

«НАША ШКОЛА»

№ 1, 2009

Науково-методичний журнал

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філософ. наук, *заступник головного редактора*; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, *відповідальний секретар*; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кремінський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **О. В. Малихіна**, д-р пед. наук; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **Н. А. Руденко**, зав. кафедри методики викладання іноземних мов та мов і літератур національних меншин; **С. А. Свінтковська**; **В. Г. Страхов**, канд. біол. наук, доцент; **В. М. Терзі**, канд. пед. наук, доцент; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **Р. І. Хмелюк**, д-р пед. наук, професор; **Т. Н. Чебикіна**, канд. психол. наук, зав. кафедри педагогіки і психології; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор.

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Ацабріка

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 5 від 29.12.2008 р.

Здано у вироб. 23.02.09. Підп. до друку 31.03.09. Формат 60×84 1/8. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 6,61. Тираж 800 прим. Зам. № 3.

Надруковано у друкарні видавництва «Екологія».
м. Одеса, вул. Базарна, 106, к. 313
Тел.: (0482) 33-07-18, 37-07-95, 37-14-25.

З М І С Т

Педагогіка і психологія

О. А. Листопад. Сучасні методологічні концепції педагогіки творчості 2

Науковці — вчителям

А. В. Небеснова, Д. І. Вербицький. Формування політехнічного кругозору учнів в процесі вивчення способів нанесення розмірів на кресленнях технічних деталей 7

К. В. Недялкова. Методичний аналіз дидактичного матеріалу щодо підготовки і проведення зовнішнього незалежного оцінювання учнів з математики 10

Позакласне та позашкільне виховання

Т. Г. Протосеня. Рекомендації класному руководителю к проведенню батьківських зборань в 5-му класі (із опыта роботи) 13

Естетичне виховання

О. В. Зубова. Ключик до співу 21

Дошкільне виховання. Початкове навчання

А. И. Мартынова. Формирование у школьников логических умений в процессе обучения вычислительным приёмам 22

Н. Г. Луццишина, Н. О. Ковтун. Формування мовленнєвої культури молодших школярів засобами мистецтва 24

Г. О. Прокopenко. Використання інтерактивних методів навчання на уроках читання (з досвіду роботи) 26

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

О. В. Чабан. Урок української мови в 5-му класі 30

С. С. Якимчук. Тайна строк японской поэзии 32

Л. П. Зузанская. Урок русского языка в 4-м классе 41

Нэля Незаязова. Кирил и Методий — светци на България и славянския свят 43

Теорія та методика викладання природничо-математичних дисциплін

К. О. Туриця. Урок алгебри в 10-му класі математичного профілю 46

Л. І. Загорянська. Щасливий випадок (нестандартний урок хімії, 8-й клас) 47

Т. А. Коленко. Системний підхід до планування роботи шкільної бібліотеки 51

А. В. Шматоваленко. Модель довідково-бібліографічного забезпечення популяризації краєзнавчої літератури в шкільній бібліотеці 55

Вчителям трудового навчання

Т. В. Продан. Застосування інтерактивних технологій у вирішенні питань методики трудового навчання (з досвіду) 58

Вчителям фізичного виховання

М. Б. Алексеенко. Роль спортивних ігор у розвитку функціональних здібностей учнів 61

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої гостроти та актуальності набувають питання творчого самовдосконалення особистості, здатної глибоко сприймати, високо цінувати і цілеспрямовано примножувати матеріальні і духовні цінності. Наука з прадавніх часів прагнула зрозуміти і пояснити феномен творчості. До дослідження проблем творчості — його місця в людському житті та історії, його природи і джерел, умов і можливостей, форм і механізмів сьогодні звертаються представники різних наукових галузей і світоглядних орієнтацій. Вже сам по собі цей факт дуже симптоматичний і свідчить про нагальну потребу в розробці різних аспектів проблеми творчості. Тому розробку педагогічних проблем творчості слід розглядати не тільки як актуальну, але й як один з пріоритетних напрямів сучасних педагогічних досліджень.

Питання розвитку педагогічної творчості знайшли своє відображення в працях В. Андрєєва, С. Гуревича, В. Загвязинського, В. Кан-Каліка, З. Левчук, М. Никандрова, М. Поташніка, І. Раченко, Л. Шевченко, Н. Яковлевої та інших. Окремі аспекти проблеми формування майбутнього педагога як творчої особистості представлено в дослідженнях І. Галактіонова, П. Кравчука, В. Данильченко, Л. Лузіної, М. Корепанова, В. Лісовської, О. Кислякова, Н. Посталюк та інших. Найбільш часто дана проблема розглядається в психології, про що свідчить наявність різноманітних авторських концепцій педагогіки творчості (Л. Виготський, Я. Пономарьов, В. Моляко, О. Лук, Д. Богоявленська та інші).

Окремі аспекти розвитку педагогічної творчості представлено в наступних дисертаціях: Н. Кічук «Формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки» (Київ, 1999), Л. Кекух «Формування стимулів до педагогічної творчості у майбутніх вчителів початкових класів» (Київ, 2001), Л. Мільто «Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки» (Київ, 2001), В. Кисильова «Формування творчої особистості учня профільного ліцею в процесі навчання» (Київ, 2001), Г. Чаплицька «Формування творчого ставлення до професійних знань студентів» (Харків, 2003) та інші.

Теорія і практика використання творчої діяльності у формуванні особистості пройшла еволюційний шлях від впровадження найпростіших форм творчої діяльності в навчально-виховному процесі до інтегрованого використан-

ня надбань педагогіки творчості в освіті. Це шлях від несвідомого та епізодичного використання творчої діяльності до її цілеспрямованого наукового застосування в педагогічному процесі різних навчально-виховних закладів з метою підвищення його ефективності та сприяння творчому характеру дидактичних і виховних заходів, що зумовило необхідність переходу від використання творчості в педагогіці до системного дослідження творчих процесів в педагогіці, які сприяють розвитку та становленню педагогіки творчості як окремої галузі в системі педагогічних наук.

Виникає питання: чому сьогодні такою гострою потребою є педагогіка творчості? На наш погляд, педагогіка творчості — це відповідь на нові цивілізаційні, суспільні реалії, які враховують тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу. Процес становлення й розвитку педагогіки творчості має багату історію, зрозуміти поступ і тенденції якої ми можемо тільки з позицій сьогодення, зважаючи на сучасний стан наукового знання.

На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна система навчання орієнтована на передавання знань, умінь і навичок і тому не встигає за темпами їх нарощування. На наш погляд сучасна система освіти недостатньо розвиває творчі здібності, необхідні її випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися в світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами. Головними недоліками традиційної системи навчання є несформованість творчого ставлення до власного розвитку та освіти. Подолання цієї кризи можливе тільки завдяки інтенсивному розвитку педагогіки творчості.

На жаль, незважаючи на актуальність теми дослідження, методологічні проблеми педагогіки творчості в науці, на наш погляд, аналізувалися ще недостатньо, натомість численні різноаспектні наукові дослідження з проблем педагогіки творчості свідчать про потужний науковий потенціал педагогіки творчості й перспективи її подальшого розвитку. Цілком імовірно виникає суперечність між необхідністю обґрунтувати один з найактуальніших напрямів сучасної педагогіки — педагогіки творчості, з одного боку, та недостатньою концептуально-методологічною розробленістю означеної проблеми, з іншого.

Отже, існує нагальна потреба у вивченні, узагальненні та систематизації досвіду роботи

щодо вирішення проблем, які виникали на шляху розвитку педагогіки творчості, теоретичного осмислення її здобутків, традицій, тенденцій, закономірностей, що допоможе з'ясувати логіку становлення педагогіки творчості як наукової галузі, а відтак, дозволить враховувати багатогранність, динамічність предмета педагогіки творчості, глибоко проникати в його сутність, визначати майбутні етапи розвитку педагогіки творчості як наукової галузі.

Педагогіка творчості — це цілком сформована наукова галузь, що виокремилася з педагогіки. Вона ґрунтується на наукових засадах і збагачується протягом багатьох десятиліть міцним теоретичним фундаментом і плідною педагогічною практикою. Педагогіка творчості є складовою системи педагогічних наук, розвивається за своїми власними законами і має свої особливості, що й вирізняє її із загальної педагогіки.

Вона сформувалася в процесі розвитку науково-педагогічного знання в цілому, вирішуючи свої суто педагогічні завдання: вона використовує філософські й загальнонаукові положення і закони творчої діяльності, загальнопедагогічні закономірності, принципи й методи навчання, спирається на дані філософії творчості, психології творчості, вікової фізіології та інші науки, які займаються різними аспектами творчості. Міжпредметні зв'язки допомагають педагогіці творчості знаходити найбільш доцільні шляхи й способи виховання творчої особистості.

Ця наука весь час розвивається і поповнюється новими знаннями. Педагогіка творчості є синтезом теорії і практики. Розвиток педагогіки творчості відбувається в процесі теоретичних пошуків, реальної педагогічної практики, постійної зорієнтованості на її вдосконалення, відповідність новим реаліям буття особистості. Теоретична її частина досліджує, обґрунтовує закони творчого розвитку людини, а практична забезпечує організацію цих процесів на практиці. Обидві вони реалізуються в єдності, збагачуючи одна одну. Гармонійна взаємодія теоретичних і практичних аспектів є передумовою належного функціонування всіх ланок і чинників педагогіки творчості.

Педагогіка творчості, як і будь — яка наука, може успішно розвиватися за умови постійного поповнення новими фактами. Загальновідомо, що розвиток кожної науки, в тому числі і педагогіки творчості, багато в чому залежить від того, як набуває вона нові факти, аналізує явища, створює і обґрунтовує закони. Для успішного пізнання та інтерпретації набутих фактів потрібне чітке розуміння основних методологічних підходів, на яких ґрунтується дослідницьке і практичне перетворення та розвиток цієї науки. Ці підходи повинні бути обґрунтованими і узагальненими.

Актуальність методологічної проблематики досліджень з педагогіки творчості визначаєть-

ся, з одного боку, особливостями етапу пізнання, на якому перебуває сучасна теорія педагогіки творчості, а з іншого — особливостями розвитку практичних аспектів педагогіки творчості. Нові знання сучасної теорії педагогіки творчості та розробка практичних аспектів педагогіки творчості вийшли далеко за межі традиційної системи понять, які склалися в педагогіці, що зумовлює необхідність перегляду, уточнення нових понять і категорій педагогіки творчості як окремої галузі педагогічної науки. Тому в даній статті ми звернулися до методологічних аспектів педагогіки творчості.

Термін «методологія» грецького походження і означає «вчення про метод» або «теорія методу». Методологія — система принципів і засобів організації та здійснення теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему. У філософському словнику [11] методологію визначено як філософське вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, про використання світоглядних принципів в процесі пізнання, духовної творчості і практики.

Немає єдності й у поглядах на те, що являє собою методологія як наука: чи це філософська дисципліна, чи частково наукова галузь; а якщо кожне філософське положення має методологічне значення, то чи є сама філософія методологією; існує також думка, що методологія взагалі не наука, а мистецтво добору принципів і методів дослідження. Тому науковий термін «методологія» стали вживати у вузькому і широкому значенні. У широкому значенні — це філософська вихідна позиція наукового пізнання, загальна для всіх наукових дисциплін. Універсальною науковою методологією є філософія, що вивчає закони розвитку природи, суспільства і мислення. Методологія у вузькому значенні — це теорія наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах.

Що стосується методології педагогіки творчості, то вона як молода галузь педагогічної науки в своєму розвитку спирається на основні положення методологічної розробки педагогіки. Історія розвитку методології педагогіки на шляху свого становлення має і здобутки, і втрати. Сформувалася методологія педагогіки як відносно самостійна галузь знання в 60–70-х рр. ХХ століття зусиллями таких учених, як М. Алексєєв, А. Арсенєв, В. Воробйов, Н. Гончаров, В. Гмурман, М. Данилов та інші. У 80-х рр. окреслився предмет методології педагогіки: процес пізнання педагогічної дійсності і його результат — система педагогічних знань, який трохи пізніше було доповнено суттєвим компонентом — системою знань про перетворення педагогічної дійсності (В. Гершунський, В. Краєвський, Н. Никандров, В. Полонський та інші). Особливо активізувалася полеміка навколо методології педагогіки в період «перебудови» системи народної освіти (80–90-ті рр. ХХ століття).

Існують різні підходи до розуміння суті методології педагогіки. В. Журавльов стверджує, що методологія «містить такий склад вимог, директив, настанов, які відкривають шлях до наукового обґрунтування й конкретно-конструктивного руху навчального закладу» [2, 5]. П. Атутов, М. Скаткін, Я. Турбовський вбачають смисл методології педагогічної практики в безпосередньому узагальненні досвіду педагогів-новаторів щодо перетворення педагогічної діяльності [7].

В. Гмурман, аналізуючи різні підходи до розуміння сутності методології педагогіки, зазначав: «Питання методології педагогіки по-різному трактується у філософській і наукознавчій літературі. Одні автори зводять методологію до вчення про метод, інші розуміють її як усю сферу застосування філософських принципів, а деякі вважають, що методологія покликана розробляти не тільки загальні, але й конкретні (за іншою термінологією — спеціальні) дослідницькі методи. Означені протилежні підходи або неправомірно звужують методологічну проблематику, або вкрай розширюють її» [6, 37].

Ми виходимо з того, що методологія педагогіки — це вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання педагогічної дійсності. Аналіз наукової літератури показав, що методологія педагогіки є багаторівневою системою. Перший рівень — філософська методологія (виражає світоглядну інтерпретацію результатів наукової діяльності, форм і методів наукового мислення у відображенні картини світу). Другий рівень — опора на загальнонаукові принципи, форми і підходи до відображення дійсності. Такими підходами є системний, структурно-номінативний, синергетичний, моделювання тощо. Третій рівень — конкретна наукова методологія (сукупність методів, форм, принципів дослідження в конкретній науці). Четвертий рівень — дисциплінарна методологія (сукупність методів, форм, принципів дослідження, які використовують у певному розділі науки, наприклад, в дидактиці). П'ятий рівень — методологія міждисциплінарних досліджень. Як зазначає М. М. Фіцула, цій багаторівневій системі властива супідрядність рівнів, відповідно до якої філософський рівень є змістовою основою будь-якого методологічного знання, визначає світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності [12, 24–25].

Для визначення методологічних підходів педагогіки творчості нами були використані емпіричні методи пошуку: проаналізовано наукові дослідження (двадцять п'ять дисертаційних досліджень, захист яких відбувся в Україні та Росії за останні десять років), проведено опитування науковців-дослідників з проблем творчості в педагогіці і педагогіки творчості (35 респондентів) стосовно обрання ними методологічного обґрунтування науково-дослідної роботи.

Нами встановлено, що методологічну основу педагогіки творчості складають такі філософські теорії, як неопозитивізм (філософська течія, представники якої вважають єдиним джерелом знання емпіричні дані); екзистенціалізм (напрямок, який предметом філософії вважає людину як духовне начало та її буття); неотомізм (філософське обґрунтування християнського віровчення, релігійне тлумачення сучасних природних концепцій).

Дослідження показало, що саме неопозитивізм виконує сьогодні загальнометодологічну роль в сучасній педагогіці творчості. Філософія неопозитивізму є основою методологічного розуміння та систематизації логічних принципів і методичних прийомів наукового дослідження в педагогіці творчості. Важливим принципом побудови педагогіки творчості на засадах неопозитивізму є її деідеологізація, звільнення від ідеологічних методологічних зв'язків, будь-яких політичних оцінок та ідеологічних установок.

Чому так склалося? Чому деякі сучасні науковці готові відмовитися від будь-яких політичних оцінок та ідеологічних установок? Наш погляд, таке явище спричинили спогади про політизацію та ідеологізацію науки в Радянському Союзі. Майже 70 років у Радянському Союзі всі методологічні концепції, крім догм марксистсько-ленінської філософії, були визнані як неправдиві, реакційні, буржуазно-ворожі. Спроби методологічного осмислення досягнень науки були занадто заідеологізовані і не пов'язувалися з досягненнями філософії. Радянським науковцям не дозволялось навіть і думати про те, щоб звернутися до «не марксистсько-ленінських» філософських джерел.

В результаті опитування науковців стосовно обрання ними методологічного обґрунтування науково-дослідної роботи нами встановлено, що на формування методології педагогіки творчості впливають, на їх погляд: конструктивізм, реконструктивізм, ідеалізм, реалізм, біхевіоризм, переніалізм, прогресивізм.

Слід зазначити, що як окрема галузь системи педагогічних наук педагогіка творчості сформувала специфічні методологічні підходи. Теоретичне підґрунтя для розробки методології педагогіки творчості склали філософські та педагогічні праці (Ю. Бабанський, Л. Зоріна, В. Краєвський, І. Лернер, В. Ледньов, Н. Талізін та інші), доробки наукознавців з проблем визначення потенціалу наукової галузі (Г. Добров, Ю. Канигін, Б. Малицький та інші).

Для того, щоб проаналізувати окремі підходи до розуміння методології педагогіки творчості, ми перш за все намагалися визначити основні періоди в становленні і розвитку методології педагогіки творчості. Періодизацію ми здійснювали з урахуванням як загальних закономірностей розвитку громадського життя, так й істотних моментів генези досліджуваної проблеми та визначальних етапів у розвитку сис-

тем, структурним елементом яких є означена проблема. Тому і періодизацію основних етапів становлення та розвитку педагогіки творчості як самостійної галузі педагогічної науки ми здійснювали у взаємозв'язку з розвитком педагогіки та суспільства взагалі.

Аналіз наукової літератури (монографії, дисертації, автореферати, збірки наукових праць, матеріали фахових періодичних видань і наукової преси) дозволив визначити три етапи в розвитку методології педагогіки творчості.

Перший етап становлення та розвитку методології педагогіки творчості охоплює такі періоди: з 50-х до 70-х рр. ХХ століття. В цей період були започатковані перші дослідження з методології педагогіки, а педагогіка творчості як наука і галузь педагогіки послуговується набутим науковим потенціалом педагогіки. Початок становлення методології педагогіки творчості, яка на сучасному етапі розвитку функціонує як окрема система, висвітлюється в роботах Ю. Бабанського, Л. Зоріна, В. Краєвського, І. Лернера, В. Ледньова, Н. Талізінної та інших. Слід зазначити, що в цих наукових працях превалювало класове, партійне, політичне нашарування, методологічною основою була марксистсько-ленінська філософія, яка була основним методологічним орієнтиром в радянській науці. Партійно-адміністративна система, яка тоді існувала, не мала потреби в творчій особистості, їй були потрібні не творчі, а слухняні. Основним методологічним принципом був принцип партійності.

Отже, на цьому етапі склалися соціально-політичні бар'єри, які не сприяли розробці методологічного аспекту проблеми педагогіки творчості, при цьому могутнім гальмівним зовнішнім фактором виступала радянська партійно-адміністративна система управління суспільними процесами, в тому числі освітянськими, авторитарний стиль управління педагогічною наукою. У зв'язку з цим цілеспрямованих системних наукових досліджень щодо постановки й обґрунтування методології педагогіки творчості не проводилося. Незважаючи на те, що в цей період з'являлися як теоретичні, так і практичні роботи, в яких розглядалися питання педагогіки творчості (В. Андреев «Діалектика виховання і самовиховання творчої особистості», Я. Пономарьов «Психологія творчості і педагогіка» та інші), але ці теоретичні дослідження не були позбавлені ідеологічного нашарування.

Другий етап становлення та розвитку методології педагогіки творчості охоплює 90-ті рр. ХХ століття — кінець ХХ століття і пов'язаний з появою цілої низки досліджень з проблем педагогіки творчості. Чому з'явилося зацікавлення проблемами творчості? На наш погляд тому, що в цей період почалася перебудова політичного ладу й подальше відмежування від тоталітаризму, створення незалежних держав на базі колишнього Радянського Союзу. В цей

час вчені почали звертатися до принципово нових світоглядних позицій, що приводило до відмови від ідеологічного кістяка зруйнованого режиму — марксистсько-ленінської філософії. Саме в цей період виникли питання: «Що являє собою методологія педагогіки творчості?», «У чому полягає практичне значення методології педагогіки творчості?» тощо.

Третій етап становлення та розвитку методології педагогіки творчості припадає своїм початком на кінець ХХ століття і включає теперішній час, коли відбувається інтенсивний розвиток теоретико-методологічних досліджень з проблем педагогіки творчості. В цей період відбулася відмова від догматичної філософії освіти та марксистсько-ленінської методології пізнання, що привело до сплеску методологічної рефлексії в педагогічних науках, в тому числі в педагогіці творчості. Такий інтегративний характер дослідження проблеми методології педагогіки творчості сприяв глибокому й різнобічному розвитку педагогіки творчості.

На цьому етапі відбувається осмислення основних методологічних підходів через призму педагогіки творчості. На підставі аналізу наукових робіт і опитування науковців-дослідників ми до основних методологічних підходів в педагогіці творчості віднесли: системний підхід (який передбачає розглядати відносно самостійні компоненти як їх сукупність; особистісний підхід (даний підхід дозволяє розглядати творчу особистість як основну мету педагогічного процесу, як суб'єкта, як результат і головний критерій ефективності педагогічного процесу); діяльнісний підхід (діяльність розглядається як основа, засіб і умова розвитку творчої особистості); полісуб'єктний (діалогічний) підхід (суть людини багатша, ніж її діяльність); культурологічний підхід (даний підхід обумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей, виробленою людством, освоєння людиною культури є розвиток самої людини і становлення як творчої особистості); етнопедагогічний підхід (передбачає опору на національні традиції, культуру, звичаї досвід творчого розвитку особистості); антропологічний підхід (системне використання даних усіх наук про людину та їх урахування при забезпеченні творчого розвитку особистості).

Нами також встановлено, що методологія педагогіки творчості, як і методологія педагогіки взагалі, складається з теоретичної (дескриптивної) і прикладної (нормативної) частин. Теоретична і прикладна частини методології творчості виконують гносеологічну, критичну, рефлексивну, аксіологічну, праксеологічну, евристичну і прогностичну функції. Всі ці функції сприяють розвиткові педагогіки творчості як науки.

Нами встановлено, що методологія педагогіки творчості виступає в двох аспектах: як система знань і як система науково-дослідної діяль-

ності. Маються на увазі два види діяльності — методологічні дослідження і методологічне забезпечення. Методологічні дослідження спрямовані на виявлення закономірностей і тенденцій розвитку теорії педагогіки творчості в зв'язку її з практикою, принципів підвищення ефективності і якості педагогічних досліджень, аналіз їх понятійного складу і методів. Методологічне забезпечення спрямоване на використання методологічного знання для обґрунтування програми дослідження та оцінки його якості, коли воно проводиться або вже завершено.

Отже, педагогіка творчості як молода наука і галузь системи педагогічних наук послуговується набутим науковим потенціалом педагогіки, методологією якої розроблено систему нормативного знання, спрямованого на формування у дослідника спеціальних знань і вмінь дослідницької діяльності. Ці знання з успіхом використовуються в науково-дослідних роботах з проблем педагогіки творчості. Однак паралельно розвиваються такі функції методології педагогіки творчості, як гносеологічна, критична, прогностична, перетворювальна тощо.

Аналіз, систематизація та узагальнення наукового матеріалу, емпіричні методи пошуку забезпечили нам можливість дійти висновків, що в педагогіці творчості сформувався своє бачення методології, яке виявилось в методологічному обґрунтуванні наукових досліджень і яке ми можемо інтерпретувати таким чином: це система загальнофілософських принципів і методів наукового пізнання, які вказують на шляхи розвитку наукового дослідження, конкретизуючись в даній науці, допомагають глибоко зрозуміти сутність предмета; а також система загально й конкретно-наукових методів і теоретичних положень, що визначають характер дослідження та сприяють реконструкції знання про предмет, визначають закони, діям яких він підлягає, і на цій підставі забезпечують творче перетворення його, обумовлюючи й обґрунтовуючи результати дослідження.

Анотація

У статті висвітлюються методологічні аспекти педагогіки творчості. Розглянута історія становлення методології педагогіки творчості. Означені і проаналізовані основні бар'єри на шляху становлення методології творчості. Визначено етапи в розвитку методології педагогіки

творчості. Проаналізовано основні сучасні методологічні концепції педагогіки творчості.

В статье освещаются методологические аспекты педагогики творчества. Рассмотрена история становления методологии педагогики творчества. Обозначены и проанализированы основные барьеры на пути становления методологии творчества. Определены этапы в развитии методологии педагогики творчества. Проанализированы основные современные методологические концепции педагогики творчества.

The methodic aspects of the creation pedagogic are considered in this article. The history of the creation pedagogic's methodology is described. The general barriers (hardships) are denoted and analyzed. The stages of development of creation pedagogic's methodology are designated. The general contemporary methodologic concepts of creation pedagogic are analyzed.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. — Казань: Казан. ун-т, 1988. — С. 170—174.
2. Журавлев В. И. Реформе школы — методологию обновления // Советская педагогика. — 1988. — № 11. — С. 4—7.
3. Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. — М.: Педагогика, 1990. — 144 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 — теорія та історія педагогіки / НДІ педагогіки АПН України. — К., 1999. — 30 с.
5. Левченко О. О. Культура творчої особистості: Монографія. — Луганськ: Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1999. — 116 с.
6. Методологические проблемы педагогики: Сб. науч. тр. / Под общ. ред. В. Е. Гмурмана. — М., 1977. — 104 с.
7. Методологические проблемы развития педагогической науки / Под ред. П. Р. Атутова, М. Н. Скаткина, Я. С. Турбовского. — М.: Педагогика, 1985. — 240 с.
8. Методология педагогики: о чем спорим? // Советская педагогика. — 1991. — № 7. — С. 30—41.
9. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика — М.: Педагогика, 1976. — 280 с.
10. Практическая значимость методологии педагогики // Советская педагогика. — 1989. — № 10. — С. 73—78.
11. Философский энциклопедический словарь. — М., 1983. — 840 с.
12. Фіцула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. — Вид. 2-ге, випр., допов. — К.: Академія, 2005. — 560 с.

О. А. ЛИСТОПАД,

кандидат педагогічних наук, доцент
Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТЕХНІЧНОГО КРУГОЗОРУ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СПОСОБІВ НАНЕСЕННЯ РОЗМІРІВ НА КРЕСЛЕННЯХ ТЕХНІЧНИХ ДЕТАЛЕЙ

Як показує досвід, у більшості загальноосвітніх шкіл рівень сформованості політехнічного кругозору, а тим більше технічного мислення, не відповідає потребам середніх і вищих технічних закладів та сучасного виробництва.

Тому однією з навчальних проблем вищої педагогічної школи є цілеспрямований розвиток цих якостей у студентів — майбутніх вчителів трудового навчання.

Нами було розроблено загальну методику розвитку технічного мислення студентів в процесі вивчення дисциплін технічного циклу [2], на основі якої складено часткову методику розвитку політехнічного кругозору учнів середніх і вищих навчальних закладів при вивченні теми «Нанесення розмірів на кресленнях технічних деталей».

Формування будь-якої комплексної якості потребує розуміння її сутності, структури і зв'язків між компонентами.

У відповідності до ієрархічної структурної моделі технічного мислення [2] політехнічний кругозір є одним з його компонентів і може бути представлений у вигляді окремої розгорнутої моделі, показаної на рисунку.

До основних її компонентів віднесено:

— знання типових конструкцій і принципу дії технічних об'єктів; основних технологічних процесів виготовлення і складання деталей; стандартів на технічні вироби; «Єдиної системи конструкторської документації»;

— володіння операціями просторового мислення: створення образу, адекватного об'єкту за складом, розташуванням, просторовим співвідношенням; «перекодування» образу на основі встановлення зв'язків між образом, кресленням, текстом; оперування образом, що характеризується типом, повнотою, динамічністю, швидкістю [3; 4];

— понятійно-логічне мислення, яке відтворюється у виконанні логічних операцій зрівняння, аналогії, протиставлення, аналізу, узагальнення, переносу, класифікації, а також в оперуванні поняттями;

— здатність до практичної реалізації політехнічного кругозору, для якої необхідні політехнічні вміння (виконання обмірів та розрахунків, конструювання виробів на практиці та ін.) та ряд допоміжних вмінь і навичок (пошук необхідної інформації в літературі та Інтернеті; графічні побудови за допомогою креслярських інструментів або комп'ютера тощо).

Всі перелічені властивості політехнічного кругозору пов'язані між собою і відбивають складні сторони діяльності учня.

З метою цілеспрямованого формування політехнічного кругозору студентів спеціальності «Трудове навчання» при вивченні теми «Нанесення розмірів на кресленнях технічних деталей» було проаналізовано зміст, логічну послідовність викладання матеріалу, його внутрішні і міжпредметні зв'язки.

Зважаючи на відсутність в підручниках з креслення інформації про способи виготовлення і обробки деталей, які обумовлюють той чи інший принцип нанесення розмірів і зазначення необхідних технічних даних на кресленні, було також проведено аналіз спеціальної літератури [1 та ін.].

На базі цих матеріалів ми підготували методичний посібник про способи нанесення розмірів в залежності від конструктивних і технологічних вимог виробництва. В них висвітлено питання про загальні вимоги до креслень (вибір головного зображення та його розташування на кресленні; необхідна кількість зображень і розмірів; розподіл розмірів на кресленні; розмірні бази тощо).

Досить докладно розкрито принцип нанесення розмірів в залежності від способу виготовлення деталей або заготовок для них (литтям, штамповкою, ковкою тощо) та їх обробки на верстатах (токарних, фрезерних, свердлильних, стругальних та ін.). Наведено конструктивні особливості типових деталей; взаємозв'язок форми деталі, габаритних розмірів, матеріалу та технологічного процесу її виготовлення; технологічне обґрунтування призначення розмірів для окремих елементів деталей.

Методичний посібник дозволяє студентам і учням одержати необхідну інформацію про технологію виробництва для свідомого нанесення розмірів, необхідних і зручних для швидкого і легкого читання креслень та виготовлення за ними деталей, які відповідають умовам роботи останніх у готовому виробі.

При вивченні цих матеріалів студентам доводиться здійснювати операції аналізу, порівняння різних методів виготовлення і нанесення розмірів деталей і вибору оптимального з їх точки зору, тобто при цьому засвоюються операції логічного мислення.

Створення образу деталі за кресленням, оперування цим образом за розташуванням в про-

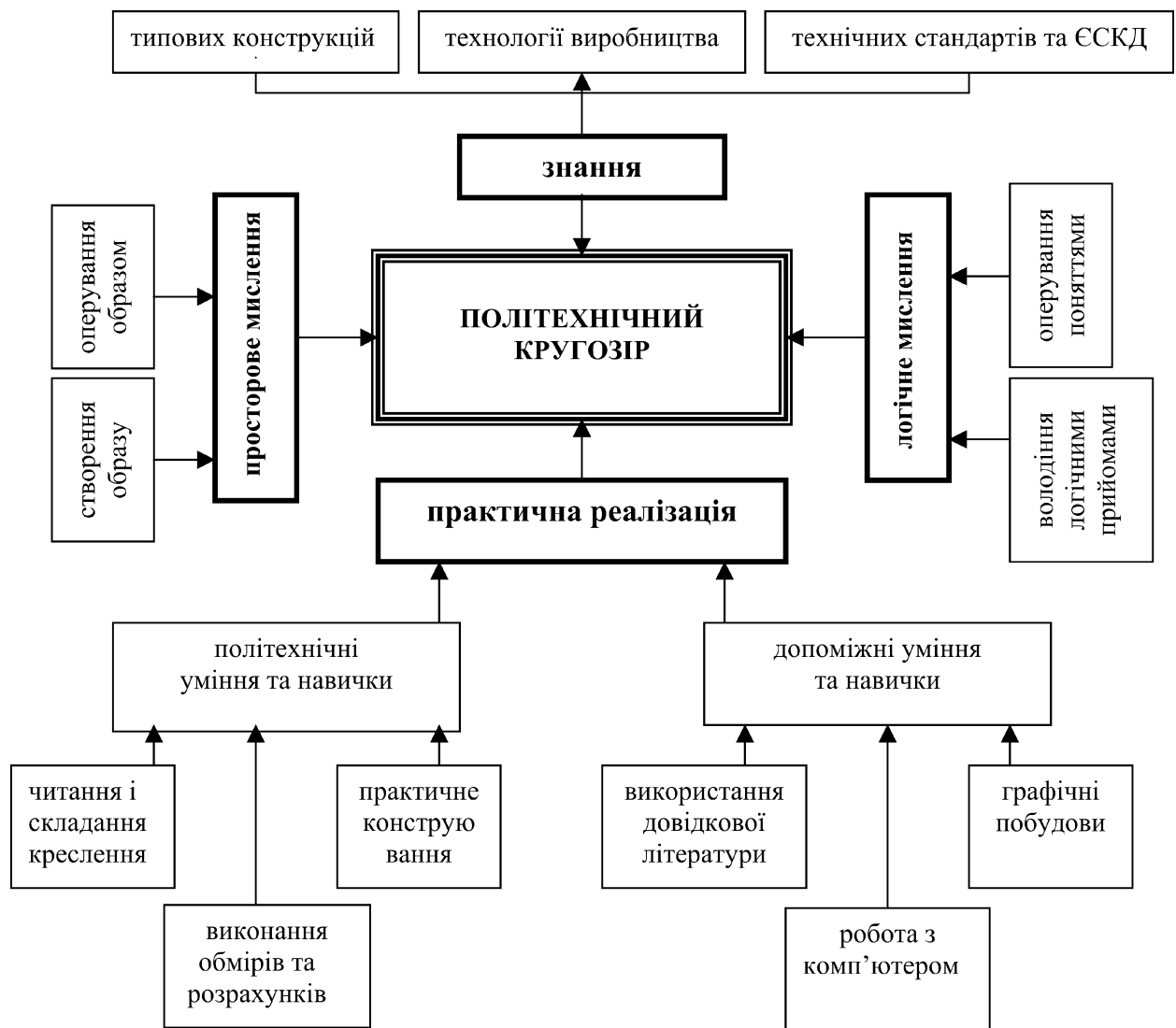

Рис. Структурна модель політехнічного кругозору

сторі (при уявному поверненні деталі для оптимального положення при обробці), за формою (послідовність обробки заготовки) формує всі типи просторового мислення. Ця інформація, системно викладена на лекції, з аналізом і зрівнянням різних варіантів рішення, причому обов'язково з участю учнів, — один із основних стимулюючих засобів розвитку їх політехнічного кругозору та технічного інтелекту взагалі.

Для цілісного сприйняття матеріалу теми доречно спочатку представити її цілком на самому поверхневому рівні, зв'язавши конструктивні та технологічні вимоги з відповідним принципом нанесення розмірів та інших параметрів на кресленні, а потім послідовно розкривати тему детально.

Обов'язково необхідно використовувати як на лекціях, так і на практичних заняттях методи активізації розумової і практичної діяль-

ності учнів (наочність, проблемність, роздуми вголос, дискусія, доконструювання тощо).

Доцільно частіше використовувати прийоми формування позитивних емоцій (афоризми, епітети, порівняння, схвалення, розгляд з нової позиції та ін.), що значно стимулює пізнавальний інтерес.

Практична реалізація одержаних знань і політехнічного кругозору відбувається в читанні і виконанні креслень, а також виготовленні за ними самих виробів в навчальних майстернях.

Для курсу креслення розроблено ряд графічних завдань, які потребують відповідних знань щодо принципів нанесення розмірів та досить сформованого політехнічного кругозору.

Це виконання креслень типових деталей з природи; креслень деталей складальної одиниці та виробу в цілому з природи; креслень деталей

за зображенням складальної одиниці (деталювання); складального креслення за робочими кресленнями деталей тощо.

Цілеспрямований розвиток будь-якої комплексної якості потребує систематичного та ефективного контролю. З цією метою на початку кожного заняття проводилось фронтальне опитування. Використовувались також підготовані контрольні питання, тести, контрольні завдання по виконанню креслень деталей і головне — комплексне діагностичне завдання. Воно представлене кресленнями декількох типових складальних одиниць одного характеру (наприклад: крани, вентилі, клапани), але різної конструкції з необхідною інформацією, а також картками з переліком етапів і операцій задачі.

На першому етапі необхідно було прочитати складальні креслення, з'ясувати структуру і принципи дії виробів, провести їх зрівняльний аналіз, розкрити переваги і недоліки. При цьому формувались і виявлялись такі елементи політехнічного кругозору як знання типових конструкцій, рівень просторового мислення та володіння логічними операціями.

Далі завдання вимагало виконати креслення (ескізи) певних деталей. Студент самостійно вибирав кількість та характер зображень, головний вигляд і його розташування на кресленні, наносив розміри в залежності від конструктивних вимог.

На цьому етапі формувались і діагностувались просторове та логічне мислення, знання технології виготовлення деталей та їх функцій у виробі, вміння складати креслення, робити обміри, розрахунки, графічні побудови, використовувати при необхідності довідкову літературу тощо.

В деяких конструкціях завдання ми спробували вилучити окремі нескладні деталі. І на останньому етапі пропонували студентам ці деталі сконструювати самостійно. В цьому випадку ними використовувались всі компоненти політехнічного кругозору, а також елементи творчого мислення.

В залежності від рівня підготовки студентів чи учнів складність завдань можна варіювати.

В спеціальній таблиці (для викладача) проти кожної операції завдання вказуються показ-

ники (компоненти) політехнічного кругозору, які виявляються при її виконанні, та максимальна кількість балів за якість виконання цієї операції. Надійність діагностики підвищується завдяки тому, що більшість показників діагностується неодноразово. Сумарна кількість балів — це кількісний показник рівня політехнічного кругозору в цілому.

Методика розвитку політехнічного кругозору (як компонента творчого технічного мислення) в процесі вивчення способів нанесення розмірів на кресленнях деталей (з урахуванням їх конструктивних і технологічних особливостей) проходила апробацію протягом двох років в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського і в Топалівській ЗОШ I—III ступенів. В результаті значно підвищився пізнавальний інтерес студентів і учнів. Графічні роботи виконувались свідомо і в цілому грамотно, більшість учнів була здатна обґрунтувати вибраний ними спосіб нанесення розмірів.

Подальше удосконалення методики, тривала експериментальна перевірка дозволить, з нашої точки зору, рекомендувати її для використання в навчальному процесі середніх і вищих закладів, а також для підвищення кваліфікації вчителів.

Література

1. *Бабулин Н. А.* Построение и чтение машиностроительных чертежей. — М.: Высш. шк., 1982. — 384 с.
2. *Небеснова А. В., Небеснов В. В., Лимар В. О.* Комплексный метод дослідження та формування технічного мислення в процесі навчання // Науковий вісник. — О., 1999. — Вип. 8–9. — С. 50–55.
3. Проблемы диагностики умственного развития учащихся / Под ред. З. И. Калмыковой. — М.: Педагогика, 1975. — 208 с.
4. *Якиманская И. В.* Развитие пространственного мышления школьников. — М.: Педагогика, 1980. — 238 с.

А. В. НЕБЕСНОВА,

доцент кафедри загальнотехнічних дисциплін та технологічної освіти ПУДПУ ім. К. Д. Ушинського,

Д. І. ВЕРБИЦЬКИЙ,

студент художньо-графічного факультету ПУДПУ ім. К. Д. Ушинського (спеціальність «Трудове навчання»).

МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ЩОДО ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ УЧНІВ З МАТЕМАТИКИ

До етапу проведення ЗНО з математики у 2008 році, враховуючи попередній експериментальний етап і пробне тестування з математики — 2008, накопичилося достатньо дидактичного матеріалу, що забезпечує процес підготовки учнів до такого випробування. Учасники процесу можуть користуватися як традиційними дидактичними матеріалами, яких накопичилася велика кількість і якими користувалися для підготовки до тематичних оцінювань, державної підсумкової атестації, вступних іспитів до ВНЗ до теперішнього часу, так і спеціальними, розробленими з урахуванням специфіки проведення ЗНО — у формі тестування.

До таких спеціальних дидактичних матеріалів можна віднести тестові завдання, за допомогою яких відбувалося оцінювання до 2008 року (на експериментальному етапі), тестові завдання щодо підготовки до пробного оцінювання — 2008, пробного оцінювання — 2008, і, власне, ЗНО — 2008 [6], навчальні посібники з підготовки до ЗНО з математики з демонстраційними варіантами [1; 2; 3; 4].

Аналізуючи завдання таких дидактичних матеріалів, звернемо увагу на ті, що викликають в учнів деякі труднощі.

Традиційно в учнів виникають **труднощі із завданнями на відсоткові розрахунки**.

Приклад 1 (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина I):

Вартість квитка на футбол перевищує вартість квитка на хокей на 300%. У скільки разів квиток на хокей дешевше квитка на футбол?

Дехто з учнів дає відповідь: у 3 рази, в той час як правильна відповідь: у 4 рази.

Приклад 2 (завдання із пробного тестування — 2008, частина I):

В результаті інфляції в державі N ціни зросли на 300%. Знайдіть, на скільки відсотків потрібно знизити ціни, щоб повернути їх до попереднього рівня.

Такі задачі можуть викликати труднощі в учнів, і дехто з них вважає очевидною відповідь: на 300%, в той час як правильна відповідь — на 75%.

Зазначимо, що задачі на відсотки реалізують прикладну спрямованість навчання математики, ними можна мотивувати вивчення математики, зацікавлювати учнів, тому розв'язання задач на відсотки має важливе значення при навчанні цієї дисципліни.

Також в учнів часто виникають **труднощі з текстовими задачами**, особливо з задачами на сплави, суміші, розчини.

Приклад (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина II):

У першому сплаві золото і срібло знахо-

дяться у відношенні 2:3, а у другому — 3:7. На скільки грамів одного із сплавів треба взяти більше, щоб одержати 8 г нового сплаву, в якому золото і срібло знаходяться у відношенні 5:11?

Розв'язання: якщо в першому сплаві золото і срібло знаходяться у відношенні 2:3, то

концентрація золота в ньому $0,4\left(\frac{2}{5}\right)$, а срібла

— $0,6\left(\frac{3}{5}\right)$. У другому сплаві концентрація зо-

лота $0,3\left(\frac{3}{10}\right)$, а срібла — $0,7\left(\frac{7}{10}\right)$, тому, що в

ньому золото і срібло знаходяться у відношенні 3:7. Через те, що необхідно отримати 8 г нового сплаву, в якому відношення золота до срібла — 5:11, то можна знайти, скільки в ньому повинно міститися золота і срібла. Нехай x — коефіцієнт пропорційності, тоді кон-

центрація золота в новому сплаві — $\frac{5x}{8}$, а

срібла — $\frac{11x}{8}$. Отже, $\frac{5x}{8} + \frac{11x}{8} = 1$, звідки знахо-

димо, що $x = 0,5$. Тому в новому сплаві золота повинно бути 2,5 г, а срібла відповідно 5,5 г.

Прослідкуємо за вмістом, наприклад, золота в сплавах. Нехай y г було взято першого сплаву, а золота відповідно $0,4y$; z г — другого сплаву, а золота відповідно $0,3z$. А через те, що всього маємо отримати 2,5 г золота, то $0,4y + 0,3z = 2,5$. До того ж, $y + z = 8$. Вирішу-

ючи систему $\begin{cases} 0,4y + 0,3z = 2,5 \\ y + z = 8 \end{cases}$, маємо: $y = 1$ (г);

$z = 7$ (г), відповідаючи на питання задачі, $7 - 1 = 6$ (г). Отже, на 6 г одного зі сплавів треба взяти більше, щоб отримати 8 г нового сплаву.

Відповідь: на 6 г.

У багатьох учнів виявляються **проблеми із завданнями з тригонометрії**, особливо якщо вони містять обернені тригонометричні функції.

Приклад (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина II):

Обчисліть $2\cos^2(\arctg 7)$.

Пригадаємо формулу, що пов'язує косинус і

тангенс одного і того ж кута: $1 + \operatorname{tg}^2 x = \frac{1}{\cos^2 x}$.

Поклавши тут $x = \arctg 7$, маємо

$1 + \operatorname{tg}^2(\arctg 7) = \frac{1}{\cos^2(\arctg 7)}$, звідки

$\cos^2(\arctg 7) = \frac{1}{50}$, а $2\cos^2(\arctg 7) = \frac{2}{50} = \frac{1}{25}$.

Відповідь: $\frac{1}{25}$.

Досвід показує, що старшокласники **важко засвоюють тему «Елементи комбінаторики, початки теорії ймовірностей та елементи статистики»**, і тому в них виникають труднощі з такими завданнями, особливо з II частини тестів.

Приклад (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина II):

Відділ доставки піцерії отримує замовлення на фірмову піцу та інші три види піц, причому 80 % клієнтів замовляють фірмову піцу. Знайдіть ймовірність того, що серед двох навмання обраних замовлень буде тільки одне на фірмову піцу.

Розв'язання: нехай подія A — замовлення фірмової піци, подія B — замовлення не фірмової піци, а подія $A \cdot B$ — замовлення фірмової і не фірмової піци; тоді $P(A) = 0,8$; а $P(B) = 0,2$. Оскільки необхідно знайти ймовірність події $A \cdot B$, то $P(A \cdot B) = P(A) \cdot P(B)$, тому що події A і B незалежні (поява події A не змінює ймовірності події B). Тому $P(A \cdot B) = 0,8 \cdot 0,2 = 0,16$.

Відповідь: 0,16.

Традиційно в учнів виникають **труднощі при виконанні завдань з параметрами**. Такі завдання зустрічаються в II і III частини тестів.

Приклад (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина II):

Знайдіть всі значення параметра a , при

яких система $\begin{cases} x - y + a = 0, \\ x^2 + y^2 + 2x \leq 1 \end{cases}$ має єдиний розв'язок. У відповіді запишіть їх суму.

Розв'язання:

$$\begin{cases} x - y + a = 0, \\ x^2 + y^2 + 2x \leq 1 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} y = x + a, \\ x^2 + (x + a)^2 + 2x - 1 \leq 0 \end{cases}$$

Розглянемо нерівність мішаної системи. Для того, щоб система мала єдиний розв'язок, необхідно, щоб нерівність $x^2 + (x + a)^2 + 2x - 1 \leq 0$ мала єдиний розв'язок. Представимо її у вигляді: $2x^2 + 2x(a + 1) + a^2 - 1 \leq 0$. Маємо квадратну нерівність відносно змінної x . Через те, що старший коефіцієнт більше нуля, то для того, щоб така нерівність мала єдиний розв'язок, необхідно і достатньо, щоб $D = 0$. Отже,

$$\frac{D}{4} = (a + 1)^2 - 2(a^2 - 1) = -a^2 + 2a + 3; a^2 - 2a - 3 = 0; a_1 = 3; a_2 = -1; a_1 + a_2 = 3 - 1 = 2.$$

Відповідь: 2.

З психологічної точки зору в учнів виникає настороженість, коли серед запропонованих не зустрічається отримана відповідь, і потрібно обрати варіант «інша відповідь».

Наприклад: розв'яжіть рівняння $\cos x = 3 \sin x$ (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина I).

Серед запропонованих відповідей учні не

зустрічають таку: $x = \operatorname{arctg} 3 + \pi n, n \in Z$, і повинні обрати варіант «інша відповідь».

Також з психологічної точки зору «важкими» можуть виявитися завдання, де учнів намагаються «заплутати».

Приклад 1 (завдання із пробного тестування — 2008, частина II).

Знайдіть корінь (або суму коренів, якщо їх декілька) рівняння

$$\log_2(x^2 - 3x - 20) = \log_2(4 - x).$$

Враховуючи область визначення, учні отримають єдиний корінь -4 , але дехто може за сумніватися, враховуючи формулювання умови: чи може коренів більше, ніж один?

Приклад 2 (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина II).

Розв'яжіть рівняння $x + 2 + \sqrt{31 - 2x} = 0$. Якщо рівняння має кілька коренів, то у відповіді запишіть їх добуток.

Якщо учні не помітять при розв'язанні, що $x_1 = 3$ — сторонній корінь, то вони дійсно запишуть добуток коренів $x_1 \cdot x_2 = -27$ ($x_2 = -9$ — єдиний корінь цього рівняння).

Для вдалого вирішення деяких завдань необхідно **переформулювання умови задачі**, що, на жаль, багато хто з учнів не готовий зробити.

Приклад 1 (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина I):

З-поміж наведених графіків укажіть графік функції $y = 5 - x$.

Для того, щоб безпомилково впоратися з таким завданням, бажано представити функцію у вигляді: $y = -x + 5$.

Приклад 2 (завдання із пробного тестування — 2008, частина I):

У класі дівчат удвічі більше, ніж хлопців. З'ясуйте, якою із запропонованих може бути кількість учнів у такому класі?

Варіанти відповідей: а) 28; б) 26; в) 24; г) 22; д) 20.

Щоб відповісти на питання задачі, необхідно переформулювати вимогу задачі: фактично, із відповідей треба відшукати число, кратне 3 (зрозуміло, що таке число єдине із запропонованих — 24).

Під час вивчення в шкільному курсі математики таких тем, як «**Розв'язування рівнянь і нерівностей**» при знаходженні коренів рівнянь і розв'язків нерівностей вчителі акцентують увагу учнів на методах розв'язування окремих видів рівнянь і нерівностей, на знаходженні області визначення рівняння або нерівності, на відборі коренів рівняння тощо, і рідко звертається увага на такі питання, як-от:

• Якому із даних проміжків належить найбільший (найменший) із знайдених коренів рівняння?

• Вкажіть найбільший (найменший) цілий (натуральний) розв'язок даної нерівності тощо.

Проте, враховуючи особливості перевірки тестових завдань (I і II частини тестів пере-

віряє комп'ютер), учні повинні вміти відповідати на подібні запитання, оскільки саме так формулюється більшість тестових завдань.

Приклад 1 (із підготовчих завдань до пробного тестування — 2008, частина I):

Вкажіть проміжок, якому належить корінь рівняння $0,3^{2x+1} = 0,0081$.

Варіанти відповідей: а) $(-\infty; -1)$; б) $\left[-1; \frac{1}{2}\right)$;

в) $\left[1; \frac{3}{2}\right)$; г) $\left(\frac{3}{2}; 2\right)$; д) $[2; +\infty)$.

З точки зору розв'язання рівняння не є важким. Проте учні можуть не отримати бажаний бал, оскільки не зможуть вказати необхідний проміжок, не зважаючи на те, що саме рівняння може бути розв'язане правильно.

Приклад 2 (завдання з пробного тестування — 2008, частина I):

Вкажіть кількість коренів рівняння:

$$|3x-2| = 2-3x.$$

Варіанти відповідей: а) один; б) два; в) три; г) не має коренів; д) безліч.

Якщо учні правильно розв'яжуть дане рівняння, то вони отримають у відповіді мно-

жину $\left(-\infty; \frac{2}{3}\right]$, тому вони повинні обрати відповідь д). Тобто вони повинні усвідомлювати, що отримана множина вміщує безліч чисел.

Аналіз дидактичного матеріалу щодо підготовки і проведення ЗНО з математики дозволяє сформулювати деякі **методичні рекомендації** з якісної підготовки учнів до тестування, враховуючи загальні дидактичні принципи, психолого-педагогічні закономірності навчання математики учнів різних вікових груп, частинну методику навчання окремих розділів і тем шкільного курсу математики, а також досвід, що був накопичений протягом проведення ЗНО з математики на експериментальному етапі та у 2008 році. Конкретизуємо їх.

1. Тестування є досить новою методикою перевірки навчальних досягнень учнів, тому необхідно готувати їх до зовнішнього оцінювання в **щоденному** навчальному процесі. Тобто бажано **включати в зміст майже кожного уроку тестові завдання різних форм**: тести множинного вибору, альтернативні тести, перехресного вибору, завдання з короткою відповіддю і розгорнутою відповіддю, аналогічні тим, що зустрічаються на ЗНО (причому робити це не тільки в старших класах). Такі завдання можуть виконувати як навчальну, так і контролюючу функцію. Проте слід звертати увагу учнів, що основним джерелом підготовки до ЗНО був і залишається підручник, а за допомогою тестів можна себе перевіряти, контролювати.

2. Значну увагу вчителям математики слід приділяти **узагальненню і систематизації знань учнів**, застосовуючи систематизацію

і узагальнення як методи і прийоми розумової діяльності, проводячи уроки з відповідною типологією, тим більше, що на період 11-го класу накопичилося достатньо матеріалу для систематизації і узагальнення в межах конкретно взятої теми, і в рамках всього шкільного курсу математики, і на рівні міжпредметних зв'язків. Така підготовка дозволить учням швидше зорієнтуватися під час реального випробування.

3. Учителю необхідно робити **акцент на вирішенні завдань, які викликають в учнів труднощі**. Як засвідчує досвід різних випробувань, зокрема і ЗНО, до таких завдань можна віднести текстові задачі і задачі на відсотковій розрахунки, завдання з параметрами. Складними для учнів також виявляються завдання з розділів «Тригонометрія» та «Елементи комбінаторики, початки теорії ймовірностей та елементи статистики».

4. Як показує аналіз тестових завдань, запропонованих на ЗНО різних етапів, деякі з них мають незвичне формулювання для учнів, хоча і часто неважке вирішення. Така заміна звичних формулювань умов задач призводить до втрати бажаних балів на ЗНО. Тому під час підготовки учнів до тестування необхідно **приділяти увагу формуванню вмінь переформулювання умов і вимог завдань**.

5. Специфіка оцінювання навчальних досягнень учнів у формі тестування така, що деякі отримані результати треба вміти інтерпретувати, тобто надавати у незвичній для учнів формі. Наприклад, вказати у відповіді найменший цілий розв'язок нерівності, або знайти якусь залежність між знайденими коренями рівняння та ін. Тому необхідно заздалегідь готувати учнів до такої роботи, **формуючи в них вміння інтерпретувати результати з урахуванням умови задачі**.

6. Як показує досвід, більшість учнів засвоюють теоретичний зміст курсу математики старшої школи формально, що призводить, наприклад, до появи неможливих в межах даної умови задачі відповідей. Тому **позбавлятися, ліквідувати формалізм знань, що набуваються учнями** — було і залишається одним з головних завдань вчителя математики, зокрема і під час підготовки учнів до ЗНО, яка, власне, має відбуватися постійно і систематично, «по цеглинам», починаючи з початкової школи.

7. Як засвідчило проведення ЗНО на експериментальному етапі, учні виявляють недостатньо розвинені навички письмової математичної аргументації, що призводить до втрати балів за розв'язання відкритих завдань з розгорнутою відповіддю (більшою мірою це стосується завдань з геометрії). Тому вчителям слід проаналізувати критерії оцінювання завдань з розгорнутою відповіддю ЗНО, що відбувалися попередніми роками, і **приділяти більше уваги формуванню в учнів навичок письмової математичної аргументації** (що,

звичайно, також треба починати не з 11-го класу), не зважаючи на постійний брак часу.

Отже, якщо вже ЗНО стало реальністю, то механізм, технологію проведення ЗНО необхідно вдосконалювати. Основними напрямками такого вдосконалення, на нашу думку, є:

— контроль і аналіз діяльності УЦОЯО, який на теперішній час стає «монополістом» у сфері прийому до ВНЗ;

— розведення в часі процесів здобування середньої освіти і вступу до ВНЗ шляхом проходження ЗНО;

— розробка ефективних методик підготовки учнів до ЗНО з математики.

тренувальні тестові завдання та ін.: Навч. посіб. / В. П. Горох, Ю. П. Бабич, Г. М. Вартачан та ін. — Х.: Факт, 2008. — 116 с.

3. Математика. Типові тестові завдання: Навч. посіб. / А. Р. Гальперина, О. Я. Михеева. — Х.: Факт, 2008. — 128 с.

4. Математика: Зовнішнє оцінювання: Навч. посіб. із підготовки до зовнішнього оцінювання учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Дворецька, Ю. О. Захарійченко, А. Г. Мерзляк та ін.; УЦОЯО. — К., 2007. — 64 с.

5. Зовнішнє оцінювання з математики: Інформаційні матеріали / Є. Нелін, Л. Дворецька, Н. Прокопенко та ін. — К.: УЦОЯО, 2006. — 40 с.

6. <http://www.testportal.com.ua/> — Український центр оцінювання якості освіти.

Література

1. Захарійченко Ю. О., Школьний О. В. Математика: зб. тестових завдань для підготовки до ЗНО. — К.: Генеза, 2008. — 104 с.

2. Математика. Комплексна підготовка: опорні тести,

К. В. НЕДЯЛКОВА,

канд. пед. наук, доцент кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Позакласне та позашкільне виховання

РЕКОМЕНДАЦІИ КЛАСНОМУ РУКОВОДИТЕЛЮ К ПРОВЕДЕННЮ РОДИТЕЛЬСКИХ СОБРАНИЙ В 5-М КЛАССЕ (из опыта работы)

Семья — один из шедевров природы.
Д. Сантаяна

Воспитание ребенка в школе невозможно без сотрудничества и взаимопонимания учителя и родителей. Поэтому процесс воспитания предполагает всеобуч, взаимообучение классного руководителя и родителей, корректировку той цели в воспитании, которую должны поставить и решить классный руководитель и родители.

О современной семье пишут и говорят много и многие. По данным социологических опросов 7,8% педагогов обвиняют семью в том, что ребенок в ней не воспитывается. В то же время родители не всегда положительно оценивают действия педагогов. Многие из них считают, что у учителя низкий профессиональный уровень (только ленивый не комментирует и не анализирует деятельность учителей), невысокие моральные качества. Попадая в «ножницы» между родителями и школой, дети лавируют и приспособляются. В конечном счете это зачастую приводит к воспитанию безответственности.

Когда мы говорим о современной семье, то понимаем, что традиции, принципы воспитания в семье сегодня изменились. Поэтому учителю

легче найти общий язык с учеником, и все труднее общаться с родителями.

Не секрет, что есть семьи, в которых считается дурным тоном советоваться с учителями по поводу возникающих проблем в воспитании ребенка, и тем не менее, когда становится невмоготу, родители приходят к учителю, но бывает уже поздно.

Для того, чтобы отношения учителя и родителей были доверительными, необходимо руководствоваться рекомендацией В. А. Сухомлинского: «Как можно меньше вызовов в школу матерей и отцов для моральных нотаций детям, для устрашения сыновей отцовской «сильной рукой», для предупреждения «если так дальше будет продолжаться», — и как можно больше такого духовного общения детей с родителями, которое приносит радость матерям и отцам. Все, что у ребенка в голове, в душе, в тетради, дневнике, — все это мы должны рассматривать с точки зрения взаимоотношения детей и родителей, и совершенно недопустимо, чтобы ребенок приносил матери и отцу одни огорчения? — это уродливое воспитание».

Многие взрослые часто повторяют хорошо известную фразу «Все начинается с детства». И это действительно так.

И манера поведения ребенка, и выбор друзей, и взаимоотношения с близкими людьми, и традиции семейного воспитания в будущей семье — все берет свое начало в детстве. Семью можно сравнить со стартовой площадкой, которая определяет жизненный путь человека. Каждый взрослый в ответе за то, чтобы проблемы, с которыми ребенок встретится на своем пути, он умел преодолевать с честью и достойно. Не менее важна для ребенка и встреча с такими взрослыми, которые ему будут помогать учиться искусству жизни. Огромная роль принадлежит классному руководителю, который может стать поддержкой для родителей.

Родительское собрание начинается с подготовки. И на этом этапе необходимо предусмотреть многие детали. В 5-м классе классный руководитель должен с первого собрания заинтересовать родителей. Поэтому очень важным элементом является оформление индивидуальных приглашений для пап и мам. Это может быть либо типографский вариант, либо приглашение, сделанное детьми или с помощью родительского комитета. В приглашении указывается время, место проведения собрания, повестка дня, примерные временные рамки, контактный телефон классного руководителя.

Это поможет воспитать уважение к профессиональной деятельности педагога, подчеркнуть значимость встречи учителя с родителями, будет способствовать развитию интереса к школе и культуры взаимодействия учителя и родителей.

На собрании нужно рассказать о деятельности детского коллектива, свершениях, радостях и совместных трудностях.

Советы начинающему классному руководителю

1. Родительское собрание должно просвещать родителей, а не констатировать ошибки и неудачи детей в классе, школе.
2. Тема собрания должна учитывать возрастные особенности детей.
3. Собрание должно иметь как теоретический, так и практический характер.
4. Собрание не должно превращаться в обсуждение и осуждение личностей учащихся.
5. Классный руководитель должен не читать нравоучения, а доверительно общаться с родителями, давать им возможность высказывать свое мнение в ходе родительского собрания, а не после него.
6. Родительское собрание не должно быть длительным по времени. Главным в его содержании является четкость, лаконичность, системность.
7. Каждое родительское собрание должно давать родителям пищу для размышления и

полезную информацию, которую можно использовать на благо ребенку.

8. Строго контролируйте присутствие родителей на родительском собрании, выясняйте причину пропуска собрания. С этой целью на следующий день после собрания сделайте запись в дневнике ребенка о том, что ____ числа в ____ время несмотря на ваше отсутствие состоялось родительское собрание. Действует замечательно.

9. Если Вы заранее предупреждены о причине отсутствия некоторых родителей, сразу определите сроки индивидуальной встречи с ними.

При проведении первого собрания в 5-м классе уместно предложить родителям заполнить анкету.

Для того, чтобы начался процесс взаимопонимания, можно перед собранием на парты разложить материалы для родителей (назвать можно в зависимости от своей фантазии по-разному).

Ваш(а) сын (дочь) стал(а) пятиклассником!

Мы, педагоги, рады видеть его (ее) в нашем учебном заведении. Искренне надеемся на то, что ваша родительская дорога будет легкой и вы не устанете в пути.

Достигнуть успеха в воспитании и обучении ребенка можно только в тесном сотрудничестве семьи и школы.

Сотрудничество принесет свои плоды тогда, когда родные и близкие люди, без которых ребенок не мыслит своей жизни, найдут в себе силы и мужество каждый день учиться быть настоящей Матерью и настоящим Отцом.

Пусть эти законы родительской истины помогут вам состояться в качестве родителей, постарайтесь следовать им в самых трудных жизненных ситуациях, любите своего ребенка и дорожите его любовью к вам!

Закон 1.

Дорожите любовью своего ребенка. Помните, от любви до ненависти только один шаг, поэтому не делайте необдуманных шагов.

Закон 2.

Не унижайте своего ребенка. Унижая его самого, вы формируете у него умение и навыки унижения, которые он сможет использовать по отношению к другим людям. Не исключено, что ими будете Вы.

Закон 3.

Не угрожайте своему ребенку. Угрозы взрослого порождают ложь ребенка, развивают чувство боязни и ненависти.

Закон 4.

Не налагайте запретов. В природе ребенка — дух бунтарства. То, что категорически запрещено, очень хочется попробовать. Не забывайте об этом.

Закон 5.

Не опекайте своего ребенка там, где можно обойтись без опеки. Дайте возможность маленькому человеку самостоятельно стать большим.

Закон 6.

Не идите на поводу у своего ребенка, умеете соблюдать меру своей любви и меру своей родительской ответственности.

Закон 7.

Развивайте в себе чувство Юмора. Учитесь смеяться над своими слабостями, разрешайте своему ребенку смеяться вместе с вами. **УЧИТЕ СВОЕГО РЕБЕНКА СМЕЯТЬСЯ НАД СОБОЙ.** Это лучше, чем если над ним будут смеяться другие.

Закон 8.

Не читайте своему ребенку бесконечные нотации. Он их просто не будет слышать.

Закон 9.

Будьте всегда последовательны в своих требованиях. Хорошо ориентируйтесь в своих «да» и «нет».

Закон 10.

Не лишайте своего ребенка права быть ребенком. Дайте ему возможность побыть озорником, непоседой, бунтарем. Период детства весьма скоротечен, а так много нужно успеть попробовать, прежде чем станешь взрослым. Дайте своему ребенку быть им во время детства, иначе период детства будет продолжаться и в его взрослой жизни. Это может обернуться серьезными последствиями и для вашего ребенка, и для вас, родители!

Помните, что самое большое родительское счастье — видеть состоявшихся, умных и благородных детей!

Мы желаем Вам успехов!

Тематика родительских собраний в 5-м классе

Из опыта работы хочу обратить внимание на то, что родительские собрания должны быть направлены на:

- психолого-педагогическое просвещение родителей учащихся;
- установление контакта родительского коллектива с педагогическим коллективом школы;
- психолого-педагогическое просвещение родителей, формирование понимания возрастных изменений учащихся, общей культуры родителей;
- понимание значимости и трудностей учебной деятельности пятиклассников.

Собрание 1

Первое родительское собрание в 5-м классе должно решить две задачи:

- Познакомить родителей с классом, классным руководителем, педагогами, школой и родителей друг с другом.

- Помочь родителям подготовиться к изменению статуса ребенка в семье и пониманию значимости перехода ребенка в новые условия учебной деятельности.

Тема собрания. Трудности адаптации пятиклассников в школе.

«Штурмуйте каждую проблему с энтузиазмом ...как если бы от этого зависела ваша жизнь» (Л. Кьюби)

Вопросы для обсуждения.

1. Физиологические трудности адаптации.
2. Психологические трудности.
3. Система взаимоотношений в семье в период адаптации.

Поскольку не все учителя смогут посетить родительское собрание, желательно предложить коллегам заполнить анкету со следующими вопросами:

Возможные проблемы в изучении предмета, преподаваемого вами.

Ваши рекомендации по преодолению трудностей.

Какие формы оперативной помощи можете предложить?

Полезная информация к собранию.

Переход ученика из начальной школы в среднюю совпадает со своеобразным концом детства — стабильным периодом развития в жизни ребенка. В пятом классе ребенка ждет новая система обучения: классный руководитель, учителя-предметники, которые преподают новые дисциплины в разных кабинетах.

Одни пятиклассники гордятся тем, что повзрослели, и быстро включаются в учебный процесс, а другие переживают изменения в школьной жизни, и процесс адаптации у них затягивается. В такой период дети нередко меняются — испытывают тревогу без явных причин, становятся робкими или, наоборот, развязными, слишком суетятся. Как результат — у ребят снижается работоспособность, они становятся забывчивыми, неорганизованными, иногда у детей ухудшается сон и аппетит.

Причины плохой адаптации могут быть такие:

- разные требования со стороны учителей-предметников;
- большой поток информации, незнакомые термины и понятия. Желательно в этот период научить ребенка пользоваться справочниками и словарями, а также приучить спрашивать значение непонятных слов;
- чувство одиночества из-за отсутствия первой учительницы.

Все переживания в этом возрасте естественны и даже помогают ученику взрослеть, поэтому родителям и учителям надо просто быть добрее и внимательнее к ребятам в новом периоде их школьной жизни. Из личного опыта советую родителям в конце дня обязательно сказать, что было трудного и интересного у них за прошедший день, и спросить ребенка о том, как прошел его день.

Это помогает ребенку понять, что родители интересуются его проблемами, что они всегда и во всем рядом.

Ход собрания

Собрание начинается с обсуждения впечатлений детей, которые будут учиться в 5-м классе. К собранию я готовлю рисунки детей «1 сентября в школе». На рисунках дети изображают то, что особо запомнилось каждому. Важно, чтобы родители не боялись говорить как о хорошем, так и о плохом. Для того, чтобы сделать собрание более живым, практикую тренинги, тесты и другие формы активной работы. В данном случае можно провести практикум в виде игры «Корзина чувств». Это будет выглядеть так:

«Уважаемые папы и мамы! У меня в руках корзина, на дне которой находятся самые разнообразные чувства. После того, как ваш ребенок переступил порог школы, в вашей душе, в вашем сердце поселились чувства и эмоции. Опустите руку в корзину и возьмите то чувство, которое вас переполняло более всего за тот период, что ребенок находится в школе, и назовите его».

Такое задание помогает выявить проблемы и трудности родителей, связанные с обучением ребенка в школе.

Для рассмотрения второго вопроса можно пригласить врача или психолога. Если нет такой возможности, учитель сам обращает внимание на физиологические проблемы, а именно:

- изменение режима дня ребенка по сравнению с начальной школой;
- увеличение физической и умственной нагрузки;
- быстрое физиологическое взросление многих детей, гормональные изменения в организме;
- изменения в питании ребенка, связанные с его большей самостоятельностью.

Исходя из вышеперечисленного уместными будут следующие рекомендации:

- предусмотреть увеличение двигательной активности ребенка в перерывах между выполнением домашнего задания, соблюдать обязательный перерыв;
- контроль за позой ребенка во время выполнения домашнего задания, соблюдение светового режима;
- обязательное введение в рацион ребенка витаминных препаратов, фруктов и овощей. Организация правильного питания ребенка;
- воспитание у ребенка самостоятельности и ответственности как главных условий сохранения здоровья.

Задача классного руководителя на первом собрании убедить родителей в том, что несмотря на неудачи, с которыми ребенок может столкнуться, они всегда должны поддерживать, понять и помочь своему ребенку. Это и есть стержень понятия семья — все вместе и всё вместе.

На собрании родители получают первые рекомендации. Глядя на аудиторию, учитель сам определяет нужен комментарий или нет тех положений, которые можно предложить.

Рекомендации родителям

• Обязательно проявляйте интерес к школе, классу, в котором учится ребенок. Беседуйте о проблемах каждого прожитого дня.

• Знакомьтесь с одноклассниками.

• Никогда физически не воздействуйте на ребенка. Недопустимо критиковать, запугивать (особенно в присутствии других людей).

• Учитывайте темперамент ребенка в период адаптации. Медлительные и необщительные дети труднее привыкают к классу.

• Сочетайте самостоятельность в учебной деятельности ребенка с организацией обоснованного контроля.

• Находите возможность поощрять своего ребенка. Я всегда привожу следующие данные: ребенок в день должен услышать 150 раз слова похвалы. Подумайте над этим.

На первом собрании желательно раздать памятки по предметам, которые составляют для пятиклассников коллеги.

Литература для подготовки к собранию

Коляда М. Г. Шпаргалка для родителей. — Донецк, 2002.

Воскобойников В. М. Как определить и развивать способности ребенка. — СПб., 2003

Собрание 2

Тема собрания. О значении домашнего задания в учебной деятельности школьника.

«Лучше зажечь свечу, чем всю жизнь проклипать темноту» (Ф. Абрамов).

Задачи собрания.

1. Показать родителям значение учебной домашней работы школьника.

2. Обсудить проблемы подготовки домашних заданий учащимися класса, определить пути решения этой проблемы.

На данное собрание приглашаются учителя-предметники. Накануне родительского собрания на классном часе желательно провести анкетирование детей. Для этого можно использовать следующие вопросы:

1. Сколько времени ты тратишь на выполнение домашнего задания?

2. Какие предметы требуют большей затраты времени?

3. Всегда ли тебе понятны домашние задания или требуются пояснения?

4. Помогают ли тебе родители выполнять домашнее задание?

5. Проверяют ли родители домашнее задание?

6. Всегда ли ты доволен оценкой за домашнее задание?

7. С каким настроением ты выполняешь домашнее задание?

8. Всегда ли на уроке записываешь домашнее задание?

9. Предупреждаешь ли ты учителя перед уроком, что не выполнил домашнее задание?

10. Бывают ли случаи, когда ты переписываешь домашнее задание перед уроком?

Ответы на поставленные вопросы необходимы родителям для того, чтобы оказать помощь ребенку, учителям, чтобы учесть трудности и проблемы детей.

Полезная информация.

В начальной школе учитель детально объясняет домашнее задание и имеет возможность в группе продленного дня углубить знания детей, в старшей школе такой возможности нет. Обычно в первых классах к учебе детей подключается вся семья, а после перехода ребенка в старшую школу контроль и совместной работе родители уделяют меньше внимания. Поэтому зачастую отличники начальной школы перестают быть таковыми, но это не должно восприниматься как трагедия. Очень важно в это время терпение и внимание со стороны взрослых.

1. Нужно помогать ребенку в учебе.

2. Включайте развивающие игры, тренируйте память, внимание и мышление ребенка. Разгадывайте кроссворды, шарады.

3. Приучайте ребенка к режиму дня.

4. Стимулируйте стремление ребенка к совершенствованию своих способностей и не только в учебе.

На классном часе до собрания желательно раздать ребятам памятку «Как готовить домашнее задание».

1. Активно работай на уроке, внимательно слушай и отвечай на вопросы учителя.

2. Если что-то непонятно, не стесняйся спросить учителя.

3. Внимательно записывай домашнее задание по каждому предмету.

4. Работай со словарями и пособиями, подключай компьютер.

5. Трудный материал повторяй в тот же день.

6. Не стесняйся обращаться за помощью к взрослым и одноклассникам.

7. Реши, в какой последовательности необходимо выполнять задания и сколько времени понадобится на выполнение каждого.

8. На письменном столе должна лежать только необходимая для работы литература, письменные принадлежности и тетради. После выполнения задания книги и тетради убирай со стола в портфель.

9. Перед выполнением письменной работы обязательно выучи правила.

10. Читая учебник, задавай себе вопросы.

11. Большое задание разбивай на части и работай над каждой в отдельности.

12. Обязательно составляй план устного ответа, проверяй себя.

Для подготовки устных предметов детям можно рекомендовать американский метод «5П»

1П — просмотри текст бегло

2П — придумай к нему вопросы

3П — пометь карандашом самые важные места

4П — перескажи текст (используя ключевые слова)

5П — просмотри текст повторно.

Ход собрания

Уважаемые папы и мамы!

Наше собрание посвящено его величеству домашнему заданию. Почему именно в пятом классе этот вопрос стоит так остро и от его решения зависит интерес, успеваемость и будущая профессия ребенка.

Во-первых, дети начинают учиться у разных учителей, изучать новые предметы.

Во-вторых, изменяется характер общения ученика с учителем. Не всегда сразу ребенок понимает требования учителя. Иногда стесняется лишний раз спросить. Отсутствие ответов на непонятные вопросы приводит к снижению успеваемости.

В-третьих, домашнее задание от репродуктивного переходит к более сложной форме — анализ, рассуждение, вывод.

Развивать у всех учащихся умение рассуждать на уроке — нереальное занятие. Пользоваться своим мозгом для мышления — этому должен учить хорошо организованный домашний труд.

Домашнее задание должно учить ребенка полемизировать с самим собой, без наличия оппонента и учителя взвешивать все за и против, решать конфликты между истиной и фактом.

Самое элементарное в домашнем задании — это буквальное повторение пройденного учебного материала.

Назначение домашнего задания.

1. Воспитание у ребенка воли, ответственности и самостоятельности.

2. Развитие навыков учебного труда.

3. Формирование умения добывать необходимую информацию из различных источников.

4. Развитие исследовательских умений ученика.

Учителя-предметники проводят консультации для родителей.

Родители задают вопросы и обсуждают, как помочь детям справиться с трудностями.

Желательно, чтобы родители поделились тем, что нового узнали.

Литература

Доналдсон М. Мыслительная деятельность детей. — М., 1995.

Глассер У. Школа без неудачников. — М., 1999.

Собрание 3

Тема. Как сохранить здоровье ребенка?

«Хорошее здоровье, ощущение полноты, неистощимости физических сил — важнейший источник жизнерадостного мировосприятия,

оптимизма, готовности преодолеть любые трудности» (В. А. Сухомлинский).

Задачи собрания.

1. Обратить внимание родителей на огромное значение занятий физкультурой.

2. Формировать у родителей потребность вовлечения детей в занятия физкультурой.

3. Определить значение понятия здоровый образ жизни.

Возможный текст пригласительного билета на собрание.

Уважаемые Мария Ивановна и Сергей Петрович!

Родительский комитет и классный руководитель, учитель физической культуры приглашают вас принять участие в дискуссии, посвященной проблеме «Значение спорта в жизни человека и жизни вашего ребенка».

Пьер де Кубертен сказал: «О, спорт! Ты — мир!» Сегодня мы, живущие в XXI веке, утверждаем: «Спорт — это жизнь».

Надеемся на встречу и активное участие в разговоре!

Родительский комитет

Для сбора необходимой информации по данному вопросу можно провести анкетирование детей и родителей.

Анкетирование учащихся.

1. Занимаешься ли ты спортом?
2. Нравится ли тебе заниматься спортом?
3. Ты занимаешься один или с родителями?
4. Делаешь ли ты зарядку?
5. Делают ли зарядку твои родители вместе с тобой?
6. Какие виды спорта тебе нравятся больше всего?
7. Нравилась ли тебе уроки физкультуры в начальной школе?
8. Какую оценку ты имел по физкультуре в 4 классе?
9. Какая оценка по физкультуре в 5 классе?
10. Доволен ли ты своей оценкой?
11. Какие спортивные кружки ты посещаешь?
12. Нравится ли тебе в них заниматься?
13. Кого ты хотел бы считать для себя примером?

Накануне родительского собрания желательно провести классный час с обсуждением темы созвучной с темой родительского собрания. На собрании учитель обращает внимание на то, что здоровье является истинным богатством человека и его надо беречь. Детям можно предложить подобрать пословицы и поговорки, обсудить каждую. Можно предложить каждому ребенку показать в рисунках, как он изменился: рост, вес, внешний вид, осанка и т. д.

Учащиеся в ходе собрания рассказывают, как они берегут свое здоровье. На доске можно записать основные правила из того, что предлагают дети. Например:

— два раза в день чистить зубы;

— каждый день гулять на улице;

— вовремя ложиться спать;

— одеваться по погоде...

Беседу на родительском собрании можно начать с освещения следующих вопросов:

• По какой причине ваш ребенок может пропустить урок физкультуры?

• Какие виды упражнений использует учитель на уроке?

• Нравится ли ребенку участвовать в уроке?

• Как стимулирует учитель ребенка, если не получается выполнение какого-либо упражнения?

Для родителей и детей можно подготовить памятки.

Памятка для детей.

Ребята!

Если ты хочешь быть здоровым и успешным сегодня и завтра, не забывай выполнять самые простые действия, которые помогут тебе достичь результата не только в сохранении здоровья, но и в учении, общении с друзьями и просто в жизни.

Вставай всегда в одно и то же время!

Основательно умывай лицо и руки, неукоснительно соблюдай правила личной гигиены!

Утром и вечером тщательно чисти зубы!

Проводи достаточное количество времени на свежем воздухе!

Совершай длительные прогулки!

Одевайся по погоде!

Не бойся физических нагрузок, помогай по дому!

Занимайся спортом, учись преодолевать трудности!

Ход собрания

На доске записаны факты, которые говорят сами за себя...

• Минимальное количество шагов в день — 10 000, современный человек с трудом делает только половину.

• В 13 лет повышается давление до 130—80.

• 60—80 % детей имеют избыточный вес.

• Для сохранения баланса двигательной активности школьник должен делать ежедневно 25—30 тысяч шагов.

• 51 % детей не бывают на улице после школы.

• 73 % детей не делают перерыв между уроками.

• Возраст от 1 до 15 лет гораздо важнее для сохранения здоровья, чем от 15 до 60.

• По статистике на 100 родившихся детей у 20 с течением времени развивается плоскостопие, связанное со слабостью мышц.

Тема сохранения здоровья человека всегда была важной, особенно актуальной она становится в XXI веке. Все люди понимают, как важно заниматься физкультурой, как здорово закалявать свой организм, делать зарядку, больше двигаться, но как трудно пересилить себя, заставить встать пораньше, сделать несколько упражнений. Мы откладываем заня-

тия на потом, обещаем себе, что рано или поздно начнем, но иногда становится поздно начинать...

Как воспитание нравственности и патриотизма, так и воспитание уважительного отношения к своему здоровью необходимо начинать с раннего детства.

Замечательно, если родители на личном примере могут продемонстрировать это малышу. Проводя урок каждый учитель стремится сочетать нагрузки, проветривать помещение, на перемене предлагает детям прогуляться по коридору, если есть возможность проведет физкультпаузу на уроке.

По мнению медиков 75% болезней закладываются в детстве. Почему это происходит? Ведь мы с любовью ждем появления своего ребенка на свет, особенно бережно заботимся о нем в младенчестве.

Когда он приходит в школу, мы ставим на первое место результаты успеваемости, забывая, что они зависят от состояния здоровья нашего ребенка.

Воспитывая ребенка в семье, школе, мы часто употребляем слово «привычка». К вредным привычкам учащихся мы относим безответственность, отсутствие умения плодотворно трудиться и многое другое. Но мы, взрослые, не задумываемся о том, что в основе выше перечисленных проблем лежит отсутствие у ребенка привычки быть здоровым духовно и физически.

Очень часто родители в семье говорят ребенку: «Будешь плохо кушать — заболешь. Не будешь тепло одеваться — простудишься!» Но практически очень мало в семьях говорят: «Не будешь делать зарядку — не станешь сильным! Не будешь заниматься спортом — трудно будет достичь успехов в учении! И т. д.»

Видимо поэтому наши учащиеся здоровье как жизненную ценность ставят на 9 место. Научно-технический прогресс привел к тому, что человек все меньше понимает, что такое физический труд. А ребенок и подавно.

Некоторые родители считают, что упражнений на уроке физкультуры достаточно, чтобы восполнить двигательную нагрузку. Однако это не так. Двигательная активность на уроке физкультуры восполняет 11% дефицита двигательной активности. По мнению ученых, за прошлое столетие вес непосредственной мышечной работы человека снизился с 94% до 1%. Главными пороками XXI века становится накопление отрицательных эмоций без физической разрядки, переизбыток и гиподинамия.

Специалисты утверждают, что даже если дети достаточно двигаются, их движения однообразны, не все мышцы вовлекаются в движение, и в результате от такой активности большой пользы не будет. Такое положение вещей угрожает психическому и физическому здоровью учеников.

По результатам исследований ученик начальной школы в среднем проводит за уроками 2–3,5 часа; шестиклассник — 3–4 часа, старшеклассник — 6 и более часов. И это не считая урочного времени.

Мы сегодня должны помнить и о компьютере. Ведь это тоже 2-3 часа. Малоподвижный образ жизни становится нормой существования взрослых и детей. Как помочь школьнику, как сделать так, чтобы он начал жить активно? Как сделать так, чтобы учение было в радость, способствовало развитию рефлексивных умений учащихся? Многое может сделать семья. Ребенок-школьник любит подражать, поэтому можно использовать этот факт.

Великое дело привычка. Если с детства развить привычку к физической культуре, она останется и в старшем возрасте. Зарядка по утрам, вечерние прогулки, активный отдых во время каникул, выходные на природе — вот лекарство от болезней души и тела, которые могут проявиться, если родители не воспитают у детей привычку к систематическим занятиям физкультурой.

Уверена, что мы не добьемся успеха, если не будем союзниками в решении вопроса: как укрепить здоровье детей.

После выступления учитель может проанализировать анкеты детей. Желательно для участия в классном собрании на данную тему пригласить учителя физической культуры. Классный руководитель может рекомендовать коллеге обратить внимание на следующие вопросы:

- отношение в семье к уроку физкультуры;
- поведение учащихся на уроках;
- требования и рекомендации к спортивной форме;
- работа кружков и секций;
- организация спортивных мероприятий в школе.

Уместно будет также пригласить на собрание врача. Желательно обратить его внимание на следующие вопросы:

- питание учащихся;
- гигиена детей.

В конце собрания можно ознакомить с планом мероприятий по развитию интереса к занятиям физкультурой и спортом.

Литература

Дереклеева Н. И. Двигательные игры, тренинги и уроки здоровья. — М.: ВАКО, 2004.

Собрание 4

Тема собрания. Телевидение и пятиклассник.

«Телевидение — пена цивилизации, сверкающая ядовитыми красителями» (В. Г. Кротов). *Задачи собрания.*

1. Обратить внимание родителей на достоинства и недостатки общения ребенка с телевизором.

2. Показать влияние просмотров телевизионных передач на физическое и психологическое состояние ученика.

Вопросы для дискуссии.

1. Является ли телевизор главным предметом в семье?

2. Какие телепередачи формируют личность ребенка?

3. Подготовка анкет для родителей.

До родительского собрания обязательно провожу классное собрание с детьми, что дает мне возможность достаточно глубоко осветить вопрос, узнать мнение детей, выяснить, совпадают ли взгляды родителей и детей, а также показать родителям, насколько они знают своего ребенка. В практической деятельности это себя оправдывает.

На классном собрании предлагаю детям ответить на следующие вопросы:

1. Сколько раз в неделю ты смотришь телевизор?

2. Ты смотришь телевизор один или с родителями?

3. Ты смотришь все телепередачи подряд или какие-то определенные?

4. Назови телепередачи, которые ты смотрел 10 раз подряд.

5. Какие предметы ты взял бы с собой на необитаемый остров?

6. Что лучше: прогулка, просмотр фильма в кинотеатре, общение или телевизор?

После анкетирования можно составить телепрограмму для учащихся класса.

Полезная информация для родителей.

1. Дети приучаются к поверхностному восприятию жизни.

2. Слабеет собственная сила и творческая сила ребенка.

3. Уменьшается острота восприятия и способность к логическому мышлению.

4. Со временем в детском характере появляются ложь и скрытность, ребенок привыкает к бесцельному проведению времени и сидению перед экраном.

5. Передачи низкого морального уровня учат детей быть агрессивными, совершать неблагоприятные поступки и в конечном итоге приводят к снижению моральных устоев.

6. Дети пытаются подражать мнимым кумирам.

Статистика

Две трети детей в возрасте от 6 до 12 лет смотрят телевизор ежедневно.

Время ежедневного просмотра телепередач ребенком составляет в среднем более 2 часов.

50% детей смотрят все телепередачи подряд.

25% детей в возрасте от 6 до 10 лет смотрят одни и те же телепередачи от 5 до 40 раз.

Вступительное слово классного руководителя.

Уважаемые мамы и папы!

Ваш ребенок стал пятиклассником. Какое главное изменение произошло в его жизни,

связанное с тем, что он перешел на новую ступень обучения? Вы можете привести на этот счет массу важных и значительных, на ваш взгляд, аргументов, и все они будут оправданы. Но самое главное изменение состоит в том, что ваш ребенок теперь гораздо больше предоставлен себе, чем это было раньше. Многие родители приняли установку «ребенок уже большой» как данность, но при этом не научили ребенка «быть большим», не подготовили его к этому.

В чем же проявляется отсутствие у ребенка умения быть наедине с самим собой? В первую очередь в том, что ребенок зачастую абсолютно бесконтрольно проводит свое время: не вовремя возвращается со школы, бесцельно бродит по улицам; придя домой, занимается чем угодно, абсолютно не контролируя себя.

Но самое главное — он не умеет общаться с самим собой, ему нужен еще кто-то — конечно же, телевизор.

Как помочь ребенку бороться с зависимостью от телевизора?

У каждого родителя на парте лежит расписание телепередач собственного ребенка. Родители должны карандашом подчеркнуть телепередачи, которые они смотрят вместе со своим ребенком.

Выслушав данные статистики и ответы детей, родители задумываются: как же нужно поступать взрослым, чтобы телемания не ухудшала здоровье детей? Имеет смысл в данной ситуации исходить от противоположного. А что положительного может дать телевидение?

1. Возможность расслабиться и забыть ежедневные проблемы.

2. Возможность найти ответы на вопросы, которые не можешь получить от взрослых?

3. Развитие познания, повышение культурного уровня.

4. Расширение кругозора.

5. Развитие фантазии, воображения, эмоциональной сферы.

Можно предложить родителям следующие советы по привлечению телевидения на пользу детей.

1. Заранее узнайте о фильме, который будет просматривать ваш ребенок.

2. Не будьте плохим примером для своего ребенка при просмотре телепередач. Объясните, по какому принципу вы выбираете телепередачи и помогите ребенку выработать свои принципы выбора передач.

3. Вместе просматривайте передачи, и во время просмотра старайтесь объяснять «что плохо, а что хорошо».

4. Ограничивайте время просмотра телепередач.

5. Приучайте ребенка к познавательным передачам, научно-популярным, историческим. Передачи должны расширять кругозор ребенка.

Можно порекомендовать полезные телепередачи:

- В мире животных
- Ералаш
- Дог-шоу
- Умники и умницы

Родителям можно предложить домашнее задание.

1. Обратит внимание, сколько времени ребенок проводит у телевизора.

2. Задать вопросы ребенку после просмотра фильма или передачи.

3. Оговорить перечень интересных передач.

4. Выяснить, в какой передаче ребенок хотел бы принять участие.

Из многих забот, больших и малых, складывается работа классного руководителя, и ничего не дается легко. Родители хотят увидеть в классном руководителе человека, который развивает ребенка, беспокоится о сохранении его здоровья, учит преодолевать трудности, находить выход из конфликтных ситуаций. Руководствуйтесь простой истиной: делай все как для себя. Я почему вспомнила именно эту истину? Мне в жизни очень повезло на школьных учителей. Именно поэтому я себя в другой ипостаси не представляла. Так вот моя люби-

мая учительница Нина Ефимовна Войтенко (Герой Социалистического Труда, обаятельная женщина, грамотный и знающий учитель) всегда говорила: «Когда я дома проверяю ваши тетрадки, я с вами разговариваю. Мне обидно, если со мной говорит лист с помарками и кляксами. Поэтому, дети, любую работу делайте как для себя». Учитель уже ушел из жизни, но его науку я запомнила на всю жизнь.

И еще немаловажный момент. Родительское собрание — это не бичевание. Родитель пришел после работы, ему необходимо узнать, как решать те проблемы, с которыми сталкивается его ребенок.

Уважайте своих детей, умейте понять их и воспринять их такими, как они есть. Тогда вы получите замечательный результат — заинтересованных в учебе, здоровых, воспитанных, высоконравственных детей, которые будут уважать ваш труд и любить свою школу.

Литература

Волинова Т. В. Учитель и семья. — М., 2000.

Т. Г. ПРОТОСЕНЯ,

учитель-методист, гимназия № 5
г. Одессы.

Естетичне виховання

КЛЮЧИК ДО СПІВУ

Спів — основний вид музичної діяльності дітей в школі. Виконуючи пісні, діти активно виявляють свої почуття, настрої; осягаючи світ музичних звуків, вчаться чути навколишній світ, виражати свої враження і переживання, своє відношення до нього. Сам процес співу позитивно впливає на здоров'я дитини, зокрема, на розвиток грудної клітки, голосових органів, кровообіг.

Але, на жаль, значна частина учнів майже не вміє співати. У більшості випадків це не свідчить про відсутність у них музичних здібностей, а є наслідком невміння координувати сприйняте на слух з відтворенням мелодії голосом. Б. Теплов у своїй класичній роботі «Психологія музичних здібностей» звернув увагу на те, що слухові уявлення ніколи не бувають чисто слуховими, а можуть включати зорові, рухові та інші. Загалом проблема взаємодії слухових, зорових і почуттєвих сприйняття в процесі співу ще мало вивчена. З огляду на той факт, що в класах загальноосвітніх шкіл велика кількість учнів, і кожний з них

має свої психологічні особливості сприйняття, вчитель у вокальній роботі на уроці повинен використовувати методи слухового, зорового і почуттєвого осягнення музики.

Система відносної сольмізації з ручними знаками «Драбинка» як раз спирається на зв'язок в процесі співу зору, слуху і руху руки. Принцип цієї системи — спів з назвою сходенок по таблиці з використанням визначених рухів кисті руки (ручних знаків).

Значну увагу формам і методам роботи за відносної (релятивної) сольмізації у своїх дослідженнях приділяли А. Верещагіна, З. Жовчак, М. Котляревська-Крафт, О. Я. Ростовський.

«Ручні знаки, — відзначає О. Я. Ростовський, — дозволяють наочно зобразити звуковисотний рух мелодії, вони дають учням наочні зорові й рухові уявлення про співвідношення ступенів ладу. Спів за відповідними ручними знаками звільняє від таких труднощів, як читання нот і ритму, спрямовує увагу дітей на точне інтонування, активізує слухові уявлення і розвиває ладове чуття».

Протягом декількох років я постійно використовую систему відносної сольмізації з ручними знаками і на уроках музики, і в позакласній роботі. Для співу вправ по «Драбинці» використовую короткі народні поспівки, лічилки, скоромовки: «Та-та два кота», «Рано-вранці на урок», «Печу, печу хлібчик», «Уж как шла лиса», «Добрый день», «Прозвенел звонок», «Эхо» та інше.

Ручні знаки слід показувати правильно за висотою (щодо корпусу дитини) в залежності від ступеня ладу і від тональності пісні. Наприклад, перша ступінь ре-мажору показується рукою на рівні пояса, а п'ята ступінь цієї тональності — на рівні очей і т. д.

Висотна зміна ручних знаків допомагає учням відчутти інтонаційну висоту звуку, зрозуміти, як потрібно змінювати інтонацію в залежності від напрямку мелодії. Слід обов'язково звернути увагу на особливості ручних знаків стійких і нестійких ступенів.

Школярі з величезним бажанням виконують ці поспівки: їм дуже цікаво, як із співу сходило утворюється мелодія.

Перевагою сольмізації з ручними знаками є також наявність цікавих прийомів, які активізують слух дитини, мобілізують. Безперечно ефективність виконання ручними знаками вправ і пісень із закритими очима. Цей прийом забезпечує самостійність роботи на уроці кожного учня і дає можливість вчителю робити

висновки про розвиток у них музично-слухових уявлень.

Спів з ручними знаками особливо допомагає при розучуванні і виконанні канонів, коли учням потрібно з'ясувати звук мелодії не відокремлено, а в зв'язку з іншими.

Безсумнівно, система відносної сольмізації з ручними знаками «Драбинка» є психологічно обґрунтованим прогресивним методом роботи на уроках музики, який дає ефективні результати в навчанні співу. Але використання цього методу ефективно за умови забезпечення систематичної і спрямованої уваги. Головне — як до цієї роботи віднести: як до звичайної вправи, або як до живої музики. Цей метод є одним з ключиків до співу, що відкриває дітям двері до інтонаційно чистого, а головне усвідомленого виконання пісень.

Література

1. *Верещагина А. Р., Жовчак З. З.* Методика преподавания музыки в 1 классе. — К.: Музична Україна, 1987.
2. *Котляревская-Крафт М.* Сольфеджио. 1 класс. — Ленинград: Музыка, 1988.
3. *Ростовський О. Я.* Методика викладання музики в початковій школі. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2001.
4. *Теплов Б. М.* Избранные труды: В 2 т. — М.: Педагогика, 1985.

О. В. ЗУБОВА,

вчитель вищої категорії, вчитель музики ЗОШ № 101 м. Одеси.

Дошкільне виховання. Початкове навчання

ФОРМИРОВАНИЕ У ШКОЛЬНИКОВ ЛОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫМ ПРИЁМАМ

В психолого-педагогической литературе чётко обосновывается положение о том, что в процессе обучения выделяются две самостоятельные, но взаимосвязанные задачи: овладение учащимися содержанием предмета и целенаправленное формирование у них приёмов умственной деятельности. Анализируя практическую деятельность учителей начальных классов при формировании вычислительных навыков, можно сделать вывод, что учителя ещё недостаточно владеют умениями формировать логические операции, входящие в состав вычислительных приёмов. Эти умения включают три структурных компонента: мотивационный, содержательный и операциональный.

Вычислительные приёмы являются тем учебным материалом, в котором содержатель-

ный и операциональный компоненты учебной деятельности выступают в тесной взаимосвязи. При выполнении вычислительного приёма учащиеся осуществляют определённые умственные операции, составляющие внутреннюю часть этого процесса, в строго логической последовательности. Например, вычитание двузначных чисел с переходом через десяток $82 - 37$. Из 2 единиц вычтешь 7 единиц нельзя, следовательно, надо взять 12 единиц. Поэтому число 82 нужно мысленно представить в виде суммы удобных слагаемых $70 + 12$, а число 37 в виде суммы разрядных слагаемых $30 + 7$. Получим: $82 - 37 = 70 + 12 - 30 - 7 =$ теперь можно десятки вычтешь из десятков, а единицы из единиц: $70 - 30 = 40$; $12 - 7 = 5$. Запись представляет логическую цепочку рас-

суждений: $82 - 37 = 70 + 12 - 30 - 7 = 40 + 5 = 45$.

Какие мыслительные операции содержатся в этом вычислительном приёме?

1) Замени первое число суммой удобных, а второе число суммой разрядных слагаемых.

2) Из десятков вычти десятки, а из единиц вычти единицы.

3) Полученные результаты сложи.

Эти мыслительные операции логически взаимосвязаны: нельзя третью операцию выполнить раньше, чем вторую, а вторую раньше, чем первую. Формирование этого вычислительного приёма, называемого поразрядным вычитанием, позволяет осуществлять переход от полного управления учителем к самостоятельной учебной деятельности учащихся. Поэтому обучение вычислительным приёмам сводится к формированию умения выполнять приёмы умственной деятельности в строго логической последовательности и доведения этой деятельности учащимися до конца.

Рассмотрим приём округления на примере $58 + 27$. Если количество единиц больше пяти, то число можно округлять до десятков, но сразу оба числа нельзя округлять. Выполним последовательно оба способа вычисления. Сначала округлим одно число, а затем другое.

$$58 + 27 = 60 + 27 - 2 = 87 - 2 = 85.$$

$$58 + 27 = 58 + 30 - 3 = 88 - 3 = 85.$$

Посмотрим, какие мыслительные операции лежат в основе приёма округления?

1) Одно из чисел (или 58, или 27) округли ближайшим круглым числом.

2) Подумай, сколько лишних единиц прибавили, вычти их.

3) Действия выполни в той последовательности, как они записаны.

Поэтому именно в начальных классах нужно знакомить учащихся с решением одного и того же примера разными способами.

Например: $43 - 7$. Какими вычислительными приёмами можно найти значение этого выражения?

I. Вычитание суммы из числа.

$$43 - 7 = 43 - 3 - 4 = 40 - 4 = 36.$$

Выделим мыслительные операции приёма вычитания суммы из числа:

1) Замени второе число суммой удобных слагаемых.

2) Из двузначного числа вычти его единицы.

3) Из полученного разрядного числа вычти оставшееся слагаемое.

II. Приём округления.

$$43 - 7 = 43 - 10 + 3 = 33 + 3 = 36.$$

Выделим мыслительные операции приёма округления:

1) Округли однозначное число до 10.

2) Подумай, сколько лишних единиц вычли, прибавь их.

3) Действия выполни в той же последовательности, как они записаны.

III. Вычитание числа из суммы.

а) Представим число 43 суммой разрядных слагаемых: $43 = 40 + 3$, получим $43 - 7 = 40 + 3 - 7 = 33 + 3 = 36$.

Выделим мыслительные операции приёма вычитания числа из суммы разрядных слагаемых:

1) Замени двузначное число суммой разрядных слагаемых.

2) Из разрядного числа вычти однозначное число.

3) К полученной разности прибавь оставшееся слагаемое.

б) Заменим число 43 суммой удобных слагаемых $43 = 37 + 6$ или $43 = 36 + 7$, как кому удобнее.

$$43 - 7 = 37 + 6 - 7 = 30 + 6 = 36.$$

Выделим мыслительные операции приёма вычитания числа из суммы удобных слагаемых:

1) Замени двузначное число суммой удобных слагаемых.

2) Вычти однозначное число из удобного слагаемого.

3) К полученной разности прибавь оставшееся слагаемое.

Подведём итог: мы нашли значение выражения $43 - 7$ четырьмя способами: 1) вычитанием суммы из числа; 2) приёмом округления; 3) вычитанием числа из суммы разрядных слагаемых; 4) вычитанием числа из суммы удобных слагаемых.

Если ученик будет знать разные способы решения, то он найдёт самый простой, самый удобный для себя способ решения и выполнит это в быстром темпе.

Рассмотрим мыслительные операции при выполнении деления с остатком. Например: $32 : 6 =$

1) Назови все числа, которые делятся на 6, но меньше числа 32.

Это будут числа 6, 12, 18, 24, 30.

2) Наибольшее найденное число разделим на 6.

$30 : 6 = 5$ — это будет значение цифры частного.

3) Из данного числа вычти число, которое делил.

$$32 - 30 = 2 \text{ — это будет остаток.}$$

4) Оформи запись.

$$32 : 6 = 5 \text{ (ост. 2).}$$

Рассмотрим письменный приём деления многозначного числа на однозначное. Например:

$$34104 : 6 =$$

1) Не производя деление, определи количество цифр в частном.

Первое неполное делимое 34 тысячи, поэтому в частном 4 цифры.

2) Первое неполное делимое 34 тысячи разделим на 6; $34 \text{ тыс.} : 6 = 5 \text{ тыс.}$ (ост. 4 тыс.).

$$\begin{array}{r}
 34105 \overline{)6} \\
 30 \overline{)5684} \\
 41 \\
 36 \\
 50 \\
 48 \\
 24 \\
 24 \\
 0
 \end{array}$$

3) Второе неполное делимое состоит из 4 тысяч и 1 сотни будет 41 сотня. Раздели 41 сотню на 6.

$$41 \text{ сот.} : 6 = 6 \text{ сот. (ост. 5 сот.)}$$

4) Третье неполное делимое 5 сот. = 50 дес. раздели на 6

$$50 \text{ дес.} : 6 = 8 \text{ дес. (ост. 2 дес.)}$$

5) Четвёртое неполное делимое 2 десятка и 4 единицы будет 24 единицы, раздели на 6.

$$24 \text{ ед.} : 6 = 4 \text{ ед. остатка нет}$$

Частное чисел 34104 и 6 равно 5684.

Итак, чтобы научить делить любое число на однозначное, ученик должен: 1) понимать деление с остатком; 2) уметь находить, сколько

единиц данного разряда разделилось и сколько единиц этого разряда осталось; 3) уметь находить каждое неполное делимое из остатка, полученного при делении, и единиц следующего разряда. Следовательно, любое сложное умение состоит из простых умений, а каждое простое умение состоит из мыслительных операций, в основе выполнения которых лежит логическая взаимосвязь.

Таким образом, чтобы правильно сформировать устные и письменные вычислительные приёмы, нужно каждое умственное действие расчленить на мыслительные операции, логически последовательно их выполнять, а при выполнении комментировать их в словесной форме.

Данная методика апробирована на студентах факультета начального обучения и учителях начальных классов на курсах переподготовки в ИУУ.

А. И. МАРТЫНОВА,

канд. пед. наук, доцент ЮГПУ имени К. Д. Ушинского.

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Формування культури мовлення було завданням шкільної освіти впродовж усієї історії розвитку людства. Однак, як засвідчив аналіз історико-педагогічних джерел, робота з культури мовлення досить часто замінювалася риторичною підготовкою, певною утилітарністю мовленнєвого розвитку особистості.

На мою думку, поняття «мовленнєва культура» ширше ніж поняття «культура мовлення», оскільки відображає не тільки нормативний мовленнєвий аспект, але й індивідуальні загальнокультурні властивості людини. Мовленнєва культура віддзеркалює душевний стан людини, її емоційні переживання. Вона є своєрідним «лакмусовим папірцем», що визначає рівень інтелігентності, культури, вихованості, морально-естетичного ставлення до життя, до навколишнього світу. Якщо враховувати нелінійний, синергетичний характер освітнього простору, то принципового значення набуває формування варіативності мовленнєвої поведінки, відповідальності людини за мовленнєві ситуації та їх наслідки. Індивідуальні засоби мовленнєвої культури спираються на індивідуальний культурно-мовленнєвий тезаурус людини, надають своєрідності мовленнєвому статусу особистості, особистісному культурно-мовленнєвому простору кожної людини.

Мовленнєва культура є невід'ємною складовою духовної культури особистості й органічно пов'язана з усіма іншими її складовими (інтелектуальна, моральна, естетична, художня,

екологічна, правова та ін.). Найбільш тісно мовленнєва культура пов'язана з естетичною та художньою культурою. Це пояснюється тим, що будь-яка культура є носієм естетичних цінностей, отже естетичні компоненти притаманні мовленнєвій культурі саме тому, що естетична виразність слова формується завдяки переживанню краси. Зразком мовленнєвої культури є художнє мовлення, яке яскраво представлено в мистецтві слова (література, театр, кіно, телебачення та ін.).

У процесі формування мовленнєвої культури молодших школярів слід враховувати й психологічні особливості цієї вікової групи: спрямованість на ігрову та пошукову діяльність; потреба у враженнях, спілкуванні; прагнення школярів зробити свою поведінку суспільно схвальною. Мовленнєва активність молодших школярів спрямовує педагогічну роботу на максимальне наближення до природних ситуацій соціокультурного спілкування. Молодший шкільний вік — період найбільшого авторитету дорослого в очах дитини, що особливо актуалізує виховні можливості впливу педагогів та батьків на мовлення дитини.

Суттєвим прорахунком більшості програм мовленнєвого розвитку учнів молодших класів є прагнення звільнити мовлення дітей від усього дитячого (випадкового, «дограмотного») і привести його до норми, єдиної для всіх учнів. Важливою специфічною рисою процесу формування мовленнєвої культури молодших шко-

лярів є ціннісне пред'явлення слова, мовлення дитині. Ціннісне пред'явлення мовлення пробуджує емоційно-естетичні переживання, моральну оцінку. При ціннісному пред'явленні мовлення педагог, насамперед, буде підкреслювати, що мовлення — це одяг для нашої гідності, брутальні слова — це потворна форма, в яку людина себе одягає, вітання — це спілкування, красиве слово — це цінність форми, що відображає зміст діалогу.

У психолого-педагогічних дослідженнях увага акцентується на різних домінантах мовленнєвого розвитку дітей. Одним із найбільш продуктивних підходів, на мою думку, можна визнати той, що наголошує на важливості конструювання усіх аспектів розвитку мовлення дитини на основі естетичного аспекту мовленнєвої поведінки. Провідним засобом формування мовленнєвої культури молодших школярів виступає мистецтво, залучення школярів до різних форм спілкування з художніми творами. Методологічною основою використання педагогічного потенціалу мистецтва слова є положення про те, що слово виступає символом, через який реалізуються усі цінності та смисли людського буття.

Психологічні механізми формування мовленнєвої культури молодших школярів базуються за наявності природних установок людини на благозвуччя, «мовної» пам'яті, чуття мови та мовної інтуїції. Особливе значення має фонд енграм (фрейм) як сукупність вербальних мереж із закодованими в них мовними одиницями та програмою дій.

У процесі спілкування з мистецтвом формуються естетичні смаки та ідеали особистості, розвивається культура почуттів, естетичне ставлення до природи, праці, дійсності, до образу ідеального героя. Провідною формою пізнавальної діяльності в молодшому шкільному віці є гра, в якій особистість втілює свої емоційні враження, переживання, уявлення у ті чи інші персонажі, їхню поведінку. Саме тому найбільш близькими для дітей є образи, які представлені засобами художнього слова, музики, образотворчого мистецтва, кіно. Оскільки образність є загальною властивістю мовлення, сприймання художніх образів, представлених різними видами мистецтва, пов'язане з опануванням молодшими школярами засобів художньої виразності, мови мистецтв. Важливим методологічним принципом організації виховного процесу засобами мистецтва є використання взаємодії мистецтв, синтезу мистецтв у духовному розвитку особистості. Окремі види мистецтва доповнюють один одного у створенні цілісної культурної картини світу. Вихідними методологічними позиціями організації формуючого етапу були визнані: прийняття дитини як носія особливого культурного світу, в якому є свої закони, цінності та пріоритети, своє мовлення та символічні образи; урахування так званого «докультурного мовлення» дитини, яке передбачає роз-

виток індивідуальних здібностей до розуміння, прийняття та творення мовленнєвої культури як своєї власної, так й культури інших людей; ціннісне пред'явлення слова дитині, наголошення на ціннісних аспектах мовленнєвої культури; опора на взаємодію різних культур та мов; відкритість дитини для мовленнєвого розвитку, здатність до діалогового спілкування на основі толерантності; творчий характер мовленнєвої культури; визнання культурно-освітнього простору як тексту: світ природи, людей, взаємин, мистецтва являє себе й говорить про себе завдяки феномена слова, мови й мовлення; діяльнісна основа формування мовленнєвої культури, забезпечення умов для максимальної мовленнєвої активності; спонукальна сила мотивів мовленнєвої діяльності, які опосередковують та безпосередньо визначають специфіку мовленнєвої культури школярів; поетизація усного мовлення, формування чуття краси буденного мовлення як провідний напрямок складної системи формування мовленнєвої культури молодших школярів; мистецтво визначається основою формування мовленнєвої культури.

Відповідно до теоретичних положень дослідження про взаємозв'язок формування мовленнєвої культури та залучення дітей до спілкування з мистецтвом було розроблено змістовне та методичне забезпечення клубної роботи для учнів 1–4-х класів «Словограй», Карта сформованості мовленнєвої культури молодшого школяра.

Оскільки мовленнєва культура — універсальна якість особистості, то її розвиток має стати завданням усіх без винятку урочних та позаурочних форм діяльності молодших школярів. Ми віддаємо перевагу груповій формі роботи, в процесі якої діти та педагог включені в культурний діалог, співтворчість. Співтворчість слід розглядати як захопленість спільним пошуком вирішення творчих завдань. Специфічна особливість формування мовленнєвої культури у молодших школярів полягає в розвитку здібності кожного індивіда на сенсорному рівні відчувати виразні засоби музичних та літературних творів, образотворчого мистецтва та синтетичних видів мистецтв. Так, інтонація, ритм, динамічні відтінки, мелодійність звучання — провідні засоби виразності та образотворчості у кожному виді мистецтва. Шляхом переносу та асоціативних уявлень ми підводимо учнів початкових класів до розуміння особливостей художнього образу, в якому присутні елементи фантазії, творчого уявлення, умовності.

Н. Г. ЛУЦИШИНА,

зав. науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти ООІУВ

Н. О. КОВТУН,

відмінник освіти України, вчитель-методист Одеської загальноосвітньої приватної I–III ступенів художньо-естетичного профілю школи «Костанді».

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ (з досвіду роботи)

Головна відмінність сучасного уроку — забезпечення розвитку особистості кожного учня. Якщо раніше вчитель просто давав учням нові знання, то тепер він зобов'язаний так організувати навчальний процес, щоб учень сам дійшов потрібного висновку.

Сукупність цих факторів призвела до такої невеличкої «революції» в українській школі, коли, з одного боку, вчителі вже не можуть викладати по-старому, а учні не в змозі вчитись по-новому. Однак найскладніше в цій ситуації, з моєї точки зору, було вчителю сформулювати нове, позитивне мислення, а процес навчання з обов'язку перетворити на радість навчання та спілкування. Як учитель-практик, я дійшла висновку, що сучасний урок, зокрема урок читання в молодших класах, має бути інтерактивним, що дозволяє реалізувати на практиці концепцію особистісного підходу до кожного учня.

Інтерактивні технології («inter» — взаємний, «act» — діяти) посідають важливе місце в особистісно орієнтованому навчанні. Відмінність між ними і традиційними формами полягає в спрямованості навчальної діяльності первинної групи (пари) на досягнення спільної мети. Залежність загального успіху від внеску кожного усуває конкуренцію всередині групи, змушує її учасників слухати один одного, доводити, сперечатися, враховувати різні думки і пропозиції щодо розв'язання проблеми, навчатись самому і навчати інших, логічно висловлюватися.

Сучасна методика накопичила багатий арсенал прийомів інтерактивного навчання від найпростіших («Робота в парах», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій не самоціль, а можливість створити атмосферу доброзичливості й порозуміння, зняти з душі дитини почуття страху, зробити її розкутою, впевненою в своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібність до творчості.

В своїй практичній діяльності використовую різні форми роботи, які умовно можна поділити на дві великі групи: дидактичні ігри та групові дискусії. Навіть звичайне читання можна перетворити в цікаву інтерактивну гру. Найчастіше використовую наступні ігрові форми парного та групового читання.

1. Хорове читання:

- читання скоромовкою (повільно, швидко);
- гра «Земля — повітря» (по команді «земля» діти починають читати хором вголос, «повітря» — піднімають голови вгору);
- читання «дощиком»: тихо (накрапає дощик) — голосніше — голосно — тихіше — припиняється дощик;

— читання «буксиром» (діти читають хором, спочатку веде вчитель, а потім найбільш сильний учень);

— читання «бджілкою» (напівголосне читання кожною дитиною).

2. Читання в парах:

— «луна» (сильний учень читає речення, а найбільш слабкий прочитує те саме речення після прослуховування);

— гра «Вовк і заєць» (першим читає речення «заєць», середній чи слабкий учень, другим вступає «вовк», коли «заєць» прочитав одне чи півтора речення. Гра припиняється, коли обидва читають одне й те саме).

Чому гра подобається дітям? Вона дарує радість, сам процес гри сповнений несподіванок, а результат — таємниця. Але, крім суб'єктивного сприйняття, є, безумовно, великий вплив гри на людину, на основні сфери її життєдіяльності: фізичну, емоційно-вольову, інтелектуальну та духовну (цілісно-смыслову).

Дидактична гра — гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок.

У процесі гри в учнів розвивається звичка зосереджуватися, самостійно думати, бути уважними. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть самі пасивні учні.

Завдяки використанню на уроці елементів гри, в класі створюється доброзичлива атмосфера, з'являється бадьорий настрій, виникає бажання вчитися. Готуючись до уроку, вчитель має зважати на всіх учнів і добирати такі ігри, які були б цікаві й зрозумілі всім. Цінність методу полягає в тому, що в ігровій діяльності освітня, розвиваюча й виховна функція діють в тісному взаємозв'язку. Гра як метод навчання організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості, виховує особистість.

Основні види дидактичних ігор, які можна використовувати на уроках читання в початковій школі.

1. Рольова гра. Головна мета її — розвивати здібності школярів, формувати вміння приймати правильні рішення. У рольових іграх проявляються здібності учня та перспективи на майбутнє.

2. Вікторина. Її ще називають грою переможців, в якій змагаються на кращу відповідь. Отже, вікторина — це конкурс, під час якого учні самостійно відповідають на запитання.

3. Кросворди. Щоб урок був цікавим і ефективним, на різних його етапах можна використовувати кросворди відповідно до теми уроку чи розділу. Складаючи кросворд, вчитель має дотримуватися вимог до проведення дидактич-

них ігор. Під час цілеспрямованої підготовчої роботи учні розв'язують запропоновані кросворди з вивченої теми. Отже, кросворд, з одного боку, вносить в урок елемент гри, а з іншого — сприяє більш глибокому засвоєнню вивченого.

4. «Мозкова атака». Методика гри запозичена з телевікторини «Що? Де? Коли?». Одержавши запитання чи завдання, учасники гри протягом однієї хвилини висловлюють різноманітні гіпотези, дискутують, віддаючи перевагу тій чи іншій ідеї, а по закінченні пропонують свою відповідь як єдине рішення.

5. Парна робота. На уроках повторення або закріплення пройденого матеріалу учні люблять працювати динамічними парами. Попередньо вчитель готує картки з 2–3 практичними завданнями згідно з темою, що вивчається. Одержавши картку, двоє учнів перше завдання виконують разом. Перший учень пояснює другому, як потрібно виконувати завдання, а той слухає, запитує або висловлює своє розуміння. Друге і третє завдання діти виконують самостійно, занотовуючи їх до зошитів, а потім перевіряють один одного з відповідним коментуванням допущених помилок.

Названі види ігор (перелік їх далеко неповний) мають своє призначення і конкретне застосування. Так, мета дидактичних ігор — формування в учнів умінь поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними знаннями, умінями й навичками учень зможе лише тоді, коли буде виявляти до них інтерес, а вчитель зуміє зацікавити учнів.

Варто назвати ще декілька цікавих і досить простих ігор, які регулярно використовують на своїх уроках. Перша з них — загадка. Загадка — це досить поширений жанр дитячого фольклору. Вона розвиває мислення і мову дитини, її спостережливість. Кожна загадка містить нестандартне завдання, яке викликає жвавий інтерес. За допомогою загадок можна створювати проблемні ситуації на уроках української та інших мов, математики, предметів природничого циклу, а також проводити інтегровані уроки. Крім народних загадок, можна використовувати авторські загадки, що відображають явища природи, предмети побуту, техніки та ін.

За допомогою загадок можна проводити нестандартні уроки у формі КВК, заочних мандрівок в світ цікавого, в світ літературних персонажів та казок.

Гра будується таким чином, щоб у ній брали участь всі, вона надає кожній дитині можливість випробувати свої сили в змаганні на кмітливість, пережити ситуацію поразки або успіху. Клас ділиться на команди, які, наприклад, «мандрують» до «країни чудес». Вони потрапляють в гості до Весни, Літа, Осені, Зими, розгадують загадки, а також відповідають на запитання, пов'язані з сезонними змінами в природі. Причому, треба не тільки відга-

дати загадку, а й пояснити свою думку, аргументувати відповідь.

На уроці кмітливості робота над текстом загадок поєднується з певною інформацією про природні явища, життя рослинного чи тваринного світу, що взагалі дуже цікавить дітей. Діти одержують домашні завдання: виготовити відгадки в малюнках, аплікації або вироби з пластиліну.

Однією з цікавих пізнавальних ігор є казка. Казки використовують з метою розвитку уяви. Гра називається «Продовж казку». Дітям пропонується нібито незавершена казка, для якої треба придумати закінчення. Кожна дитина має можливість закінчити казку по-своєму, тобто має право вибору. Таке завдання розвиває творче мислення і уяву.

Приклади загадок з «казковим елементом».

1. «Я розповім про те, чому зі мною це трапилось. Я круглий, пишний, м'який. Трішечки бешкетний, тому не послухався своїх батьків і втік від них. Але я веселий і люблю співати. Я проспівав пісні майже всім мешканцям лісу. Та одна руда красуня була голодна. Я її пошкодував і стрибнув до неї на язичок, щоб вона мене з'їла. Адже я був зроблений для того, щоб мною харчувалися, поки я не став черствим. Чи не так?» («Колобок»).

2. «Як же мені не плакати? Незабаром батько з матінкою повернуться, а я братика втратила, не догляділа за ним. Можливо, ви мені підкажете, де його шукати?» («Гуси-Лебеді»).

3. «Він увесь час що-небудь придумує. Він завжди знаходить вихід із складних ситуацій. У мого героя є друзі, але є й вороги. Він не любить підкорятися дівчиськам. Він зроблений з того ж матеріалу, що й чарівний предмет феї з казки Ш. Перро «Попелюшка» (Буратіно).

Крім цього, на уроках читання в початкових класах можна використовувати наступні ігри.

• «Вчителі — учні» (особливо в 3–4-х класах). Сильним дітям доручається перше читання тексту та добір запитань за змістом, вибір цікавого додаткового завдання. Надається допомога тільки «вчителю» під час підготовки.

• «Розшифруй приказку»

13 1 5 9 10 12 2 3 8 4 7 11 6

неш зга ча нем не же я но ко го і здо су
(Згаяного часу і конем не здоженеш).

• «Відгадайка» (шаради, метаграми, загадки за текстом літературного твору).

Хто людей питає розумом никне.

• «Склади прислів'я»

1. Медок, на, льодок, а, на, думці, язиці.

2. Стеле, твердо, м'яко спати.

3. Ніж, речам, більше, своїм, вір, очам, чужим.

4. Лисицею, дивиться, вовком, а, думає.

• «Продовж речення (думку)»

*Цуценятко весело крутило хвостом, бо ...
Захотілося котикові спіймати пташку,
аж тут...*

Добираючи ту чи іншу дидактичну гру, вчитель має пам'ятати, що процес створення гри складається з таких етапів:

- а) вибір теми гри;
- б) визначення мети і завдань гри;
- в) підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка унаочнень, проведення гри, підведення підсумків).

Успіх проведення гри залежить від дотримання наступних вимог:

- а) ігри мають відповідати навчальній програмі;
- б) ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними;
- в) відповідність гри віковим особливостям учнів;
- г) різноманітність ігор;
- д) залучення до ігор учнів всього класу.

Проводити ігри, створювати ігрові ситуації важливо на кожному уроці. Це особливо стосується 1 класу — перехідного періоду, коли учні ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Діти швидко стомлюються, їхня увага притупляється, їм набридає одноманітність. Тому гра має ввійти в практику роботи вчителя як один із самих ефективних методів організації навчальної діяльності учнів початкової школи.

Гру можна пропонувати на початку уроку. Такі ігри мають пробудити думку учня, допомогти йому зосередитись і виділити основне, найважливіше, спрямовувати увагу на самостійну діяльність. Інколи гра може бути ніби фоном для побудови всього уроку. Коли ж учні стомлені, їм доцільно запропонувати рухливу гру.

Дуже важливо проводити ігри на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнювати і урізноманітнювати їх по мірі того, як учні набувають знання, для формування вмінь і навичок, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості.

Надзвичайно важливу роль в створенні ігрової ситуації відіграють правила. Якщо вони заздалегідь не продумані, чітко не сформульовані, то це утруднює пояснення ходу гри, осмислення учнями її змісту, викликає втому і байдужість учнів.

Правила гри зобов'язують учнів діяти чітко по черзі, індивідуально чи колективно відповідати за викликом, уважно слухати відповідь товариша, щоб вчасно виправити його і не повторювати вже сказаного, бути дисциплінованими, не заважати іншим, чесно визнавати свої помилки. Правила гри виконують функцію організуючого елемента і є засобом управління грою. Вони визначають способи дій та їх послідовність, вимоги до поведінки, регулюють взаємини дітей у ході гри, вчать їх співвідносити свої дії з діяльністю інших гравців, сприяють вихованню наполегливості, чесності і кмітливості.

Жодне порушення правил не повинно залишатися поза увагою вчителя. Залежно від обставин він має знайти час і досить вимогливо та справедливо вказати учню на його недоліки в грі, пояснити, до чого призводять подібні вчинки в повсякденному житті. Проте під час гри не треба робити довгих зауважень, по-вчачь, оскільки це погіршує настрій учнів, послаблює їхній інтерес, гальмує увагу.

Крім дидактичної гри, використовую на своїх уроках групову дискусію.

Дискусія є важливим засобом розвитку пізнавальної активності учнів в процесі навчання. Вона значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, забезпечує можливість визначати власну позицію, формувати вміння відстоювати свою думку, поглиблювати знання щодо обговорюваної проблеми.

Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусії. Дискусія забезпечує глибоке розуміння проблеми, розвиток критичного мислення, формування самостійної позиції, вміння добирати аргументи і оперувати ними.

При плануванні дискусії вчитель враховує час, необхідний для її проведення; місце, що забезпечує учням, які дискутують, можливість здійснювати всі пересування і стежити за дискутуванням решти учнів класу; матеріали, необхідні для роботи учнів та наочного подання її результатів. Протягом дискусії вчитель не випускає з у ваги такі моменти:

- мета, від якої не слід відхилитися;
- час, якого слід дотримуватись;
- чіткість організації вступної частини дискусії, оскільки саме вона створює емоційний та інтелектуальний настрій дискутування.

Пропоную організувати групову дискусію на уроках читання в початкових класах наступним чином.

1. Підготовка дискусії

- Обрати тему для дискусії. Вона має бути сформульована так, щоб підходи до її висвітлення були різновекторні (наприклад, тема дискусії за віршем Грицька Бойка може звучати наступним чином: «Що таке сміливість і хвастощі? Чим вони відрізняються одне від одного?»).

- Спланувати дискусію. Маючи план (його слід оприлюднити заздалегідь), учні можуть підготуватися: опрацювати літературу, підготувати нотатки.

- Залучити до складання плану учнів. У такому випадку план обговорення заздалегідь обраної теми складається безпосередньо на початку дискусії.

- Скласти список запитань, які допоможуть повернути увагу учнів до проблеми та її обговорення.

- Потурбуватися про створення в класі атмосфери довіри та взаємоповаги.

2. Хід дискусії

- Повторити з учнями основні правила участі в дискусії.

- Попередити учнів про те, що вони не можуть виходити за межі обговорюваної проблеми.

- Уважно вислуховувати учнів, стежити за ходом обговорення, настроєм, не давати відхилитися від теми.

- Скерувувати хід дискусії. Щоб повернутися до теми обговорення, можна сказати так: «Схоже, ми відхилилися, давайте повернемося до...».

- Якщо інтерес до дискусії знижується, треба змінити формулювання проблеми.

- Завершуючи обговорення, обов'язково потрібно запитати: «Чи хоче хтось щось додати?».

- Сприяти тому, щоб підсумки підбили самі учні за такою схемою:

- Які найбільш переконливі аргументи (треба заздалегідь пояснити учням значення слова «аргументи») обох сторін? Перерахуйте їх.

- Якщо в процесі обговорення виникли додаткові запитання, де можна отримати на них відповіді?

На своїх уроках використовую і таку форму групових дискусій, як дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, в якій беруть участь всі учні класу. Її мета — формування в учнів громадянської активності, навичок публічного виступу, вміння захистити власну позицію.

Учитель є ведучим (рідше ведучого обирають серед учнів класу). Він оголошує тему дискусії, пропонує учням коротку розповідь або перегляд кінофрагмента, що стосується досліджуваної проблеми. Після цього пропонує висловитися на запропоновану тему «запрошених» і надає слово тим, хто хоче поставити «запрошеним» запитання або висловити власну думку. «Запрошені» мають відповідати конкретно і коротко. Ведучий має право й сам ставити запитання або зупиняти того, хто виступає надто довго.

Робота щодо організації дискусії в стилі телевізійного ток-шоу виглядає наступним чином.

1. Підготовка

- Тема дискусії повідомляється її учасникам заздалегідь. Наприклад, тема «Де живе доброта».

- Учні пропонується визначити власну позицію щодо даної теми («Я думаю, що доброта живе в добрій людині», «Можливо, доброта живе в серці доброї людини», «На мою думку, доброта живе серед нас»).

- Запросити (чи вибрати серед учнів класу) 2–5 експертів.

- Запропонувати учням підготувати запитання для експертів.

- Підібрати для ток-шоу промовисту назву.

- Обладнати аудиторію за типом телестудії (учні сідають півколом біля експертів).

2. Хід дискусії

- Сформулювати тему обговорення.

- Повідомити правила проведення ток-шоу.

- Слово для виступу може надати тільки ведучий.

- Учасники дискусії говорять конкретно й стисло (1–2 хв.).

- Ведучий може зупинити виступаючого, який перевищив ліміт часу.

- Експерти можуть ставити запитання один одному.

- Учні можуть ставити запитання експертам чи робити повідомлення (до 1 хв.).

- Підсумки дискусії підбиваються і за змістом, і за формою її проведення.

Крім цього, на уроках читання в початкових класах можна використовувати і таку форму групових дискусій як оцінювальна дискусія.

Мета такої дискусії — не стільки визначення позицій сторін, скільки вдосконалення навичок дискутування. Оцінювальну дискусію можна проводити лише за умови, що учні навчилися працювати в групах і засвоїли технологію вирішення проблем. У такій дискусії учасники працюють в малих групах і одержують бали за свою роботу. Учитель, який веде дискусію, оцінює участь кожного учня, а по закінченні — обговорює її результати разом з учасниками.

Учні заздалегідь об'єднуються в підгрупи по 6–8 осіб. Одна з підгруп розташовується в центрі аудиторії, решта разом з учителем — довкола них. Тривалість дискусії — від 8 до 20 хв. (залежно від теми).

Учасники дискусії користуються планом, аби не відхилитись від теми. Кожна підгрупа обговорює один з пунктів плану (кому який пункт дістанеться, заздалегідь невідомо, тому готуються до дискусії за всіма пунктами).

Головний принцип складання плану — логічна послідовність: кожен наступний пункт має виходити з попереднього, хоча всі пункти знаходяться в діалектичній єдності.

Важливим є момент переходу від одного пункту плану до іншого: перехід має бути переконливим і обґрунтованим. Однак до наступного пункту переходять лише за відсутності бажаних висловитись або щось додати. Завдання вчителя — вміло управляти процесом, заохочуючи учасників до висловлювання.

По ходу дискусії вчитель записує бали в спеціально підготовлену таблицю оцінювання з прізвищами учасників, де зазначено вид діяльності, за який можна давати заохочувальні й штрафні бали. Заохочувальні бали надаються за чітке дотримання теми обговорення, за цікаву інформацію, активність. Штрафні бали записуються за перебивання, відхилення від теми обговорення. Наприкінці дискусії вчитель підраховує кількість балів і виставляє оцінку кожному учаснику.

По закінченні дискусії вчитель підбиває підсумки й оголошує суму балів, набраних кожним учасником. Крім того, що оцінюється персональна діяльність учасників, можна відзначити колективну роботу. Доцільно зосередити увагу учнів на допущених помилках,

визначити ключові моменти і, якщо є потреба, винести їх на окреме обговорення за межами дискусії.

Для закріплення одержаних в ході дискусії знань учитель може дати класу письмове завдання за варіантами. Практика показує, що після його виконання в класі практично не залишається учнів, які не засвоїли тему, опрацьовану за технологією оцінювальної дискусії.

Крім цього, я використовую на своїх уроках «Перехресну дискусію», тривалість якої 15 хвилин. Ця робота дуже ефективна для виявлення рівня знань. Учні отримують декілька питань, діляться на пари, протягом певного часу обговорюють ці питання і в кінці намагаються сформулювати єдину думку, яка також записується в зошити. І, нарешті, декілька груп роблять кінцеву презентацію отриманих результатів.

Час від часу використовую на уроці читання в початкових класах наступні види групових дискусій:

— «круглий стіл»: бесіда, в якій на рівних бере участь невелика група учнів (до 5 чоловік), відбувається обмін думками як між учнями, так і з «аудиторією» (решта класу);

— «засідання експертної групи» («панельна дискусія»): спільне обговорення висунутої проблеми учасниками групи (4–5 учнів з визначеним заздалегідь головою) та обговорення до-

повіді (досить стислої, в якій кожен доповідач знайомить зі своєю позицією);

— «форум»: обговорення, що нагадує «засідання експертної групи», в ході якого група обмінюється думками з «аудиторією»;

— «дебати»: формалізоване обговорення, побудоване на основі виступів учасників-представників двох протилежних команд-суперників та заперечень до цих виступів. Варіантами такого обговорення є «британські дебати», що нагадують процедуру обговорення проблемних питань в Британському парламенті;

— «засідання суду»: обговорення, що імітує слухання справи в суді, на якому чітко розподіляються ролі всіх учасників.

Слід зазначити, що систематичне використання інтерактивних форм роботи дає вчителю можливість зробити процес навчання більш ефективним. А для цього треба:

— визначити рівень підготовленості класу до сприймання тієї чи іншої технології;

— провести копітку попередню підготовку;

— забезпечити послідовність в оволодінні учнями певними прийомами роботи;

— надати учням інструктивні матеріали.

Г. О. ПРОКОПЕНКО,

вчитель початкових класів НВК «ЗОШ № 13 I–III ступенів — гімназія» м. Одеси.

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5-МУ КЛАСІ

Тема. Речення. Граматична основа речення.

Мета: поглибити знання п'ятикласників про речення, його ознаки, удосконалити вміння знаходити граматичну основу речення, закріпити вміння визначати межі речень у тексті; розвивати логічне мислення, мовлення, творчі здібності; виховувати цікавість і любов до художнього слова, прищеплювати навички групової роботи та роботи в парах.

Методи і прийоми: мовне спостереження, вибірковий диктант, моделювання зв'язного висловлювання, робота в парах, метод «навчаючи — навчаюсь», робота з підручником, робота біля дошки, рольова гра, диференційоване домашнє завдання.

Тип уроку: урок-гра.

Обладнання: підручник, лялька Хуха-Моховинка, роздаткові картки, тексти для проєкції.

План уроку

I. Організаційний момент

II. Установчо-мотиваційний етап

III. Повідомлення теми, мети й завдань уроку

IV. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

V. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу

VI. Закріплення набутих знань і вмінь

VII. Підсумки уроку

VIII. Домашнє завдання

Хід уроку

I. Організаційний момент

Слово вчителя. Сьогодні на урок до нас завітала казкова героїня — Хуха-Моховинка. Вона любить спілкуватися з дітьми, тому прийшла до вас послухати і поговорити. Говорить вона дуже тоненьким і писклявим голосочком,

тож почути її всім вам важкувато. Можна, вона буде шепотіти мені на вушко, а я вам переказуватиму? От і домовились. Зараз Хушка просить зачитати вірш, який знайшла у лісовій бібліотеці. Він стосується теми нашого уроку.

Є слова, що білі-білі,
Як конвалії, квітки,
Легідні, як усміх ранку,
Ніжно сьйні, як зірки.
Є слова, як жар, пекучі
І отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх в ряд.
(О. Олесь)

II. Установчо-мотиваційний етап

Слово вчителя. А ще Хуха принесла з собою картки з невідомими їй словами і хоче, щоб ви пояснили їй ці поняття протягом уроку. Спробуймо?

Терміни записані на дошці або спроектовані на екран:

- Речення
- Логічний наголос
- Граматична основа речення:
- Підмет, присудок
- Речення з одним головним членом

III. Повідомлення теми, мети й завдань уроку

IV. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Мовне спостереження. Поясніть Хусі, які з поданих (спроектованих) слів складають словосполучення? Яке слово є головним, поставте від нього запитання до залежного слова?

Найменшою, кошенятко, ранньою весною, сестри та брати, веселе літо, її жаліли та любили, у високій траві, бур'янами, манюсінька, малими Хухами, побачила вранці.

Вибірковий диктант. Моховинка хотіла б, щоб її мова була багатшою, тому просить виписати з тексту диктанту лише поширені словосполучення.

Дуже гарна Хушка, у високій траві, шкрябатися по шибках, перелякана Моховинка, якийсь страшний звук, мудрий і досвідчений Хо-Суковик, важкий туман, м'яким зеленим мохом, велику теплу хату, дощану соснову стіну, в чужій стороні, смачна та поживна їжа.

V. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу

1. Спостереження за мовним матеріалом (на дошку спроектовано схему)

- Чим відрізняється слово від словосполучення?
- Визначте відмінність словосполучення від речення.

• Яка із поданих синтаксичних одиниць виражає закінчену думку?

2. Метод «Навчаючи — навчаюсь». Розгляньте табличку в підручнику на сторінці 49 і спробуйте пояснити своєму товаришу по парті, а потім і Хусі, яка ж різниця між словосполученням і реченням.

3. Евристична бесіда.

• Спробуйте сформулювати визначення речення.

• Знайдіть у підручнику це правило.

• Порівняйте ваше визначення з тим, яке вміщено у підручнику.

• Поясніть вираз «Речення має завершену інтонацію». Проілюструйте прикладами.

• Що означає вираз «Речення — це декілька слів, зв'язаних за змістом»?

• Поясніть вираз «Речення — це декілька слів, зв'язаних граматично».

Моховинка була від народження лісовою Хухою.

4. Моделювання зв'язного висловлювання, робота в парах з картками.

Хуха-Моховинка приготувала нам цікаве завдання: з окремих слів скласти і записати речення (вони зустрічалися вам у казці).

Картка № 1

В, хлів, одного дня, трапитися, нещастя.

Картка № 2

Вночі, в, сітка, заплутатися, коза, Лиска.

Картка № 3

Вранці, Моховинка, побачити, Лиска, зовсім, безпорадна.

Картка № 4

Моховинка, кинутися, кликати, діти.

Картка № 5

Вона, ускочити, в, ліжко, до, діти.

Картка № 6

Діти, спати, далі.

Картка № 7

Моховинка, наважитися, показатися, діти.

Картка № 8

Діти, почути, тоненький, голосочок.

Картка № 9

Хуха, врятувати, своя, приятелька, Лиска.

Картка № 10

Діти, бути, дуже, вона, вдячні.

Фізкультхвилинка від Хухи-Моховинки.

Покажіть рухами те, про що розповідає Хуха:

Я побачила в наметі майже зовсім замтененого злого діда. Шкода стало його. Погукала інших Хух. Вони гуртом огорнули старого з усіх боків своїми теплими козжушками; одні здмухували з нього сніг; інші лапками розгрібали намет. Дідові стало тепліше. Він простяг одну руку, оберся другою на сучок і висмикнув ліву ногу, а потім і праву.

4. Робота з підручником. Хушці цікаво знати, що ж таке підмет і присудок? Спробуйте пояснити їй. Знайдіть правило на сторінці 50 підручника.

- Що називається підметом?
- На які питання відповідає підмет?
- Що називається присудком?
- На які питання відповідає присудок?

5. Робота біля дошки. А зараз запишіть речення, продиктовані нашою гостею, визначте підмет і присудок.

- 1) *Минув після того цілий рік.*
- 2) *Знову в лісі випав глибокий сніг.*
- 3) *Тільки ж тепер Моховинка вже не бо-ялася зими.*

6. Створення асоціативного грона.

Учитель пропонує п'ятикласникам дібрати епітети до слова Хуха. На дошці створюється асоціативне грона.

Використовуючи дібрані епітети, учні створюють усне зв'язне висловлювання з елементами опису Хухи.

VI. Закріплення набутих знань і вмінь

Гра «Порятуйте речення!» Хуха знайшла в своїх папірцях уривок казки про себе, але там немає жодного розділового знака і речення не починаються з великої букви, вони просто змішалися. Порятуйте речення (текст спроектовано на екран). Запишіть речення, розставляючи розділові знаки, підкресліть граматичні основи.

Моховинка бігла все далі й далі була вже й обідня пора а вона ще зранку нічого не їла

охляла знесиллася перемерзла ледве пересувала ноженятами але ж мандрувала все далі нарешті скінчився ліс й Моховинка вийшла на узлісся.

VII. Підсумки уроку

1. Рольова гра. Спробуйте кожен уявити себе Хухкою на нашому уроці, дайте відповідь на запитання: Чого нового дізналася я, Хуха-Моховинка, на вашому уроці? Відповідайте ланцюжком, не повторюючись.

2. Оцінювання. Хуха задоволена вашою гостинністю, вона дійсно дізналася багато нового і просить мене поставити вам відповідні оцінки. Що я із задоволенням роблю.

VIII. Домашнє завдання від Хухи-Моховинки різнорівневе:

— для всіх — опрацювати § 14–15 про речення, його граматичну основу;

— для любителів казок: виписати з казок 5 речень, підкреслити граматичні основи;

— для творчих особистостей: самостійно скласти 5 речень, пов'язаних з казками, підкреслити в них граматичні основи.

О. В. ЧАБАН,

вчителька української мови та літератури Дачненської ЗОШ № 1 I–III ступенів.

ТАЙНА СТРОК ЯПОНСКОЙ ПОЭЗИИ

Урок № 1

Тема. Японская поэзия. Сайгё — выдающийся японский поэт Средневековья.

Цель: познакомить учащихся с особенностями японской культуры и поэзии как её составляющей части, ввести их в поэтический мир Сайге, обратить внимание на воспитание эстетического вкуса и пристрастия философского представления о жизни древних поэтов Японии.

Оборудование: географическая карта, учебник, танка Сайге, репродукции картин японских художников. Иллюстрации с изображением японской фарфоровой посуды с видом цветущей дикой вишни — сакуры; знаменитый «сад камней», виды японской архитектуры. Презентация в режиме слайд-шоу.

О, пусть я умру
Под сенью вишневых цветов!
Покину наш мир
Весенней порой «кисараги»
При свете полной луны.

Сайгё

Ход урока

I. Мотивация учебной деятельности учащихся

Слово учителя. Сегодня нам предстоит прикоснуться к тайне многовековой, самобыт-

ной культуры страны, которая имеет несколько названий, одно из которых так поэтично — Страна Восходящего Солнца. Я не сомневаюсь, что вы догадались — речь пойдёт о литературе Японии (слайд 1).

Всматривайтесь в привычное —
и вы увидите неожиданное,
Всматривайтесь в некрасивое —
и вы увидите красивое,
Всматривайтесь в простое —
и вы увидите сложное,
Всматривайтесь в малое —
и вы увидите великое.

А. Долин

Сегодня мы последуем с вами совету А. Долина. Попробуем очень пристально всмотреться и раскрыть тайны японской культуры.

Что это за страна, что знаете вы о ней, какие слова из японского языка знакомы и нам, не знающим этого языка? Что возникает у вас в воображении при упоминании названия этой страны? (икебана, оригами, самурай, камикадзе, сумо, татами и др.) (слайды 2, 3)

Ну что же, о Японии вы имеете представление, но это Япония сегодняшнего дня и ваше знание о ней связано прежде всего с новейшими технологиями, которые делают жизнь со-

ЯПОНСКАЯ ПОЭЗИЯ

Всма­три­вай­тесь в привыч­ное — и вы уви­дите не­ожидан­ное,
Всма­три­вай­тесь в не­красивое — и вы уви­дите кра­сивое,
Всма­три­вай­тесь в про­стое — и вы уви­дите сло­жное,
Всма­три­вай­тесь в ма­лое — и вы уви­дите ве­ликое.

А. ДОЛИН **Слайд 1**

временного человека интереснее, легче и насыщеннее.

II. Объявление темы и цели урока

Итак, сегодня на уроке у нас есть возможность сделать шаг навстречу далёкой и загадочной Стране Восходящего Солнца.

К уроку группа ребят подготовила интересные сообщения, давайте предоставим им слово.

III. Восприятие учащимися учебного материала

1-й ученик (географ) (слайд 4).

Кто хочет понять поэта,
должен идти в страну поэта.

И. В. Гёте

Я приглашаю вас в Японию и хочу начать с особенностей географического положения (показывает местонахождение Японии на карте).

Япония — государство, расположенное на островах Тихого океана, вблизи побережья Восточной Азии. В составе территории Японии около 4 тыс. островов, протянувшихся с северо-востока на юго-запад почти на 3,5 тыс. км, главные острова — Хоккайдо, Хонсю, Сикоку и Кюсю. Крупные инженерные сооружения (подводные тоннели, мосты) способствуют связям между главными островами страны. Япония омывается на востоке и юге Тихим океаном, на западе — Восточно-Китайским и Японским морями, на севере — Охотским морем. Площадь 372,2 тыс. кв.км. Население 114 млн человек. Столица — г. Токио.

Японские острова отделены от материка морем. Япония — удивительная страна, страна гор. Самая высокая гора в Японии — Фудзияма, которую японцы считают священной (слайд 5).

Японцы называют Фудзияму — Фудзисан (Fuji-san). Название Фудзияма произошло от неправильного чтения иероглифа 山 в названии горы (показать изображение иероглифа). В принципе, этот иероглиф в отдельности действительно означает гору, но в сочетании с другими иероглифами, входящими в название вулкана, он должен читаться как «сан». Так что «сан» в данном случае не уважительная

Икебана — искусство составления букета

Гляжу на цветы.
Нет, они не причастны,
Я их не виню!
Но глубоко в сердце моём
Таится тревожная боль.

Сайгё

Слайд 2

БОНСАЙ — миниатюрное дерево в специальной плошке, подвергающееся в течение всей своей жизни формированию

Ах, если бы в нашем мире
Не пряталась в тучи луна,
Не облетали вишни!
Тогда б я спокойно жил,
Без этой вечной тревоги.

Сайгё

Слайд 3

ЯПОНИЯ

Кто хочет понять поэта,
Должен идти в страну поэта.

И. В. Гёте

**ЗАПАД —
ЧИСТАЯ
ЗЕМЛЯ,
БУДДИСТСКИЙ
РАЙ**

Слайд 4

Фудзияма — Фудзисан (Fuji-san) — священная гора

- Высота над уровнем моря — 3776 м
- Расположена в центре острова Хонсю
- Активный вулкан — последнее извержение в 1707–1708 гг.

Слайд 5

приставка к имени безусловно почитаемой горы, а неотъемлемая часть названия вулкана.

Гора Фудзисан является высочайшей горой Японии, возвышаясь над уровнем моря на целых 3776 м.

Фудзисан — вулкан активный, но последний раз извергался в 1707—1708 гг. Гора расположена в центре острова Хонсю на границе между префектурами Сидзуока и Яманаси. От Токио до Фудзисан лишь около 100 км, так что в ясную погоду знаменитую гору замечательно видно из не менее знаменитой столицы Японии, а также из Иокогамы и иногда из Тибы (на доске иллюстрации нескольких картин Хокусай с изображением Фудзиямы).

В горах часты землетрясения, извержения вулканов, которых в Японии насчитывается около 150. После землетрясений возникают огромные волны-цунами, их высота 10 метров, они размывают берега и разрушают постройки на них. Поэтому средневековые японцы строили особые дома, в которых постоянными бывают только две, а то и одна стена. Вместо боковых стен, а иногда и фасада дома — раздвижные щиты из бумаги с окнами или без них. В жару эти стены отодвигаются, и дом превращается в открытую беседку, продуваемую ветром. Из мебели в доме только невысокий, до 30 см, столик. Такие дома легко разрушались, но никто не погибал под их обломками, их также легко можно было восстановить. Такие дома сохранились и до наших дней в провинции.

Английский путешественник Лафадно Херка, который, побывав в Японии в 1934 году, оставил такие записи: «Вообще говоря, мы делаем вещи с расчетом на прочность, японцы же — на недолговечность. Очень мало обиходных предметов предназначено в Японии для длительного использования. Соломенные сандалии, которые заменяются на каждом этапе пути; палочки для еды, которые всегда делаются новыми, а потом выбрасываются; раздвижные створки — седзи, которые служат как окна или как перегородки, заново оклеиваются бумагой дважды в год; татами, которые заменяют каждую осень. Все эти примеры множества вещей повседневной жизни иллюстрируют примиренность японцев с недолговечностью».

2-й ученик (историк). Особенности географического положения Японии оказали влияние на развитие традиционной культуры страны. Однако географическая изоляция также влекла за собой полную культурную изоляцию.

Японцы переняли многое из культуры Индии, Китая. Однако воспринятые элементы культуры в Японии получают иное, нежели на «родной» почве развитие и являются истинно японскими. Это и сложное искусство чайной церемонии, в которую входит не только само чаепитие, но и искусство ведения беседы, и любование изысканной фарфоровой посудой. Основная религия Японии — буддизм.

Государственность в Японии формируется только в VI—VII вв., одновременно стала распространяться и письменность. Позаимствовав китайскую иероглифическую письменность, которая для всего Дальнего Востока сыграла такую же объединяющую роль, как латынь в средневековой Европе, японцы далеко не сразу приспособили её для записи своей речи. Сначала письменность была необходима для сугубо практических целей — прежде всего для записи на китайском языке налоговых поступлений. Писали не на бумаге, которая была очень дорога, а на узких деревянных дощечках. Запись, ставшую ненужной, соскабливали, а на её месте с помощью кисти и чёрной туши наносили новую. В начале VI века появились протяжённые повествовательные тексты исторического содержания. Такие книги уже имели форму свитков — многометровых (10—15 м) узких полотнищ бумаги, которые склеивали из отдельных листов и хранили свёрнутыми в рулон.

К VIII веку устанавливаются официальные связи с материком. Из Японии направляются посольства в Китай, ко двору Тан, а японские поэты обучаются искусству, изучая творения китайских авторов. Именно в VIII веке при дворе японского императора была создана знаменитая поэтическая антология «Манъёсю». Помимо народных песен этот сборник включал в себя и поэтические творения эпохи Нара.

Поскольку японцы научились писать и читать намного позже китайцев, они старались наверстать упущенное. Государство создало школы для подготовки чиновников, где изучали законы, классические произведения китайской истории, прозы и поэзии. Кроме чиновников, грамотой владели и многие буддийские монахи — они читали священные буддистские тексты — сутры — не на языке оригинала (санскрите), а в переводе на китайский. В VIII—IX вв. появилось уже довольно много произведений, написанных по-китайски самими японцами. Это и исторические хроники, и поэтические сборники, и буддийские сочинения.

В 795 году столица Японии переместилась в город Хэйан (в переводе «Мир и покой»; нынешний Киото), давший название новому периоду японской истории.

Только в X в. японская культура, насытившись заимствованиями из Китая, начала развиваться самостоятельно. Именно тогда была изобретена азбука кана. В сочетании с иероглифами, которые теперь читали на японский лад, она позволила графически передавать звуки живой разговорной речи.

3-й ученик (литературовед). Культура Японии не породила признанных миром мыслителей, зато писатели и художники этой страны и поныне составляют её гордость. Японская культура подразумевает совместное любование прекрасным (например, цветение сакуры) (показать фрагмент фильма «Дневник гейши»).

Японские государи желали, чтобы их подданные — и не только современники, но и далёкие потомки — знали историю и мифологию страны. Первым сочинением о прошлом государства стали «Кодзики» («Записи о делах древности», 712 г.) (слайд 6).

Интересна история его создания. Сначала сказитель Хиэда-но Арэ выучил наизусть мифы, предания и легенды, которые существовали только в устной форме. Затем чиновник О-но Ясу-маро записал под его диктовку весь текст «Кодзики». Столь «непрактичный» способ составления памятника был вызван тем, что мифы и предания считались священными. Они передавали не слова людей, а слова богов. Японские же боги писать не умели — они умели только говорить. И люди были обязаны передавать слова богов точно так же — устно. Чтобы появилась первая книга, пришлось пойти на компромисс: оглашать хранящееся в памяти сказителя и одновременно записывать текст на бумаге.

Прославленная своей поэзией эпоха Нара (VII—VIII века) получила название по названию столицы японского государства.

Одна из самых известных и почитаемых легенд Востока повествует об извечной любви двух звёзд — Волопаса и Ткачихи, известных также под именами Альтаира и Веги. Легенда гласит, что некий пастух совершил невиданный поступок: добился любви небесной феи — и та осталась с ним на земле. За такое ослушание влюблённые были превращены в звёзды и разделены «небесной рекой» — Млечным Путём. И лишь один раз в году, в седьмой день седьмого месяца по лунному календарю небесные птицы наводят мост через поток — влюблённые звёзды встречаются, а люди радуются вместе с ними. В Японии в этот день справляют праздник Танабата.

Ему-то и посвящено стихотворение Яманоэ Окура (659—733) — знатока китайской классической литературы, одного из наиболее значительных японских поэтов эпохи Нара.

В ладье, плывущей по реке туманной,
Раскинутой в извечных небесах,
Качаясь по волне,
Не нынче ль ночью
Любимый приплывёт ко мне?
Перевод А. Глускиной

Японцы полагали, что поэзия важнее прозы: искусство поэзии придумано богами, а проза — изобретение человека.

Литературная поэзия в Японии родилась при императорском дворе. Главной темой этой поэзии стала любовь. О любви говорится даже там, где внешне ничто как будто не выдаёт чувства, а поэта вдохновляет только природа.

В VIII веке при дворе японского императора была создана знаменитая поэтическая антология «Манъёсю». Помимо народных песен в этот сборник вошли и поэтические творения эпохи Нара.

Название «Манъёсю» можно перевести как «Собрание мириад листьев» (слайд 7). Дело в том, что японцы издревле отождествляли слова с листьями растений. Этот первый литературный сборник Японии включает песни нескольких поколений, начиная, предположительно, с III—IV веков и заканчивая VIII веком.

В «Манъёсю» двадцать книг-свитков. Здесь в сложном единстве сосуществуют более четырехсот лет развития поэзии. Составители выделили три вида песен: разные песни, песни любви, плачи. Указаны различные поэтические формы в зависимости от количества стихов: нагаута («длинная песня»), сэдока (песни гребцов), танка (короткая песня).

Слово учителя. 1. Ребята, мы с вами подошли к открытию нового для себя литературного понятия — древнейшего жанра японской поэзии. Послушайте пожалуйста (учитель читает несколько танка, не называя имени поэта и жанра).

Верно, вишен цветы
Окраску свою подарили
Голосам соловьев.
Как нежно они звучат
На весеннем рассвете.
Шум сосновых вершин...
Не только в голосе ветра
Осень уже поселилась,
Но даже в плеске воды,
Бегущей по камням речным.

IV. Беседа с учащимися

1 этап

Только что вы услышали японские пятистишия. Какие картины вам рисовало ваше воображение? Что вы представили? (учащиеся описывают свои впечатления, рисуют словесные образы)

Как выдумаете — о чём эти стихотворения?

Понятен ли вам смысл самих строк?

2 этап

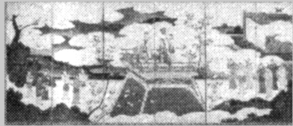
Вот мы с вами и начали разговор о классической японской поэзии — стихах, написанных в далекой от нас и совсем не похожей на нашу, стране. Эта поэзия, созданная так давно и так далеко от нас, конечно, непохожа на нашу, и может показаться вам очень странной, непонятной, а поэтому и неинтересной. Но нельзя из этого делать вывод, что это плохие стихи. Ведь за столько веков их не забыли, переводят на разные языки, печатают, они многим нравятся, а на русский язык их переводили многие хорошие русские поэты.

Когда мне не нравится что-то в искусстве, что считается хорошим или даже великим, я спрашиваю себя: может, я чего-то не понимаю? Хороший ли я читатель, зритель?

• Так вот, японская классическая поэзия ждет от нас, читателей, что мы станем соавторами: что-то додумаем, что-то почувствуем, о чем-то догадаемся. Те образы, которые заключены в этих коротких стихах, должны вызвать у нас какие-то ассоциации, чувства, настроения.

ПЕРВЫЕ СОЧИНЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ЯПОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- «КОДЗИКИ» («ЗАПИСКИ О ДЕЛАХ ДРЕВНОСТИ») — 712 г.
- «МАНЬЁСЮ» («СОБРАНИЕ МИРИАД ЛИСТЬЕВ») — VIII в.

Слайд 6

МАНЬЁСЮ «Собрание мириад листьев»

- НАГАУТА — ДЛИННАЯ ПЕСНЯ
- СЕДОКА — ПЕСНИ ГРЕБЦОВ
- ТАНКА — КОРОТКАЯ ПЕСНЯ

Слайд 7

ТАНКА (КОРОТКАЯ ПЕСНЯ) — ДРЕВНЕЙШИЙ ЖАНР ЯПОНСКОЙ ПОЭЗИИ, НЕРИФМОВАННОЕ ПЯТИСТИШИЕ, СОСТОЯЩЕЕ ИЗ 31 СЛОГА

(5+7+5+7+7)

- Поэтическое изящество
- Лаконичность
- Мир звуков и образов

В саду моём
Одна на высоком холме
Стоит сосна.
С тобой, единственный друг,
Встречаю старость свою.

Сайгё

Слайд 8

характерные черты танка

- Гармония с природой
- Мир одушевлён, наделён святостью
- «Следуя кисти» — танка часто слагались и тут же произносились (или пелись) «по случаю» или «в ответ»
- «Вертящееся слово» — слово, которое может иметь два разных значения

Слайд 9

• Какие особенности вы отметили в этих стихотворениях, похожи ли эти строки на известные вам стихотворения европейских поэтов? (ребята отмечают отсутствие рифмы, интонационную незавершённость и т. д.)

Итак, стихотворная форма, о которой мы с вами сейчас говорим, называется танка (слайд 8).

Танка — старая, традиционная японская форма стихотворения. Запишем определение в тетрадь.

ТАНКА (короткая песня) — древнейший жанр японской поэзии, нерифмованное пятистишие, состоящее из 31 слога (5 + 7 + 5 + 7 + 7).

Танка — долгожитель в мире поэзии, по сравнению с ней европейский сонет совсем молод. Ее структура выверена веками: в танка сказано немного, но как раз столько, сколько нужно.

Танка — очень древняя поэтическая форма. В ней — полтора тысячелетия истории страны, высочайшие достижения японской культуры. Средствами другого языка не всегда возможно отобразить присущую танка слоговую метрику — 5–7–5–7–5, поэтому в русском переводе они обычно выглядят просто как стихотворения из пяти строк без рифмы, но со своеобразным тонким ритмом.

Пятистишия оказали огромное влияние на становление японской повествовательной прозы.

Танка отличается поэтическим изяществом и лаконичностью (слайд 9).

Начните читать танка японского поэта, и вы попадете в незабываемый мир звуков и образов, где все дышит, поет, цветет, где столько поводов остаться наедине с поэзией и поразмышлять (ещё раз прочитать пятистишия).

• Что вы можете сказать о человеке, написавшем эти строки, как вы думаете — кем он был? Чем занимался? О чём думал? Это обычный человек или какая-то выдающаяся личность? (ребята предлагают свои варианты ответов)

Слово учителя. Все вы правы — автор этих строк — человек своего времени, человек-легенда, поэт-странник Сайгё (слайд 10).

Посох в руке, изголовье из травы, узкая тропа через горы, — так странствовали японские поэты. Впервые образ поэта-скитальца создал в Японии именно Сайге.

В 1118 году в Японии появился на свет великий поэт. Его имя — Сато Норикиё. Он принадлежал к знатному воинскому роду Сато.

Но известен он под именем монашеским — Сайге — Идущий к Западу. На Западе, согласно буддийской мифологии, находилась Дзёдо — Чистая Земля, буддийский рай.

Семья поэта сохранила наследственные связи с военными феодалами и в то же время была тесно спаяна со старой придворной служилой аристократией.

Биография Сайге окружена дымкой легенд, лучше всего он сам рассказал о себе в своей поэзии. Он рос в Хэйане (Киото). Хэйан для него навсегда «старое селенье», любимый, родной город.

Сайге с малых лет учили владеть оружием. Он был, как рассказывают, силен и ловок, отличался в игре с ножным мячом, метко стрелял в цель. В то же время изучение китайской классики (истории, философии, поэзии) было обязательным для каждого знатного юноши. Каждый умел сложить при случае пятистишие-танка, это входило в светский обиход и, в общем, не слишком затрудняло: существовал набор стереотипов. Сайге рано осознал свое поэтическое призвание как единственно для него возможное. Для творчества нужна духовная свобода, но разорвать феодальные узы вассальной службы не так легко.

В пятнадцатый день десятой луны 1140 года, двадцати лет от роду, Сайге пошел на решительный шаг, требовавший большой силы воли. Он постригся в монахи, оставив вассальную службу и, по некоторым сведениям, семью: жену и маленькую дочь. Годы спустя Сайге, как рассказывают, увидел свою жену, тоже принявшую постриг, и пролил слезы. Уходя, он сложил прощальную песню:

Жалеешь о нем...
Но сожалений не стоит
Наш суетный мир.
Себя самого отринув,
Выть может, себя спасешь.

Последние строки допускают двоякое толкование: и религиозное, и житейское. Бежал ли Сайге от опасности? Пережил ли какую-то личную драму, или душный мирок придворных ему опротивел? Мы этого не знаем. Вернее всего, поэзия увлекла его в монашество. В монахи тогда постригались многие, однако продолжали участвовать в политической жизни страны, в междоусобицах. Сайге искал подлинной независимости духа. Он скитался по дорогам как китайские даосы (даосизм — одна из религий Китая, в основе верования — поиски вечного счастья, достигаемого десятью добродетелями и соблюдением заповедей), как великий поэт Ду Фу (китайский поэт, живший в VIII веке, сострадавший тяжелой крестьянской доле; его стихи проникнуты высокой гражданственностью).

1140 год знаменателен в истории японской поэзии. Именно тогда родился новый тип поэта-скитальца. Стихи молодого Сайге отмечены свежестью, острым чувством прелести мира. Прежде всего — это песни о любви — страстные признания, взволнованные монологи; это удивление, восхищение, преклонение перед красотой земли, ее рассветами, дождями, туманами... Стихи зрелого Сайге печальны, лунный свет наполняет их. Устав от горестных размышлений, поэт жадно вглядывается в обыденное, видя в нем красоту.

Тенистая ива
У самой дороги
Чистый бежит ручей,
Я думал, — всего на миг, —
И вот — стою долго-долго...

О Сайгё складывались легенды: где правда, где вымысел, сегодня трудно сказать. Среди многих рассказов о Сайге есть и такой. Давайте мы не просто услышим, а увидим эту историю.

3 этап (разыгрывается сцена из жизни Сайгё, подготовленная заранее группой учащихся). Автор. Высокоцитимый Монгаку, вероучитель секты Сингон, в свое время пользовавшийся большой славой, возненавидел Сайге.

Монгаку. Дурной монах! Покинув мир, должно идти по прямому пути Будды, как подобает подвижнику, он же из любви к стихам блуждает повсюду, сочиняя небылицы. попадетя мне на глаза — разобью ему голову посохом.

Автор. Однажды весной Сайге пришел в монастырь и, полюбовавшись цветущими вишнями, попросился на ночлег. Монгаку пристально на него посматривал, к ужасу учеников, словно задумал что-то недоброе, но в конце концов, оказав ему вежливый прием, отпустил с миром.

Ученики полюбопытствовались, почему он так кротко обошелся с ненавистным Сайге.

Монгаку. Глупцы! Взгляните на его лицо. Ударить такого? Как бы он сам не хватил посохом меня, Монгаку.

Учитель. В легендах Сайге всегда выступает как человек, исполненный достоинства и силы. Когда феодальный вождь Минамото-но Ёритомо подарил ему серебряную курильницу в виде кошки, Сайге бросил ее детям на дороге: «Вот вам игрушка!» Он не просто бродячий монах, он ведет себя как власть имеющий. Сайгё имел то, к чему стремились многие, но не имели — власть над сознанием людей — он сам был воплощением японского сознания, и эта власть над людьми дарована ему поэзией.

Он обошел многие отдаленные земли. В эпиграфе к нашему уроку не просто итог жизни Сайгё — его жизненная философия. Сайге жил в разных монастырях и скончался во время одного из скитаний:

О, пусть я умру
Под сенью вишневых цветов!
Покину наш мир
Весенней порой «кисараги»
При свете полной луны.

(Кисараги — время надевания новых одежд — старинное название второй луны года. «При свете полной луны» — то есть 15-го числа. Согласно буддийским легендам, в этот день скончался Будда Гаутама.)

V. Подведение итогов урока

Заключительная беседа.

1. С творчеством какого поэта мы начали знакомство?

2. О чем он писал?

3. Как называются стихи Сайге? В чем особенности этой поэтической формы?

Составление и запись особенностей танка:

1. Универсальный способ высказывания.
2. Эмоциональный эпилог к длинной песне.
3. Полная растворенность человека в потоке бытия.

4. Человек слит с природой — гармония.

Есть особая манера чтения танка? Да, есть.

Давайте познакомимся с особенностями чтения танка (можно выслушать разные варианты ответов учеников и подвести их к тому, что зафиксировано на слайде) (слайд 11).

VI. Домашнее задание

1. Выписать в тетрадь 5–7 танка, к одной из них нарисовать иллюстрацию.

2. Составить словарь образов, используемых в танка.

3. Индивидуальное задание (подготовить легенду о сакуре).

Урок № 2

Тема. Художественное своеобразие пятистиший Сайгё.

Цель урока. Знакомство с художественным своеобразием танка, комментированное чтение пятистиший, развитие навыков выразительного чтения танка, воспитание языкового чутья в понимании метафоричности танка.

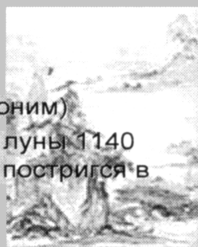
Оборудование: иллюстрации японских гравюр, учебник, тексты танка Сайгё, интерактивный плакат.

«Посох в руке, изголовье из травы, узкая тропа через горы»

САЙГЁ — «ИДУЩИЙ К ЗАПАДУ»
ПОЭТ-МОНАХ

(1118–1190)

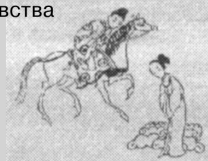
- Имя — Сато Норикиё (Сайгё — монашеский псевдоним)
- пятнадцатый день десятой луны 1140 года, двадцати лет от роду постригся в монахи

Слайд 10

ЧИТАЯ ТАНКА САЙГЁ НУЖНО ПОМНИТЬ:

- Каждая танка — короткая поэма
- Танка нельзя «пробежать глазами», они требуют неспешного сосредоточенного чтения
- Японский поэт стремится дать простор воображению читателя
- Японская природа во многом непохожа на нашу, но все времена года будят в любом человеке сходные чувства

Слайд 11

Всматривайтесь в привычное —
и вы увидите неожиданное,
Всматривайтесь в некрасивое —
и вы увидите красивое,
Всматривайтесь в простое —
и вы увидите сложное,
Всматривайтесь в малое —
и вы увидите великое.
А. Долин

Ход урока

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Давайте вспомним определение танка. Назовите его характерные особенности?

2. Имя какого японского поэта ассоциируется с танка?

3. Ученики демонстрируют свои репродукции к танка Сайгё, выразительно читают тексты (обращаем особое внимание на медленную, певучую интонацию при чтении).

4. Прочтение и систематизации словаря японской метафоры.

«Словарь японской метафоры»

Багряные капли — слезы горня метафорически называются красными, словно окрашенными кровью сердца. Часто ассоциируются с листьями осеннего клена. Любовные страдания.

Вальки, стук вальков — вальками отбивали шелк, чтобы придать ему блеск. Временная метафора осени.

Гуси на жнивье — временная метафора, обозначающая осень, когда с материка прилетают дикие гуси.

День смены одежд — момент времени, когда японцы меняют одежду и убранство дома с зимнего на летнее и наоборот.

Дымка на морском побережье — образ солеварен. Старинный способ добывания соли выпариванием из морских водорослей.

Карп — рыба, могущая плыть против сильного течения, издавна в Японии считалась символом стойкости и мужества.

Клен — осенние клены в горах Японии представляют собой зрелище редкой красоты. В классической поэзии их листья сравнивают с парчой. Кленовая парча — один из постоянных образов осенних песен.

Кукушка — спутник человека и при жизни и после смерти.

Летящие дикие гуси — гуси весной улетают на север в сторону материка, покидая Японию. Осенью возвращаются обратно на зимовье.

Лисица — в Китае и Японии один из самых распространенных сказочных персонажей, принимавший разные обличья (часто юных красавиц).

Морской отлив — японское суеверие о том, что человек испускает дух во время отлива.

Небесная река — Млечный путь.

Нити и бамбук — образное обозначение музыкальных инструментов, струнных и духовых, соответственно.

Первое утро первой весны — «риссюн» — начало астрономической весны, когда солнце достигает небесного экватора.

Персиковый источник — мифическая страна счастья.

Пятна на лбу оленя — примета весны, когда олени сбрасывают рога.

Роса — обычная метафора бренности жизни, так же как вспышка молнии, пена на воде или быстро опадающие цветы вишни (вспомните слово, прозвучавшее в начале урока — недолговечность).

Роса хризантем — долголетие.

Трава на полях — метафорическое обозначение народа.

Три тропки — метафорический атрибут поэта-отшельника.

Трижды первое утро — утро первого дня первого месяца первого года.

Утренний лик (асагао) — цветок вьюнок-ипомея.

Фазан — длинный фазаний хвост сопоставляется с долгими осенними ночами.

Хризантема — означает долголетие, счастье. Цветок хризантемы — эмблема Японии.

Цветы унохана — цветы, распускающиеся ранним летом белыми гроздьями. Во время их цветения обычно поет кукушка.

Цветущие сливы — примета Нового года. Ярко-алые цветы японской сливы распускаются в самом начале весны и обладают сильным ароматом.

Цветы померанца — цветы японского мандарина. Их запах является символом памяти, воспоминаний о прошлом. Листками померанца наполняли широкие карманы рукавов. Память о любимом человеке.

Яшмовое копье — т. е. копье с драгоценными украшениями — постоянный поэтический эпитет к словам «дорога» или «селение». Происхождение этого эпитета предположительно связано с защитным магическим обрядом.

(Можно распечатать и положить на парту каждому ученику в качестве раздаточного материала)

II. Мотивация учебной деятельности школьников.

1 этап

Учитель. Представьте себе, что у нас появилась возможность задать несколько вопросов Сайгё. Вы можете его спросить, о чем захотите, о самом важном для себя.

1. Запишите два самых главных вопроса (2 минуты).

2. Читаем вопросы вслух (слушаем всех). Самые интересные вопросы дописываем себе в тетрадь.

Из записей учащихся:

Вопросы поэту

— Можно ли достичь счастья?

— Как достичь идеала?

— Что ожидает Землю?

— Что такое жизнь и что — смерть?

— Как достичь Мудрости?

— Откуда приходит вдохновение?

— Как жить в этом мире?

— Что такое счастье?

Учитель. Ребята, скажите, чтобы найти ответы на эти вопросы, так ли необходимо непосредственное присутствие Сайгё? (ответ — отрицательный).

Где мы можем найти ответы на поставленные вопросы? (в творчестве автора, его биографии, воспоминаниях современников)

III. Работа над новым материалом

Сегодня у нас есть возможность удовлетворить своё любопытство, потому что мы продолжаем знакомство с творчеством Сайгё и японским танка. У нас уже была возможность почувствовать необыкновенность жанра танка. Давайте ещё раз повторим его черты и характерные особенности (обращение к интерактивному плакату, учащиеся рассказывают о чертах танка).

Как поэт передаёт свои ощущения от увиденного? Он подробно, детально описывает явления окружающего мира или есть нечто особенное в лирическом выражении чувств. (Возможный вариант ответа учащихся: вся картина происходящего, всё, о чём хочет сказать поэт, как правило, строится на одном мимолётном чувстве, ощущении, воспоминании. Это даже не множество отдельных штрихов китайской поэзии, как в живописи, создающих единое полотно.)

Учитель. Какая тема, какие понятия и какой предметный ряд преобладают в танка? (тема природы, образы природы, предметы и явления природы)

2 этап

Учитель. Вы правильно отметили, в танка очень много описаний природы и это не случайно. Стремление к гармонии с природой — главная черта японского искусства. Исконная японская религия утверждает, что все в мире одушевлено, наделено святостью: огнедышащая гора, лотос, цветущий в болоте, радуга после дождя, сакура, распускающаяся на 16-й день по лунному календарю. Давайте послушаем, как об этом рассказывается в древней легенде (ученик рассказывает легенду, задание было дано индивидуально). На экране монитора — изображение сакуры.

Ученик.

САКУРА

Он был самураем, и вишня росла у него в саду и цвела весной — в обычное время, положенное ей. Он играл под этим деревом еще ребенком и знал, что тут играли его родители, и родители родителей, и их предки. Сам он вырос, состарился и пережил всех своих детей. Единственное, что оставалось у него в этом мире, было вишневое дерево. И о ужас! Летом очередного года сакура начала засыхать и умерла. От горя старый человек заболел. Но вот как-то к нему пришла счастливая

мысль: он понял, как оживить погибшее дерево. Он вышел в сад, поклонился засохшему стволу и сказал:

— Умоляю тебя, снизойди до моей просьбы, начни расцветать снова. Я хочу умереть вместо тебя. Возьми мою жизнь...

Тело его умерло, а дух вселился в дерево, и оно расцвело в тот же самый час.

Учитель. Скажите, есть ли у Сайгё среди его произведений танка, отражающие ту же мысль? (ребята зачитывают свои варианты)

Пользуясь составленным словарём, попробуйте расшифровать их (учащиеся представляют свои варианты комментариев).

Учитель. Ребята, а на какой вопрос, который мы поставили вначале урока, уже дали ответ легенда и танка Сайгё?

- Что такое жизнь и что — смерть?

3 этап

Учитель. Ребята, у нас есть возможность услышать танка Сайгё на языке оригинала (первый ученик читает стихотворение, после ответов на вопросы учителя второй ученик читает перевод).

<i>Абарэтару</i>	Эта протекающая, рассыпающаяся хижина
<i>куса-но иори-ни</i>	из травы, открытая лунному свету...
<i>мору цуки о</i>	Я смотрел на нее все то время,
<i>содэ-ни уцуситэ</i>	что она отражалась
<i>нагамэцуру кана</i>	в слезинке, упавшей мне на рукав

Учитель (вопросы к восприятию оригинала):

- Каким по объёму вам кажется эта танка? (совсем коротким)
- Какое настроение сумел передать Саша, читая танка на японском языке? (грусть, миморное настроение, неторопливое течение мысли)
- Скажите, строение танка соблюдено? (считаем слоги: 5—7—5—7—7)

Вопросы после прослушивания перевода:

- Что изменилось при переводе? (увеличился объём, изменилось количество слогов в строке)
- Что сохранилось после перевода? (настроение, оно передаётся голосом)

4 этап

Ну а теперь давайте внимательнее в смысл строчек танка. Как вы думаете, что передал автор в пяти строчках? Идёт ли здесь речь о прямом событии — рассыпающейся хижине, или имеется в виду какой-то другой смысл? (варианты ответов ребят)

Учитель. Прочитайте теперь вы.

Эта протекающая, рассыпающаяся хижина из травы, открытая лунному свету... Я смотрел на нее все то время, что она отражалась в слезинке, упавшей мне на рукав.

Возможно, именно характерное для Сайгё настаивание на прямых отношениях с миром природы приводит к тому, что он предпочитает

подобную образность, где жилище предстает распадающимся и, таким образом, снимающим барьер между поэтом и природой. Но, вдобавок к личным причинам такого изображения хижины, Сайгё наверняка показывал ее такой, какой она вообще представлялась, а именно: протекающей, неустойчивой и расплывающейся по швам конструкцией. В этом стихотворении хижина (иори) представлена в беспорядке (абарэтару), как бы подверженная опустошительному воздействию стихии. Образ воды, пронизывающий поэму, скрыто присутствует уже в первом слове; абарэтару предполагает, что только что прошла сильная буря. В таком ответшалом состоянии хижина позволяет лунному свету проникать или протекать (мору) внутрь, отражаясь в слезинке, которая, хотя это лишь подразумевается, лежит на рукаве одежды поэта. Дождь, «протекающий» внутри лунный свет и слезы, катящиеся из глаз поэта — таковы три взаимоусиливающие ассоциации открытости и проницаемости, вновь и вновь вызывающие образ ветхости хижины. Итак, мы с полным основанием воспринимаем образ отшельнической хижины как жилища в состоянии всепроницаемости и беспорядка.

- Посмотрите, всего пять строчек, а как сложно понять метафорический смысл танка.

IV. Закрепление полученных знаний в практической работе

Работа с текстами танка.

Учитель. Давайте обратимся к танка Сайгё, предложенными авторами учебника. (Каждый выбирает одно танка и, пользуясь составленным словарём, пробует объяснить смысл стихотворения.)

Слушаем ответы.

Учитель. Творческое задание. Пять строк, тридцать один слог — ключ к древней мудрости и гармонии.

Давайте проникнемся сознанием бродячего монаха, попробуем догадаться о его чувствах, вспомним вопросы, которые мы хотели задать Сайгё и сложим из отдельных строк его танка.

(Раздать учащимся, сидящим в паре листочки с разрезанными на отдельные строчки танка, ребята складывают, сверяют с оригиналом. Можно использовать несколько танка (4—5) на весь класс, послушать варианты, можно ничего не раздавать, а просто продиктовать отдельные строки.)

Отдельные строки	Должно получиться
1. Капелька росы не может удержаться. Астры на ветру. Скатывается так, будто слеза по щеке.	1. Астры на ветру. Не может удержаться Капелька росы И скатывается так, Будто слеза по щеке.
2. Украдкой пришел дождик. Игра дождя на монастырском дворе не страшна величю роз. Утро июля.	2. Утро июля. Украдкой пришел дождик. Но игра дождя Не страшна величю роз На монастырском дворе.

3. Не предвечерний ветер — одиночество гложет. Крадется вечер. Я во власти стихии, как свеча на ветру.	3. Крадется вечер. Я, как свеча на ветру, Во власти стихии. Не предвечерний ветер — Одиночество гложет меня.
--	--

V. Подведение итогов урока

Заключительная беседа.

1. Что вы сегодня узнали о Сайгё? Напишите его словесный портрет, как японцы — несколькими штрихами — словами.

- Какова тематика его стихов?
- Цветные или черно-белые иллюстрации вы нарисовали бы, если бы иллюстрировали сборник поэта? Свой ответ аргументируйте.

VI. Домашнее задание

- Попробовать сочинить танка.
- Индивидуальные задания ученикам.

С. С. ЯКИМЧУК,

учительница русского языка и литературы УВК «Гармония».

УРОК РУССКОГО ЯЗЫКА В 4-м КЛАССЕ

Понятие о биографии и биографической справке

Цель: познакомить детей с новыми понятиями — биография, биографический факт, биографическая справка; научить писать биографическую справку; воспитывать любовь к русским и украинским поэтам.

Оборудование: квадраты с номерами команд, вспомогательные карточки, карточки самоконтроля и карточки самооценивания.

Девиз урока

Всегда учиться, всё знать!
Чем больше узнаешь,
Тем сильнее станешь.

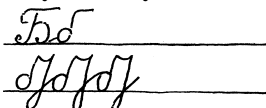
М. Горький

Ход урока

1. Организационный момент.

2. Каллиграфическое письмо.

— письмо букв и буквосочетаний

3. Словарная работа.

а) знакомство с новыми словами.

Сегодня на уроке мы познакомимся с новым словом. Это слово греческого происхождения и состоит из двух частей.

Био — это жизнь

Графо — пишу

Биография — рассказ о чьей-либо жизни

Биография — жизнеописание (синоним)

• Образует и запишем однокоренные слова.

б) запись слов: биографический, биограф (пояснение значения слов).

4. Работа с учебником (стр. 79).

а) прочитать пояснение слова «биография» (статья «Это надо знать»)

• У каждого человека есть биография. Знать биографии всех людей нет необходимости.

• Биографии каких людей нам нужно знать? (Писателей, поэтов, учёных, политических деятелей).

БИОГРАФИЧЕСКАЯ СПРАВКА

(Чтение пояснения из учебника)

Биографическая справка — это краткий, сжатый рассказ обо всей жизни человека или о каком-то отдельном важном событии.

• В чём отличие биографии от биографической справки?

Биография — это подробный рассказ о жизни человека. А биографическая справка — это краткий рассказ о жизни человека.

б) прочитать текст (стр. 79, упр. 202) и определить, биография это или биографическая справка.

Какие факты биографии С. Я. Маршака здесь отмечены?

Какие стихи написал С. Я. Маршак для детей? («Багаж», «Вот какой рассеянный», «Мистер Твистер», «Почта военная», пьеса-сказка «Двенадцать месяцев»)

в) биографическую справку составляют, используя такой план.

ПЛАН

1. Дата и место рождения.

2. Основные факты биографии.

3. Последние годы жизни.

5. Письменная работа

• Сегодня вы будете выполнять работу биографа — человека, который составляет краткий рассказ о жизни известных людей.

Работать мы будем в группах.

Повторим правила работы в группах:

— Внимательно читать (слушать) задания.

— Работать так, чтобы не мешать другим.

— Выслушивать мнение каждого члена группы.

— Выполнять работу в отведённое время.

— Давать возможность всем членам группы презентовать результаты исследований.

— Придерживаться правила «поднятой руки».

• На уроках чтения мы познакомились с произведениями известного русского поэта. Портрет его вы видите на доске. Это Александр Сергеевич Пушкин.

• Что вы помните о поэте из прочитанных книг?

Составить биографическую справку об этом поэте поможет карточка № 1.

Карточка № 1

Александр Сергеевич Пушкин
6 июня 1799 Москва
Няня Арина Родионовна
1811 год Петербург, Лицей
1815 год стих «Воспоминание о Царском Селе»
1831 год Наталья Гончарова
29 января 1837 год дуэль с Дантесом

• На уроках украинской литературы мы познакомились с произведениями украинской поэтессы Леси Украинки.

• Какие факты биографии этой поэтессы вы узнали?

• Составить биографическую справку вам поможет карточка № 2.

Карточка № 2

Лариса Петровна Косач
25 февраля 1871 год г. Новгород-Волынский
6 лет переезд г. Луцк
Зима 1881 Праздник Крещение
1884 год 13 лет стихотворение «Ландыш»
Леся с Украины
1894 год сборник «На крилах пісень»
42 года тяжёлая болезнь
1913

Работа в группах.

Дети в группах составляют биографическую справку, используя карточки № 1, № 2.

• Чтение биографических справок. Оценивание работ.

НАЗВАНИЕ ГРУППЫ		
Показатели оценивания	Собственная оценка	Оценка учителя
1. Обсуждали коллективно		
2. Распределили задание		
3. Говорили по очереди		
4. Обсуждали тихо		

Работа групп 1 и 3 по карточке № 1

Александр Сергеевич Пушкин родился 6 июня 1799 года в Москве. Воспитанием мальчика занималась няня Арина Родионовна. Она читала ему много сказок, что в дальнейшем помогло А. С. Пушкину писать сказки для детей. В 1811 году Пушкин поступил в Царскосельский лицей. Там он начал писать стихи. В 1815 году было написано первое стихотворение «Воспоминание о Царском Селе». В 1831 году Пушкин женился на Наталье Гончаровой. 29 января 1837 года произошла дуэль с Дантесом. От полученного ранения А. С. Пушкин скончался.

Работа групп 2 и 4 по карточке № 2

Лариса Петровна Косач (Леся Украинка) родилась 25 февраля 1871 года в г. Ново-

род-Волынском. В 6 лет девочка с семьёй переехала в г. Луцк. Зимой 1881 года Лариса пошла на Праздник Крещения. Там она очень замёрзла и тяжело заболела. Девочка не могла учиться в школе, её обучала мама. Леся начала писать стихи. В 1884 году, когда Ларисе было 13 лет, вышло первое стихотворение «Ландыш» с подписью «Леся с Украины». В 1894 году вышел сборник «На крилах пісень». Леся прожила 42 года. В 1913 году она умерла от тяжёлой болезни.

Чтение биографических справок. Оценивание работ.

(Дети заполняли карточки самооценивания работ).

6. Физминутка.

7. Работа с учебником.

а) Биография человека складывается из отдельных фактов, интересных случаев, запоминающихся эпизодов. Это в литературе называется — биографический факт.

Сегодня на уроке мы читаем отрывок из библейской истории «Суд царя Соломона».

(Учебник, стр. 80–81)

Чтение рассказа.

• Как вы думаете — это:

— биография?

— биографическая справка?

— биографический факт?

б) Беседа по содержанию

• О чём спорили женщины?

• Какое решение принял Соломон?

• Почему он принял такое жёсткое решение?

• Как Соломон узнал, кто из них настоящая мать ребёнка?

• Можно ли назвать суд Соломона мудрым?

в) Работа в группах

Продолжить рассуждение по данному началу:

— Настоящая мать — это та, которая...

Чтение составленных рассуждений. Оценивание работ.

г) С каким новым словом вы сегодня познакомились?

.....БИОГРАФИЯ.....

• Сегодня мы узнаем ещё одно новое слово.

.....АВТОБИОГРАФИЯ.....

Оно образовалось от греческого — autos — сам

Сам + биография = самобиография — описание своей жизни.

АВТОБИОГРАФИЧЕСКАЯ СПРАВКА

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЙ ФАКТ

д) Чтение текста упр. 207, стр. 81 (в упражнении дан образец автобиографии).

• Что это — биография или автобиография?

• Почему?

• Смогли бы вы написать свою автобиографию? Это будет ваше домашнее задание.

Стр. 81. Упр. 210.

8. Итог урока.

• Какие новые слова узнали?

• Интересно ли знакомиться с новыми словами?

• Согласны ли вы с девизом нашего урока: «Чем больше узнаёшь, тем сильнее становишься»?

• В старших классах вы будете подробнее изучать биографии известных людей.

Будете становиться всё умнее, сильнее.

Только для этого нужно «Всегда учиться» — так писал М. Горький.

Учитель подводит итог работы групп по обобщающей таблице.

НАЗВАНИЕ ГРУППЫ

Показатели оценивания

1. Обсуждали коллективно
 2. Распределили задание
 3. Говорили по очереди
 4. Обсуждали тихо
-

Урок проведен по учебнику:

Малыхина Е. В. Русский язык. 4 класс. Ч. 1.

Л. П. ЗУЗАНСКАЯ,
СШ № 106, г. Одесса.

КИРИЛ И МЕТОДИЙ — СВЕТЦИ НА БЪЛГАРИЯ И СЛАВЯНСКИЯ СВЯТ

Спорове около личностите и делото на св. св. Кирил и Методий не са от вчера. Още в XIX започват опити смисъла на тяхното велико за човечеството дело да се преиначава, а фактите — да се подменят или премълчават. А какви всъщност са фактите? Кой са в действителност Константин-Кирил и брат му Методий? Коя е причината за тяхното дело и кой го развива и укрепва, за да може то да се разпростре върху целия славянски свят?

Първият и най-важен източник за братята е венецът на самата им работа — създадената от тях азбука и първи превод на Св. писание. Всъщност Кирил и Методий създават, на база на гръцката, еврейската и грузинската графична и фонетична система азбука, наречена глаголица. Това не е **кирилицата**, на която пишем днес и която България въведе в Европейския съюз като трета официална азбука, а съвършено друга азбука с 40 знака.

Целия си живот Кирил и Методий прекарвали на византийска служба. Като висши служители те получили през 855 г. една по-особена задача, която изисквала да напуснат светските си постове и да станат духовници. Тази задача била да разработят нова азбука, чрез която Византия да разпростре християнското си влияние над славяноезичния свят. В онази епоха ромеите вярвали, че ромей = християнин и обратно, тоест било нужно славяните да приемат християнството, за да «влязат в семейството» на византийския император. Според други изследователи братята на своя глава се замонашили и се заели с мисионерско дело — да разпространят Христовата вяра сред езичниците, съседи на Византия. Факт е, че се уединили в манастир, където прекарвали няколко години в работа по новата азбука — **глаголицата**.

Кирил и Методий искали да разбият «триезичната догма» и да създадат основите на литургия на българославянски език. Дали имен-

но те биха се захванали с подобна задача, ако не знаеха «славянския език» като майчин? Обяснението е просто — те били от Солун, а майка им Мария е от южните славяни, същите тези, които заедно с прабългарите създали средновековната българска народност. В едно от житията на Кирил самият византийски император твърди, че всички жители на Солун знаели славянския български език, а и в самия град и около него живеели много българи. А на друго място лично Кирил заявява, че бил от близък на царя род, който бил принуден да напусне страната си. М. Маргаритов и Афон Сулмтал сполучливо се досетиха, че единствената славянско царство, откъдето би могъл да избяга родът на Кирил в този период, е България. Такова събитие изобщо не било рядкост — във Византия бягали аристократи, дори свалени български владетели, като например хан Телериг, хан Сабин и други през целия VIII век.

Със задачата братята се заели през 50-те години на IX век. Кой точно езичници са имали те предвид по това време? Очевидно не става дума за славяните вътре в самата империя, тъй като те отдавна били християни, а освен това били ромеизирани, слушали литургията на гръцки език. За тях Византия никога не въвела и една дума славянско богослужение.

Делото на братята очевидно била предназначено за славяните извън територията на империята. Но кои по точно? Най-вероятен кандидат за славянско богослужение, азбука и приемане на християнството били именно славяните в България, с които прабългарите по това време окончателно се били смесили в един славяноезичен народ — българския. Византия искала да разпростре своето духовно и политическо влияние на север, тъй като една езическа България на 200 км от Константинопол представлявала сериозна опасност. В средата на IX век империята била натрупала мно-

го голям опит във войните си с България и се била убедила, че с военна сила не може да се справи със своя съсед. Византия се страхувала освен това от факта, че България търсела да завладее най-вече нейни територии, заселени със славяни. Така например през първата половина на IX век българските владетели завладели териториите на днешна Македония и доближили границите и до втория по значимост град на Балканите — Солун. За да противодейства на «славянската експанзия» на България империята постоянно изселвала славяни в Мала Азия, а на техните земи на Балканите заселвала арменци, грузинци и сирийци.

През 863 г., във Византия получили молба за помощ от моравския княз Ростислав. В знак на подкрепа към Моравия там били изпратени авторите на глаголицата Кирил и Методий, а самият Методий, като по-старши брат, станал епископ на Моравия. Тази държава нямала обща граница с Византия и била твърде далеч от империята, за да се налага там гръцко Богослужение, а пък и поводът бил подходящ да се провери на практика новата азбука, изобретена от братята. Те заминали заедно с учениците си, което на практика означавало, че в самата Византия не останал никой, който да може да продължи делото им.

Когато през 865 г. българският кан Борис I решил да приеме християнството, империята не можела да ползва за тази цел Кирил, Методий и техните ученици, заети в Моравия. До някъде неочаквано било и внезапното решение на самия български владетел да стане християнин заедно с народа си — това събитие било отбелязано от всички летописци в Европа. Една от причините за стъпката на Борис била, че по това време България вече владее много територии с християнско население, в това число — със славяни християни. Друга причина била изолацията, в която всяка езическа държава се намирала в християнска Европа. Борис обаче бил достатъчно далновиден и след като поканил ромеите да започнат християнизацията на народа му, скоро след това се обърнал към папата в Рим за духовно водачество. Така се стигнало до любопитна ситуация — гръцките духовници, които дошли с гръцко Богослужение, били изгонени от България и пристигнали латински свещеници — с латинско Богослужение.

Докато тези събития се случвали в България братята посетили Рим, където триумфално утвърдили литургията на българославянски език и разгромили привържениците на триезичната догма. През 869 г. папа Адриан II благословил делото им и така се поставила основата на канонизацията им като светци. Кирил починал скоро след тези събития, а Методий се оттеглил в Моравия, където останал като епископ до края на живота си (под върховенството на римския папа). След смъртта му през 886 г. немското духовенство ликвидирало

славянското богослужение в Моравия. Делото на братята там пропаднало, а учениците им били прогонени, тъй като немското духовенство стриктно се придържало към литургия на латински. То щяло да прави така чак до XV век, докато славянските народи започнали да служат на собствените си езици още в IX—X век.

През 70-те и 80-те години години на IX век България се върнала под шапката на византийската патриаршия. Борис бил избрал окончателно Константинопол за свой духовен център, тъй като догмата на Византия позволявала светската власт да се постави над духовната, царят — над патриарха. Умело лавирайки между Рим и Константинопол, той си издействал от Византия и независима църква, начело с архиепископ. Това била реално първата самостоятелна държавна славянска църква в историята на Европа. Византия обаче не въвела славянска литургия в България, а за богослужесни цели се ползвал гръцкия език. В този период империята вече не разполагала на практика с изобретението на братята от Солун.

Както разказват житията на учениците на Кирил и Методий, канонизирани в България като «Св. Седмочисленици», след като били изгонени от Моравия, една част от тях се върнали във Византия през пазара на роби във Венеция. По-късно те отишли в България. Други достигнали направо в България през Белград, по това време български град. В Белград ги посрещнал управителят, носещ титлата боритаркан, и понеже, както пише в житието на светите седмочисленици «знаел, че Борис копнее за такива мъже, му ги изпратил». Не е чудно, че главните ученици на братята Кирил и Методий искали да отидат в България, а не да останат във Византия. Това се дължало на факта, че някои от тях със сигурност били от български произход. Това директно е записано в житията им, където се казва, че Климент, Наум и Ангеларий били от Мизия и били синове на благородни родители. Мизия по това време във византийската литература наричали дн. Северна България.

Без значение как точно пристигнали в България, учениците на Кирил и Методий били назначени от българския владетел за негови служители. Бързата им кариера вероятно се дължала на българския им произход, а може би и на факта, че някои от тях били от аристократичен род. Днес български учени са на мнение, че Борис умишлено изпратил български аристократи да се обучават като ученици при Кирил и Методий, тъй като осъзнавал значимостта на делото им и искал да гарантира, че България ще може да се защити от културна асимилация от страна на Византия.

Получили духовни санове в българската църква, по това време с ранг на архиеписко-

пия. Царят ги натоварил с много важна задача — да въведат в България българославянската литургия и книжнина. За нуждите на делото българският владетел и неговият син Симеон създали две отлично организирани големи книжовни школи под тяхно ръководство — Плисковско-Преславска и по-късно Охридска. В тези школи държавата осигурила всичко необходимо — духовници-преписвачи, кожи, просторни килии в които да се работи. Не е случайно, че само край Велики Преслав днес се издигат внушителните руини на над петнадесет големи манастира. Именно тук била изкована основата на православната българославянска цивилизация.

Макар и първоначално да започнали работа с глаголицата, бърза станало ясно, че тя е твърде сложна графично и неподходяща за нуждите на страната — на българската църква и на царската канцелария. С решението на проблема се заел св.Климент, най-надареният от учениците на Солунските братя. На базата на добре известната и употребявана дотогава за духовни и държавни нужди в България гръцка азбука той създал нова. Това била **кирилицата**, кръстена така в чест на неговия учител и патрон — Константин-Кирил Философ. Борис изпратил Климент през 886 г. в югозападната половина на своята обширна държава, в македонската област Кутмичевица с главни градове Девол и Охрид. Там той работил с голяма ревност между новопокръстените българи като учител и свещеник. Според свидетелството на житието на св.Климент, царят наредил на управителя на Кутмичевица да се подчинява във всяко отношение на Климент и да му осигурява всичко, което му е необходимо за делото му. Така се създава втора книжовна школа — Охридската, която води началото си от главната — столичната или Преславска школа.

Заради големите си заслуги на събора в Преслав през 893 г. Климент бил избран за *«първ епископ на българския език»*. Негово дело били и първите пространни жития на светите братя Кирил и Методий. Именно св.Климент Охридски, авторът на кирилицата, е и основоположник на култа към Кирил и Методий — неговите учители.

Култът към Кирил и Методий и въобще към кирилицата и българославянското богослужение бил съзнателно развиван от българските владетели. Това бил държавен култ, един вид средновековна пропаганда. Особен е приносът на цар Симеон Велики, който лично ръководил съставянето на сборници със славянобългарски преводи на различни богослужбени книги. Симеон бил и усърден писател, като за неговото творчество се знае малко, но със сигурност е автор на «Азбучна молитва», възхваляваща славянската книжнина. В книжовната дейност активно участвал и Симеоновия чичо — Докс, под чието напътствие започ-

нало писането и на собствено български книжовни творби, като «Шестоднев» и «Небеса» на Йоан Екзарх (нач. на X век).

Тези значими факти се признават от самите византийци. Димитрий Хоматиан, охридски архиепископ от гръцки произход (1216–1234) и основоположник на култа към «Св. Седмочисленици» пише, че първите преводи от гръцки Климент е направил на **«тукашния български диалект»**. Теофилакт Охридски, друг византийски епископ, но от XI — началото на XII век, го нарича **«първ епископ, който проповядвал на български език»** и «най-учен мъж» а за Димитрий Хоматиан той е явно българин. Хоматиан пише за Климент: **«Първ той заедно с божествения Наум, Ангеларий и Горазд усърдно изучил Свещеното писание, преведено с божествено съдействие на тукашния български диалект от Кирил, истински богомъдр и равноапостолен отец, и отначало още бил заедно с Методий, известния учител на благочестие и православна вяра на мизийския народ»**.

От България, а не от Византия, славянската писменост, литература и православна култура на кирилица се разпространила към останалите държави. Особено значение има фактът, че именно от България Киевска Рус получила славянската литургия и кирилицата. Не е никак случаен фактът, че първите руски светци — Борис и Глеб, са от български произход. С тях и с анонимните духовници, заминали на север, се пренесъл и създадения в България култ към светите братя Кирил и Методий, както и култът към техните ученици — св. Седмочисленици. Уважението към българското духовенство било толкова голямо, че негови членове били избирани на висши постове в руската църква векове по-късно, какъвто бил случая с всерусийския патриарх Киприан Българин и с неговия родственик Григорий Цамблак.

Усилията на Климент Охридски се увенчали с успех и създадената от него азбука се ползва днес от милиони хора по света. Той и неговият покровител цар Борис заслужено са канонизирани за светци. Именно благодарение на тях днес почитаме светите братя Кирил и Методий.

Не е напразна мисълта на Арнолд Тойнби, най-големия философ на историята в новото време, че **«...православната цивилизация е резултат от Българо-Византийския културен диалог, а участието на останалите православни държави е незначително»**.

НЭЛЯ НЕЗАЯЗОВА,

историк, фондоация «Български памет», София, България.

УРОК АЛГЕБРИ В 10-МУ КЛАСІ МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Тема. Розв'язування тригонометричних рівнянь різними методами.

Мета уроку. Узагальнити та систематизувати знання, вміння розв'язувати тригонометричні рівняння, формувати здатність до систематизації знань; розвивати логічне мислення, творчі здібності учнів.

Тип уроку. Узагальнення і систематизація знань учнів.

Обладнання: мультимедійна дошка, комп'ютери.

Хід уроку

I. Організаційний етап

1. Заходячи до класу, учні заповнюють плакат зі сходинок «Обжени себе вчорашнього»:

я зможу
я вмію
я знаю

за темою «Тригонометричні рівняння».

2. Повідомлення теми і мети уроку.

Сьогодні на уроці ми узагальнимо знання про методи розв'язування тригонометричних рівнянь, навчимося обирати необхідний метод розв'язування в залежності від типу рівнянь. В ході нашого уроку ми складемо пам'ятку, яка буде допомагати на іспитах і у подальшому житті.

Працювати будемо за девізом:

Думаємо колективно,
Працюємо оперативно.
Сперечаємось доказово —
Це для всіх обов'язково.

Нас об'єднує любов до математики, бажання працювати на комп'ютері. То ж приязно подивимось один одному в очі, побажаємо натхнення в роботі, будемо дуже уважними протягом уроку. Думайте, пропонуйте, питайте — бо шляхом до істини нам йти разом.

Наше кредо: «Не кажи не можу, а кажи навчуся».

II. Актуалізація знань

Всі учні отримують талон самоконтролю

1. Розминка «Зворотний мозковий штурм».

Усно розв'язати рівняння:

$$\begin{array}{ll} \sin x = 0 & \sin x \cos 2x + \cos x \sin 2x = 1 \\ \cos x = 1 & \frac{\operatorname{tg} 4x - \operatorname{tg} 3x}{1 + \operatorname{tg} 4x \operatorname{tg} 3x} = 1 \\ \operatorname{tg} x = -1 & \\ \operatorname{ctg} x = 0 & \\ 2 \cos x = 3 & \sin x \cos x = 0,25 \\ 3 \operatorname{tg} x = 2 & \sin(x - \pi) = 0 \\ \sin 2x = 0,5 & \cos 4x - \sin 4x = 0 \end{array}$$

Талон самоконтролю

Прізвище учня клас	Завдання	Бали
	1. Зворотний «мозковий штурм» а) розв'язання рівнянь (усно) б) маленькі хитрощі в) знайти помилку	
	2. «Мозковий штурм» «Карусель» (методи розв'язування тригонометричних рівнянь)	
	3. Математичне лото. «Мозковий штурм» «Стіна кмітливості»	
	4. Розв'язування рівняння $\sin x - \cos x = 1$	
	5. «Мозковий штурм» «Конверт»	
	Всього	

2. Маленькі хитрощі

Розв'язати рівняння:

$$\cos x \cos 2x \dots \cos 2006x \cos 2007x = 2$$

$$\sin x + \cos 13x = 5$$

$$\sin^2 18x + \cos^2 18x = 1$$

$$\operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x = 1$$

3. Знайти помилки:

$$\cos x = 2; \quad x = -\arccos 2 + \pi n, \quad n \in \mathbb{Z}.$$

III. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів

Розв'язуючи тригонометричні рівняння, ви переконались, що єдиного методу розв'язування немає, тому ми використовували різні способи розв'язування. (Учні розказують, які методи використовували)

IV. Узагальнення методів розв'язування тригонометричних рівнянь

1. Метод узагальнення «Мозковий штурм» «Карусель»

— розкладання на множники

— зведення до квадратного

— однорідні рівняння та рівняння, що зводяться до них

— використання тригонометричних формул

— застосування формул пониження ступеня

— застосування методу універсальної підстановки

— введення допоміжного аргументу

— множення на певну тригонометричну функцію

— використання обмеженості функцій

— рівняння, що містять алгебраїчну суму

або добуток відносно $\sin x$, $\cos x$

— виділення повного квадрату

— метод оцінки лівої та правої частини рівняння

— метод урахування ОДЗ рівняння.

Кожен з учнів підготував орієнтир для розв'язування рівнянь одним із методів. За допомогою цього методу розв'язав приклад.

На екрані мультимедійної дошки слова В. Соєра «Розв'язати задачу означає звести її до простішої задачі» та «Карусель» з методами розв'язування рівнянь.

Гра «Математичне лото» (усна робота з комп'ютером)

Вказати, яким методом можна розв'язати тригонометричні рівняння. На екранах комп'ютерів:

Вивчення математики подібне до Нілу,
що починається невеликим струмком,
а закінчується великою річкою.

Г. К. Колтон

$$\sin^2 x - \sin x = 0$$

$$4\cos^2 x + \sin x = 1$$

$$8\sin^2 x + 3\sin x \cos x + \cos^2 x = 3$$

$$\cos 2x - \cos 8x + \cos 6x = 1$$

$$4\sin 4x + \sin^2 2x = 1$$

$$2\sin x - 3\cos x = 3$$

$$\sqrt{3}\sin x + 3\cos x = \sqrt{2}$$

$$\cos x + \cos 2x + \cos 3x = -0,5$$

$$\sin^3 x + \cos^2 x = 1$$

$$\sin^2 2x + 2\sin 2x + \cos^2 4x = 3 + 2\cos 4x + 2\sin 2x \cos 4x$$

$${}^3\sqrt{0,5} + \sin x + {}^3\sqrt{0,5} - \sin x = 1$$

$$\cos x \cos 2x \cos 3x = 0,5 \sin^2 x$$

розкладання на множники

зведення до квадратного

однорідні рівняння та рівняння, що зводяться до них

використання тригонометричних формул

застосування формул пониження ступеня

застосування методу універсальної підстановки

введення допоміжного аргументу

множення на певну тригонометричну функцію

використання обмеженості функцій

рівняння, що містять алгебраїчну суму або добуток

відносно $\sin x$, $\cos x$

виділення повного квадрату

метод оцінки лівої та правої частини рівняння

метод урахування ОДЗ рівняння

Роботу оцінює комп'ютер.

V. Творче застосування знань.

Іноді більш корисно розв'язати одне рівняння багатьма способами, ніж 10 рівнянь одним способом. Пропонуємо об'єднатися до роботи в парах і розв'язати рівняння $\sin x - \cos x = 1$.

Метод проведення — «мозковий штурм» «Стіна кмітливості»

Правила «Мозкового штурму»:

— жодної критики

— запозичення інших ідей не є поганим

— кількість ідей бажана

— оцінка приходить пізніше.

Учні пропонують рішення цього рівняння різноманітними методами:

— графічний

— перетворення різниці тригонометричних функцій у добуток

— піднесення до квадрата

— розкладання на множники

— введення допоміжного аргументу

— зведення до однорідного

— зведення до однієї тригонометричної функції.

VI. Підведення підсумків уроку методом «Мікрофон»

Відповісти на запитання:

• Що ми сьогодні робили на уроці?

• Як ми це робили?

• Чи досягли мети уроку?

• Для чого нам потрібні ці знання?

Підрахуйте бали за талоном самоконтролю.

Завдання додому: «Мозковий штурм» з використанням конвертів (кожен учень в конверті отримує тестову роботу, складену автором підручника Є. П. Неліним).

К. О. ТУРИЦЯ,

вчитель математики Кам'янського
НВК Ізмаїльського району.

ЩАСЛИВИЙ ВИПАДОК (нестандартний урок хімії, 8-й клас)

Тема. Прості речовини. Повітря

Мета:

— узагальнити знання з теми «Прості речовини. Повітря», розкрити значення простих речовин у всесвіті та діяльності людини;

— формувати в учнів уміння спостерігати, аналізувати, робити висновки; формувати комунікативні компетенції, розвивати кмітливості.

Тип уроку. Узагальнення знань, умінь, навичок.

Форма. Дидактична гра «Щасливий випадок».

Обладнання уроку. Набір сніжинок для підрахунку очок, плакат із назвою геймів, бочка з фішками, таблиці, картинки.

Хід уроку

1. Вступ.

Дорогі діти! Я рада привітати вас на грі «Щасливий випадок».

Якщо хочеш досягнути

В житті своїх вершин

Любу хімію збагнути

Мусиш тонко, до глибин.

Не махай на все рукою

Не лінуйся, а учись

Бо чого навчився в школі,

Знадобиться ще колись.

Мій любий друже!

Сьогодні ти прийшов в цей світлий клас

Щоб подумати і відпочити

І розумом своїм заглянути

У світ загадок і складних завдань.

Я хочу привітати дві команди
 I команда — «Індикатор»
 II команда — «Коефіцієнт».
 Досконале все в природі
 Річка, поле, камінець
 Треба кремній і вуглець
 Бром, іридій чи ксенон
 Скандій, олово, радон
 Літій, натрій чи астат
 З ними поле зацвіте
 З ними дужчає людина
 Молодіє Україна,
 Вся планета — наша мати
 Та людина має знати
 Все про різні речовини —
 Од найменшої росини
 До складних, як світ сполук...
 Й берегти живе од мук —
 Цвіт калини, пташку ранню —
 Од хвороби, вимирання.
 Речовини всі для чого?
 Ледацюг карає строго
 Хімія за незнання
 Тож рушай не навмання
 В ту країну пречудову
 Щоб продовжити розмову
 Про незвичні речовини
 Друзів чи недругів людини...
 Там дива на кожному кроці
 І на кожному уроці
 Хімія — країну звать.
 В добрий час! У щасливу путь!

Команда «Індикатор». Наш девіз і наше життєве кредо: «З посмішкою до країни Хімії!»
 На сьогоднішню гру «Щасливий випадок» ми прибули під девізом:

Думати — колективно,
 Діяти — оперативно
 Сперечатись — доказово
 Це для всіх обов'язково.

Команда «Коефіцієнт». Наш девіз:

Хай гумор на хвилях злітає дзвінких
 І сміх широсердний єднає усіх.
 Ми покажемо, що вміємо
 Хай дивується весь світ
 Приготуйтеся, команди!
 Всім хімічний наш привіт!

Перший гейм «Далі,... Далі,... Далі...»

Питання для команди «Індикатор».

1. Найдрібніша, хімічно неподільна частинка речовини (атом).
2. Певний тип атомів (хімічний елемент).
3. Найпоширеніший елемент Всесвіту (гідроген).
4. Найпоширеніший елемент на Землі (кисень).
5. В якій таблиці наведені символи і назви хімічних елементів (Періодична система хімічних елементів Д. І. Менделєєва).
6. До яких явищ належить танення льоду? (фізичних)
7. Хто перший президент Академії наук України? (В. І. Вернадський).
8. Скільки елементів виявлено в природі (88).
9. Як називається число, яке записується перед хімічною формулою і позначає кількість

молекул або окремих атомів даної речовини (коефіцієнт).

10. Як вимовляється хімічний символ елемента Гідроген (аш).

11. Як називаються сполуки, що містять у своєму складі атоми різних хімічних елементів (складні сполуки).

12. Назвати формулу води (H_2O).

13. Яке значення має стала Авогадро? ($6,02 \cdot 10^{23}$ структурних частинок).

14. Як називається речовина, утворена двома елементами, один з яких обов'язково є оксиген? (оксид)

15. Як називаються реакції, які відбуваються між просвітою і складною речовинами, в результаті яких атоми простої речовини заміщують атоми одного з елементів у складній речовині? (реакції заміщення).

Питання для команди «Коефіцієнт».

1. За допомогою чого можна відокремити залізні ошурки від дерев'яних обпилювань? (магніту).

2. Як називається розчин, що пройшов через фільтр? (фільтрат).

3. Як називаються будь-які зміни, що відбуваються в світі? (явища).

4. Як називаються явища під час перебігу яких речовина залишається незмінною? (фізичні).

5. До яких явищ належить горіння свічки? (хімічних).

6. Скільки відомо нині хімічних елементів? (110).

7. Назвати формулу купрум (II) оксиду (CuO).

8. Що це за величина, яка визначається відношенням маси атома елемента до $1/12$ частини маси атома картону? (Відносна атомна маса).

9. Як називаються речовини, які містять у своєму складі атоми одного хімічного елемента? (простими).

10. Назва простої речовини ртуть. Яка назва відповідного хімічного елемента? (меркурій).

11. Яке значення молярного об'єму? ($22,4$ л).

12. Який вчений сформулював закон: «В однакових об'ємах газів за однакових умов міститься однакове число молекул»? (Авогадро)

13. Як називається число, що показує кількість атомів даного хімічного елемента у формулах речовин? (індекс).

14. Як позначається молекулярний об'єм газу? (V_m).

15. Як називається відношення маси певного газу до маси такого самого об'єму іншого газу, взятих за однакових температури і тиску?

(Кожна відповідь оцінюється молекулою води у вигляді сніжинки).

Другий гейм «Хімія очима художника».

Відгадайте, яке явище зображене на малюнку.

I малюнок «Сніжинки»

II малюнок «Дослід, який супроводжується виділенням тепла і світла».

Третій гейм «Ти мені, я тобі».

Команди обмінюються питаннями, які підготовлені в позаурочний час під керівництвом вчителя.

Четвертий гейм «Заморочки з бочки».

Всі команди по черзі витягують фішки від 1 до 12, кожному числу відповідає питання під тим же номером. В одній із фішок знаходиться «Щасливий випадок», який принесе команді додатково 5 сніжинок.

1. Чи застосовується кисень як вибухова речовина? (органічні, просочені рідким киснем — оксилівіти).

2. Який дуже поширений дешевий метал входить до складу дорогоцінних каменів: рубіну, сапфіру? (алюміній. Рубін і сапфір — це кристали оксиду алюмінію, забарвлені відповідно домішками оксиду хрому і оксиду титану).

3. Чому персидський цар Кір, який жив більше двох тисяч років тому, під час походів пив воду із срібної посуду? (іони срібла мають бактерицидну дію. Тепер «срібну воду» використовують у медицині).

4. Стародавня легенда розповідає, що цариця Клеопатра виграла оригінальне парі, з'ївши «сніданок», який коштував 100 000 сестерцій (дуже велика сума). Що з'їла вигадлива цариця? (Клеопатра розчинила в бокалі з оцтом своє коштовне намисто з перлів і випила розчин. Перли в основному складаються з кальцій карбонату).

5. Який знахідці в теслярській шухлядці дуже зрадив Робінзон Крузо, герой роману Даніеля Дефо? (залізним інструментам).

6. Який відомий російський революціонер і здібний винахідник був страчений царськими катами за співучасть в убивстві Олександра II? (М. І. Кибальчич — революціонер-народник. Під його керівництвом виготовлялися металеві снаряди).

7. «Щасливий випадок».

8. У літературі часто порівнюють число Авогадро з кількістю волосинок на головах людей усієї земної кулі. Вважаючи, що населення земної кулі становить 4 млрд людей, або $4 \cdot 10^9$, а на голові людини $4 \cdot 10^4$ волосинок, то підрахуйте, чи справедливе це порівняння.

9. Як формулюється закон Авогадро?

10. Які реакції називають реакціями сполучення?

11. Які явища називаються фізичними, а які хімічними?

12. Що називається оксидами?

П'ятий гейм «Знайди помилку».

Кожна команда повинна уважно придивлятися до дії нашої нової лаборантки Проливайки. Вона вважає себе не перевершеним експериментатором. Уважно слідкуйте за її діями.

Ваша мета — помітити помилки Проливайки. (Проливайка входить, розшаркується, підходить до столу, відкриває банку, неправильно кладе кришку, нюхає, чхає, пробує уявну речовину пальцем та на смак, кривиться. Насипає уявну речовину до пробірки, надлишок відсипає до банки. Неправильно закріплює пробірку в тримачі, «запалює» пальне, «нагріває» пробірку, зазирає в отвір пробірки, гасить полум'я, дмухаючи на нього. Кожна команда на окремому листочку пише порушення техніки безпеки щодо проведення хімічного експерименту).

Шостий гейм «Хімія в поезії».

Навести приклади строк із віршів відомих поетів, де згадуються хімічні речовини.

Команда «Індикатор».

1. На рукомойнике моем
Позеленела медь. (А. Ахматова)
2. Видишь мрамор? Это просто кальций
Химия. Породистый кристалл.
(И. Сельвинский)

3. Торговали мы булатом
Чистым серебром и златом. (А. Пушкин)

Команда «Коефіцієнт»

1. Когда под утро, точно магний
Бледнеют лица в зеркалах.
(А. Вознесенский)

2. Трава молодая
Степной малахит. (М. Светлов)

3. Гремела, пела эта сталь.
(А. Твардовский)

Сьомий гейм «Аматори — хімії»

Команда «Індикатор».

Мідь. Справді, без моїх сполук
Цілий світ немов без рук
Людам треба мідний дріт
Щоб у місто і село
Телебачення прийшло
Це по ньому кожна мить
Електричний струм біжить
Треба знати назубок:
Стіни в домі з'їсть грибок
(це природні рекетири)
І підлогу їсть без міри...
Треба купорос тут мідний —
Засіб вірний та солідний.

Команда «Коефіцієнт».

Кисень. З покоління в покоління
Світ без мене ні на мить
Завдяки мені горить
Даючи тепло, вугілля
Проростає хліб, чи зілля
Мною всі на світі люди
Дихають на повні груди
З воднем в бурю чи негоду
Ми породжуємо воду
Щоб поїла світ зелений
Льон, пшеницю, горні клени.

Восьмий гейм «Таємниця палацу короля Окса».

У хімічному царстві, де володарював освічений і дуже запальний король Окс, височів каз-

ковий палац. У короля Окса, як водиться, була красуня дочка — принцеса Вода. Суворий батько часто перевтілював її у різні стани, щоб ніхто не міг упізнати принцесу, а особливо принц Водень, якому вона снилася і вдень, і вночі. Одного разу принц Водень прибув до королівського замку і красивим високим голосом заспівав пісню про кохання. Усі, хто чув ту пісню принца, підхопили її. І співалося їм легко і гарно. Зраділа принцеса, кинулася принцові назустріч. Та король Окс негайно послав генерала на ім'я Вогонь прогнати співака. Принц злякався генерала, улився сльозами і пішов собі геть. Раптом Водень побачив неземну красуню. Вона зауважила, що хлопцеві не личить плакати: «Ось тобі меч і дерев'яний щит — сміливо йди в бій». Проте генерал Вогонь вмить спалив цей щит. Чарівниця подала принцові залізний щит. Тепер Вогонь був безсильний. Та ось йому на допомогу прийшов король Окс.

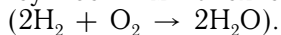
Залізний щит при наближенні генерала і короля вмить згорів, розкидаючи яскраві іскри.

Тоді Чарівниця озброїла принца Золотим щитом, і він знову кинувся в бій. Як не старалися Вогонь і Окс, а нічого не могли вдіяти. Король Окс нарешті зацікавився принцом: «Хто ти і звідки?» — спитав він. «Я володар Космосу, а сонце і зірки — мої родичі. До моєї рідні належить і підземний король — Горючий Газ. Я маю чим пишатися, бо завжди стою вище вас», — з гордістю відповів Водень. Оксу сподобалось, що юнак з такої благородної родини. Він запропонував принцові останнє випробування. Колись в гніві король Окс зачарував свою сестру — красуню Мідь і перетворив її на стару і потворну. А чи може Водень повернути її красу? Водень впорався із завданням Окса і одержав його благословення.

Питання командам «Індикатор» та «Коефіцієнт» по черзі.

1. В які три стани король Окс перетворював свою дочку Воду? (рідкий, твердий, газоподібний).

2. Чому принц боявся генерала і в його присутності вмивався сльозами?

3. Чому Вогонь без допомоги короля Окса не впорався із залізним щитом?

4. Чому генерал і король були безсильними перед золотим щитом? (золото не окисляється).

5. Чому Водень сказав, що стоїть вище всіх, є володарем і родичем підземного короля? (водень — складова частина космосу, а Гідроген — метану).

6. Чи справді принц міг врятувати зачаровану красуню Мідь? ($\text{CuO} + \text{H}_2 \rightarrow \text{Cu} + \text{H}_2\text{O}$)

Дев'ятий гейм «Темна конячка».

Про який елемент йдеться?

1. Цей елемент алхіміки позначали тонким серпиком місяця і називали місячним металом. Він має гарний білий колір. Його сплави

з міддю використовуються для чеканки медалей, почесних знаків. Цей метал краще, ніж інші проводить електричний струм, вбиває мікроорганізми у воді, тому така вода не втрачає свіжості навіть за довгочасного зберігання. (Ag)

2. Цей елемент найпоширеніший на Землі після кисню, але, на жаль, у природі в чистому вигляді через свою активність не зустрічається. Цьому елементу відповідає проста речовина — метал, якому обіцяли велике майбутнє. Ці передбачення справдилися. Метал входить до складу глини, кошовних каменів — рубіну і сапфіру. Без цього металу не можна уявити собі літакобудування, бо він один з найменших. (H)

Про який мінерал йдеться?

1. Відомо, що шотландська королева Марія Стюарт, побоюючись, що її можуть отруїти, носила завжди з собою камінь, який вважався символом сміливості та міцності. Який камінь полюбляла королева? (алмаз)

2. Здавна цей камінь вважали каменем для утримування пристрастей. Його носили, якщо давали обітницю. Перстень Папи Римського та персні кардиналів мають вставку з цього каменю. У XII столітті вірили, що той, хто носить цей камінь, не піддається проказі, не хворіє на коросту, майно та багатство його не зменшується, а сам він і слова його приємні людям. Той, хто володіє ним, може пити вино стільки, скільки йому забажається, при цьому розуму він ніколи не втратить. Про який камінь йдеться? (аметист).

Десятий гейм «Пантоміма».

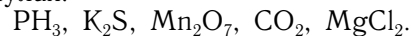
Перша команда «Індикатор» повинна показати, що може відбутися в результаті неправильного визначення запаху речовин.

Друга команда «Коефіцієнт» повинна показати, що може відбутися в результаті неправильного користування електронагрівальними приладами.

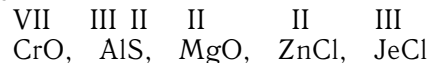
Одинадцятий гейм «Гонка за лідером».

Картка капітану команди «Індикатор».

1. Визначити валентність елементів у таких формулах:

2. Скласти формули речовин за валентністю елементів

Картка капітану команди «Коефіцієнт».

1. Визначити валентність елементів у таких формулах:

2. Скласти формули речовин за валентністю елементів:

А зараз рекламна пауза.

Учні виконують пісню «Ода водню» на мелодію пісні «Земля в иллюминаторе».

В космическом пространстве я
Скитальцем вечным странствую
Вселенная исследована мной.
Я знал вулканы грозные
И все скопления звездные,
А недра Солнца мне как дом родной.
Тут превращаюсь в гелий я
И нужен в этом деле я,
Чтоб Солнце всем дарило яркий свет,
Моря и реки быстрые
Туманы, росы чистые
Содержат водород как эксперимент.

Везде пути открыты водороду
Горячим стать имею все права
Не гибла бы от дыма вся природа
Зеленая, зеленая трава

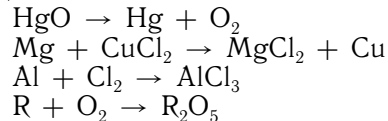
Я из кислот полученный
И «воздухом горючим» я
Был прежде почему-то наречен.
Взорвался от обиды я
Да где же это видано
Ну пусть «горючий», воздух то причем?
И лорд Кавендиш тщательно
Он был вообще внимательный
Мои проверил свойства много раз
Работал с увлечением
И сделал заключение
Я новый, легкий, неизвестный газ.

Дванадцятий гейм «Хто швидше».

Два учасники команди запрошуються до дошки. Решті учасникам команд — відтворити записане в зошитах і також виконати завдання.

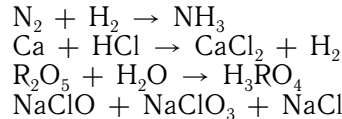
Завдання команди «Індикатор»

1. Розставити коефіцієнти та вказати тип реакції.

Завдання команди «Коефіцієнт».

1. Розставити коефіцієнти та вказати тип реакції.

Тринадцятий гейм «Розв'яжи задачу».

Яка з команд швидше виконала завдання.

1. Визначити масову частку купруму в купрум (II) оксиді.

2. Визначити масову частку кисню в купрум (II) оксиді.

1. Визначити густину за воднем вуглекислого газу CO_2 .

2. Визначити густину за воднем метану CH_4 .

Вчитель підводить підсумок уроку: підраховується кількість сніжинок, визначається команда переможець, виставляються оцінки.

Л. І. ЗАГОРЯНСЬКА,

вчителька хімії Мар'янівської ЗОШ І–ІІІ ступенів.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Модернізація системи освіти передбачає оновлення змісту, структури і технології планування роботи шкільної бібліотеки.

Сьогодні шкільна бібліотека — незамінний помічник учителя та учня в правильному виборі інформації.

Основні завдання шкільної бібліотеки:

— сприяння реалізації державної політики в галузі освіти, підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, забезпечення базового рівня освіти з усіх загальноосвітніх предметів;

— виховання в учнів громадянської відповідальності; поваги до Конституції України, законодавства України, державної символіки, високих духовних якостей, родинних і патріотичних почуттів; прищеплення шанобливого ставлення до кращих надбань національної та світової культури;

— виховання культури читання, формування в учнів умінь та навичок бібліотечного користувача, ознайомлення з основними функціями бібліотеки, роз'яснення прав і обов'язків користувача, виховання поваги до правил користування шкільною та будь-якою бібліотекою;

— виховання шанобливого ставлення до книги;

— всебічне сприяння підвищенню фахової майстерності вчителів, вихователів, батьків шляхом популяризації педагогічної літератури і надання інформації про неї;

— забезпечення за допомогою різних форм і методів бібліотечної роботи самоосвіти учнів і педагогів;

— бібліотечно-інформаційне забезпечення особистісних потреб користувачів у вільний від навчання час в профорієнтаційному визначенні;

— розміщення, облік і зберігання бібліотечного фонду за галузевим складом, який відповідає змісту навчальних, виховних та інформаційних функцій, запитам та інтересам читачів;

— створення довідково-бібліографічного апарату.

Планування роботи шкільної бібліотеки — це визначення на основі наукових досліджень мети розвитку бібліотеки, її завдань та шляхів їх реалізації на даний період і на перспективу.

Плани роботи бібліотеки поділяються на перспективні (2–5 років) і поточні (річні, квартальні, плани на місяць).

Для всіх шкільних бібліотек обов'язковим є річний план роботи (з 1 вересня до 31 серпня). Відповідно до «Положення про бібліотеку загальноосвітньої школи» річний план шкільної бібліотеки є складовою частиною плану роботи школи на навчальний рік. Характерна особливість плану — залежність його від профілю школи і проблеми, над якою вона працює.

Сьогодні план роботи шкільної бібліотеки менш уніфікований, але загальні вимоги до його складання є обов'язковими.

Поточний план передбачає конкретні цілі і завдання даного навчального року.

1. Умови складання плану роботи шкільної бібліотеки на навчальний рік.

- Об'єктивна оцінка якості роботи даної бібліотеки на початок нового навчального року.

- Визначення рівня, якого необхідно досягти на кінець навчального року.

- Вибір ефективних форм і методів роботи, визначення оптимальної кількості масових заходів.

- Забезпечення координації роботи бібліотеки з адміністрацією школи, РМК, МО шкільних бібліотекарів.

2. Загальні принципи планування:

- принцип системності, комплексності (план — це система роботи бібліотеки, а не перелік окремих заходів);

- принцип науковості (план складається на раціональному розподілі функціональних обов'язків, на основі нормативів роботи бібліотеки);

- принцип злободенності (врахування інноваційних підходів до популяризації книги і бібліотеки);

- принцип наступності (використання форм і методів роботи відповідних умовам даної школи і бібліотеки);

- принцип реальності (залежність від завдань, спеціалізації школи, загального рівня роботи бібліотеки, від штату бібліотеки, резерву часу).

3. Етапи складання річного плану роботи шкільної бібліотеки.

- Визначення досягнутого рівня роботи; аналіз творчого потенціалу бібліотекарів.

- Розробка концепції плану; складання проекту плану бібліотеки; узгодження плану проведення масових заходів з планом роботи школи.

- Аналіз стану роботи бібліотеки (аналіз недоліків, успіхів).

- Формулювання основних завдань на навчальний рік; узгодження та затвердження плану директором школи.

4. Вимоги до річного плану. План має бути:

- реальний, конкретний, чіткий, мобільний;
- відповідати завданням конкретної школи;
- складений за чіткою схемою;

- невід'ємною частиною річного плану роботи школи;

- включати основні показники роботи, статистичні дані про роботу бібліотеки;

- в розділах плану повинні бути зазначені терміни виконання заходів, прізвища виконавців;

- передбачена робота абонементна і читальної зали;

- титульний лист включає повну назву школи, бібліотеки, навчальний рік, підпис директора школи, дату підпису, печатку.

5. Вимоги до складання річного плану роботи шкільної бібліотеки.

- Річний план складається терміном на один навчальний рік.

- План має бути складений в травні-червні місяці; узгоджений з директором школи, з заступником директора школи — куратором шкільної бібліотеки.

- У річному плані обов'язково необхідно передбачити резерв часу на виконання непередбачених робіт (наприклад, підготовка міських, районних заходів; незаплановані звіти, довідки; хвороба, сесія бібліотекаря та інше).

- Проект плану обговорюється з керівником районного МО шкільних бібліотекарів, враховує заходи, які планують районні дитячі бібліотеки.

- Попередньо вивчаються методичні рекомендації до складання плану (МО шкільних бібліотекарів, журнал «Шкільна бібліотека», газета «Шкільна бібліотека плюс»).

- План обов'язково включає звіт за минулий рік (показники: кількість читачів; фонд бібліотеки — підручники, художня література; кількість відвідувань; книговидача). Підстава: щоденник роботи бібліотеки, сумарна книга підручників, сумарна книга художньої літератури.

- Творчий підхід до складання річного плану.

- Обов'язкове планування інвентаризації підручників (травень), інвентаризації художньої літератури (1 раз на 5 років); редагування каталогів, картотек (технічне, методичне). Створення нових тематичних картотек, тематичних папок.

- Плани роботи різних шкільних бібліотек повинні відрізнятися (рівень бібліотеки на даному етапі; рівень професійної майстерності бібліотекарів; рівень досвіду бібліотекарів).

- Структура планів різних шкільних бібліотек практично уніфікована.

- Розділи плану складаються за текстовою і таблично-цифровою формою.

- Показники з основних напрямів діяльності бібліотеки доповнюють загальні завдання.

- Планові завдання повинні бути пов'язані зі штатним розкладом, річними нормами робочого часу.

- В шкільній бібліотеці не передбачається кількість читачів, відвідувань, книговидача; а також не треба планувати кількість книжкових виставок, бесід, оглядів літератури.

- План зміцнення матеріальної бази повністю залежить від реальних можливостей школи.

6. Орієнтовна структура річного плану роботи шкільної бібліотеки:

- основні завдання шкільної бібліотеки на навчальний рік;

- основні напрямки роботи шкільної бібліотеки;

- показники роботи за минулий навчальний рік;

- оформлення і обладнання шкільної бібліотеки;

- формування та створення книжкового фонду, фонду підручників, фонду періодики. Зберігання бібліотечного фонду. Всеукраїнська акція «Живи, книго!»

- довідково-бібліографічна та інформаційна робота. Створення каталогів і картотек;

- обслуговування вчителів; методична робота;

- обслуговування учнів і популяризація літератури;

- масова робота;

- робота з батьками;

- підвищення професійної компетентності бібліотекарів;

- співпраця з бібліотеками;

- календарний план роботи (вересень, жовтень...).

7. Доповнення до річного плану.

- Тематика бібліотечних уроків.

- План роботи ради бібліотеки.

- План роботи бібліотечного активу.

8. Впровадження в роботу шкільної бібліотеки інноваційних технологій.

а) Моніторингова діяльність бібліотеки.

У функціонуванні бібліотеки дуже важливим напрямком роботи є її моніторингова діяльність. Вона здійснюється з метою всебічного вивчення інформаційних потреб читачів, їхніх запитів, читацьких інтересів, освітнього та інтелектуального рівня; відношення користувачів до читання; інформування педагогів та батьків про результати вивчення і аналіз рівня читання учнів (1–4-х класів, 5–9-х класів, 10–11-х класів). Можна запланувати:

- анкетування учнів, батьків (анкета щодо формування читацьких інтересів; анкета «Сучасний читач, який він?», «Мій читацький портрет», «Комп'ютер або книга?»);

- конкурс «Найкращий читач шкільної бібліотеки»;

- конкурс творчих робіт (учнів, батьків, бібліотекарів);

- групові або загальні аналізи рівня читання (порівняльні, фактографічні);

- аналіз рівня читання учнів (за читацькими формулярами);

- інтерв'ювання (учні 10–11-х класів);

- моніторинг в роботі з підручниками (відстежити наявність підручників, їх відповідність навчальним програмам);

- бесіди;

- консультації;

- спостереження;

- вивчення ставлення користувачів до бібліотеки та їх уявлення про перспективи розвитку бібліотеки;

- вивчення рівня читацької грамотності та інформаційно-бібліографічної культури користувача.

б) Маркетингові дослідження бібліотекарів:

- вивчення запитів читачів на ту чи іншу інформацію (згідно з цими запитами оформляються замовлення на отримання літератури);

- систематизація тем, проблем (тематичні папки);

- рекламна діяльність (бібліотечні оголошення, плакати, інформаційні бюлетені, пам'ятки читачам, батькам);

- Дні відкритих дверей, Дні інформації;

- візитка бібліотеки;

- буклет «Наша бібліотека»;

- стенд «Кращі читачі».

в) Впровадження інновацій в індивідуальну роботу з читачами:

- визначення окремих груп читачів бібліотеки:

- адміністрація (директор школи, заступники директора школи),

- керівники методичних об'єднань, керівники кафедр,

- психолог,

- учні,

- учасники олімпіад, МАН,

- переможці конкурсів;

- консультації для читачів;

- позначки у формулярах (рекомендовано бібліотекарем, рекомендовано вчителем, за інтересами);

- картотека (журнал) незадоволеного попиту;

- картотека (журнал) виконаних тематичних і фактографічних довідок;

- інформаційні куточки;

- відкриті перегляди літератури.

г) Впровадження інновацій в масову роботу шкільної бібліотеки:

- ігрові форми (літературні ігри):

- рольові ігри,

- інтелектуальні ігри,

- особистісні рольові ігри,

- пізнавальні ігри.

Ігри, що розвивають творчу ініціативу читача:

- літературне лото,

- літературний лабіринт,

- літературна подорож,

- літературний калейдоскоп,

- літературний вернісаж,

- літературне шоу,

- вікторина, турнір ерудитів, КВК, читацькі олімпіади, «Поле див»;

- тренінг «Мозковий штурм», змагання ерудитів;

- бібліотечний (літературний) марафон;

- дебати;
- аукціон;
- мікрофон;
- робота в малих групах;
- година книголюба, бенефіс читача, творчі завдання, година поезії, бібліотечний лабіринт;
- книжкові виставки:
 - виставка книжок одного автора,
 - виставка літературних творів одного жанру,
 - виставка «Літературний герой»,
 - виставка-пошук,
 - виставка-експозиція,
 - виставка-казка,
 - виставка-реквієм,
 - виставка-презентація,
 - виставка-запитання,
 - виставка-відгук,
 - виставка-діалог,
 - виставка-кросворд,
 - виставка-гра,
 - виставка-словник,
 - виставка-щоденник та інші (понад 70 видів книжкових виставок).

Форми і методи роботи вибираємо на будь-який смак, аби результат був очікуваним і позитивним.

Інновації у вигляді пропозицій, проектів, концепцій щодо вдосконалення організації, процесу, методики є важливим показником зміцнення позитивного іміджу бібліотек в школах і у суспільстві.

9. План роботи на місяць.

Досвід роботи показує, що складання окремих планів роботи на місяць полегшує планування роботи бібліотеки. План на місяць — деталізований, чіткий, він відображає заходи, які пов'язані з календарем знаменних і пам'ятних дат (тематичні виставки, добірки літератури, Тижні — літератури, екології, космосу, історії та інше). Тут плануються заходи, які неможливо передбачити в річному плані роботи.

10. Планування роботи та норми часу.

Сьогодні в бібліотеках України використовуються такі норми часу.

- Запис одного читача в бібліотеку — 0,04 год.
- Видати документи читачеві, знайти формуляр читача, вказати термін повернення книжки, перевірити наявність сторінок — 1 читач — 0,06 год.
- Провести бесіду з читачем, проінформувати про нові надходження — 1 читач — 0,067 год.
- Прийняти документи від читача, зробити помітку про прийом, перевірити наявність сторінок — 1 читач — 0,041 год.
- Розстановка формулярів — 1 формуляр — 0,008 год.
- Заповнення щоденника — щоденно — 0,17 год.
- Підготовка усного журналу — 50 годин.

- Підготовка свята — 75 годин.
- Підготовка вікторини, конкурсу — 75 годин.
- Підготовка масового заходу:
 1. Визначення теми.
 2. Визначення складу аудиторії, членів бібліотечного активу.
 3. Складання плану підготовки заходу.
 4. Визначення питань для обговорення.
 5. Підготовка літератури, книжкової виставки, оформлення стенду, плаката.
 6. Реклама заходу.
 7. Репетиція (необхідна кількість).
 8. Підготовка приміщення.
 9. Безпосереднє проведення самого заходу.
 10. Обговорення підсумків проведення заходу, оформлення сценарію, протоколу.
- Підготовка книжкової виставки:
 - новинки 1–25 експонатів — 075 год.
 - 25–50 експонатів — 1,36 год.
 - тематична 1–50 експонатів — 11 годин;
 - персоналій 1–50 експонатів — 0,9 год.

За 40-годинний робочий тиждень та середнє навантаження (30 обслугованих читачів та 2 нових, які тільки записались) на обслуговування витрачається 6,12 години на день. Підготовка масових заходів стосується внутрішньої роботи, в середньому 1 шкільний бібліотекар за період «жовтень-квітень» може провести 5–6 заходів (огляди, бесіди, вікторини, бібліотечні уроки).

Крім того необхідно пам'ятати про резерв часу, який треба мати для привезення, оформлення, обробки і видачі нових підручників.

11. Найбільш поширені помилки при складанні річного плану роботи шкільної бібліотеки.

- План не пов'язаний з річним планом школи.
- План перевантажений масовими заходами.
- План не враховує штат бібліотеки, фінансові витрати, нормативи, не має резерву часу.
- План виглядає як «Календар знаменних дат» (перераховуються всі державні, православні, міські та інші свята). Через таку деталізацію і перевантаження річного плану не завжди зрозуміло, з якою метою ці дати відображені в плані.
- В плані не враховано кількісні показники за попередній навчальний рік.
- В плані не передбачено головні розділи бібліотечної роботи (робота з фондами, з системою каталогів і картотек).
- Відсутні розділи, які відображають підвищення кваліфікації, самоосвіту бібліотекарів, співпрацю з конкретними бібліотеками.
- У плані відсутні додатки:
 - тематика бібліотечних уроків;
 - план роботи ради бібліотеки;
 - план роботи бібліотечного активу.
- План не відображає інновацій в роботі бібліотеки.

Завдання шкільної бібліотеки полягає і в тому, щоб виховувати в учнів любов до книжки. Лише високий рівень бібліотечної справи в цілому може забезпечити учнівській молоді, вчителям, батькам усі необхідні умови для одержання інформації з вітчизняного і світового інформаційного простору в повному обсязі і стати першоосновою для духовного і культурного розвитку нашого суспільства.

Література

1. Абетка шкільного бібліотекаря / Упоряд. М. Голубенко. — К.: Шкільний світ, 2006. — С. 35–42.
2. Краткий справочник школьного бібліотекаря / О. Р. Старовойтова при участии Т. И. Поляковой и Ю. В. Лисовской; Под общ. ред. Г. И. Поздняковой. — С.Пб.: Профессия, 2001. — С. 76–86.
3. Ластюк Т. Бібліотека в системі навчально-вихов-

ної роботи в школі // Директор школи. — 2006. — № 44. — С. 27–28.

4. Мархель О. І. Модель шкільної бібліотеки // Шкільна бібліотека. — 2003. — № 5. — С. 48–66.

5. Орієнтований план роботи шкільної бібліотеки // Директор школи. — 2004. — № 45. — С. 14–16.

6. Преступняк В. М. Шкільна бібліотека — осередок духовного становлення особистості // Шкільна бібліотека. — 2005. — № 4. — С. 27–33.

7. Салій В. Аналіз роботи бібліотеки // Шкільна бібліотека. — 2003. — № 9. — С. 146–147.

8. Справочник бібліотекаря / Науч. ред. А. Н. Ванев, В. А. Минкина. — 3-е изд., перераб. и доп. — С.Пб.: Профессия, 2005. — С. 259–265, 331–332.

9. Уманець А. І. Бібліотечна робота у школі // Шкільна бібліотека. — 2004. — № 2. — С. 19–20.

Т. А. КОЛЕНКО,

завідувачка бібліотеки ОСШ № 40 м. Одеси.

МОДЕЛЬ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКІЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ

У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж зелений у чужині рай.
Їм красен рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.
М. Чернявський «Рідний край»

З-поміж актуальних проблем виховання молоді в сучасних умовах виділяється проблема національно-патріотичного виховання. Формування національної свідомості, виховання гідних громадян, які люблять Україну, починається з виховання любові до рідного міста, рідної вулиці, отчого дому. Ці складові формують поняття малої Батьківщини, сприяють вихованню національно-патріотичної особистості, забезпечують зв'язок рідного краю з великою Батьківщиною.

З огляду на це зростає роль краєзнавства у формуванні особистості учня на основі вивчення історії, літератури, мистецтва, народних традицій.

Мета бібліотечного краєзнавства — сформувати ефективну модель бібліографічного забезпечення користувачів документальними джерелами та інформацією про рідний край — Одещину.

Для того, щоб любити рідний край, потрібно його добре знати. К. Д. Ушинський писав, що знання про рідний край так само необхідні для духовного розвитку дитини, як уміння читати і писати.

В бібліотеці ОСШ № 40 склалась своя концепція краєзнавчої роботи, яка спрямована на розвиток дитини як особистості. Бібліотека

постійно працює над створенням власної моделі бібліографічного забезпечення популяризації краєзнавчої літератури, над створенням банку інформації з краєзнавства.

Пошук краєзнавчої інформації та формування краєзнавчого фонду здійснюється за такими напрямками:

- історичний;
- соціально-економічний;
- екологічний;
- культурний;
- літературно-мистецький.

Краєзнавча робота шкільної бібліотеки розпочинається з пошуку краєзнавчого матеріалу.

Краєзнавчий матеріал ми знаходимо в місцевій пресі (газети «Вечерняя Одесса», «Одесские известия», «Одесский вестник», «Чорноморські новини» та ін.), довідниках, науково-популярних виданнях різних років. Це перш за все цікаві статті з історії розвитку Одещини, заснування Одеси від найдавніших часів і до наших днів, створення портово-промислового комплексу, з історії морського флоту, портів Чорного моря, розвитку освіти, культури, мистецтва, спорту, туризму, демографічні проблеми, біографічні довідки про видатних земляків, про розвиток традицій, звичаїв, обрядів, вірші, пісні та інші краєзнавчі

матеріали, які мають пізнавальний інтерес. Завдяки постійно діючій акції «Книга — в дарунок школі» краєзнавчий фонд бібліотеки поповнюється виданнями різних років. Наприклад, художні твори письменників Одещини в основному подарували вчені, вчителі, батьки, співробітники школи.

При створенні банку краєзнавчої інформації бібліотекарі керуються такими принципами:

1. Матеріали повинні бути цікавими і доступними.

2. Мати зв'язок з проблемами міста і області.

3. Мати зв'язок з програмними текстами (доповнювати, розширювати їх). Статті з газет (або ксерокси) групуються в тематичні папки. Збираються реферати, твори учнів на краєзнавчу тематику.

Таким чином сформовано наступні тематичні папки.

1. Одещина. Область. Місто.
2. Енциклопедія «Одесика».
3. Одещина. Велика Вітчизняна війна.
4. Одещина. Історія і культура.
5. Одещина. Літературна Одеса.
6. Одещина. Видатні земляки.
7. Одещина. Роботи учнів ОСШ № 40.

Тематична папка № 2 — «Енциклопедія «Одесика» — це різноманітні матеріали від «А» до «Я» («Одесский вестник», 1996—1997).

Тематична папка № 7 «Одещина. Роботи учнів ОСШ № 40» — це реферати, твори учнів за різні роки, наприклад, «Сакральная архитектура Одессы», «Одесский археологический музей», «Экология Одессы», «Жизнь М. С. Воронцова», «Улицы Одессы», «Доля великої актриси німого кіно Віри Холодної в історії Одеси» та інші.

На індивідуальних консультаціях ми навчаємо читачів користуватися джерелами краєзнавчої інформації. Поряд з накопиченням краєзнавчих матеріалів працюємо також над тим, щоб вони якомога ефективніше використовувалися як педагогічним, так і учнівським колективом нашої школи. Ми постійно шукаємо нові форми і методи роботи з читачами для популяризації зібраної літератури про рідний край.

Зміст майже кожного навчального предмета може стати більш цікавим, доступним для усвідомлення при використанні на уроках краєзнавчих матеріалів. Навчальні програми передбачають широкий простір для використання інформації краєзнавчої тематики. Вона органічно включається до змісту майже всіх навчальних предметів. Використання краєзнавчих матеріалів допомагає яскравому емоційному викладу навчального матеріалу на уроках, виховувати в учнів любов до рідного краю, його історії, до рідної природи, прищеплювати їм шанобливе ставлення до національних традицій, звичаїв.

Ми переконані, що саме шкільна бібліотека повинна бути центром методичної допомоги в організації краєзнавчої роботи.

Заслуговує на увагу самотійна робота школярів з краєзнавчою літературою. Працюючи з літературою про Одещину в читальній залі бібліотеки, учні за допомогою бібліотекарів розширюють свій кругозір, збагачуються новими знаннями. Наші читачі використовують накопичену інформацію при підготовці повідомлень, рефератів, конкурсних робіт, творів. В процесі індивідуальної роботи з читачами в читальній залі ми вчимо їх користуватися різними інформаційними джерелами, тематичною картою, самотійно знаходити необхідний краєзнавчий матеріал та творчо його застосовувати, що активізує в свою чергу пізнавальну діяльність учнів.

Предметом постійної уваги є матеріали, в яких відображено літературне і громадське життя Одеської області і міста Одеси, зокрема Суворовського району, та художні твори письменників-земляків.

Усе це дбайливо збирається, акуратно розписується на картках і зосереджується в краєзнавчій картотеці.

Краєзнавча картотека складається з таких розділів:

- фотоальбоми, листівки, краєзнавчі збірники;
- загальна характеристика області;
- природа;
- екологія;
- промисловість;
- портово-промисловий комплекс; історія морського флоту;
- сільське господарство;
- соціально-економічний розвиток;
- мистецтво;
- культура;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- спорт;
- туризм;
- літературна Одещина (збірники, альманахи, твори);
- з історії Одеси;
- Велика Вітчизняна війна;
- пам'ятки історії та культури;
- народознавство;
- видатні земляки.

Розділ краєзнавчої картотеки «Література Одещини» включає картки:

- з літературного краєзнавства;
- збірники, альманахи (наприклад, «Горизонт», «Літературна Одеса», «Письменники Одещини на межі тисячоліть», «Южный город» та інші);
- твори (розміщуються за алфавітом прізвищ письменників).

На основі зібраних матеріалів в бібліотеці оформлені тематичні полиці:

- «Мій рідний край — Одещина»;
- «З історії Одеси»;
- «Книги письменників-земляків».

Література на цих тематичних полицях користується надзвичайно великою популярністю.

стю, сприяє популяризації знань про рідний край.

«Мій рідний край — Одещина» — це підбір різноманітних матеріалів (книг, брошур, фотоальбомів, листівок, схем, карт, буклетів, атласів) про сьогодення рідного краю. Щодо розділів природа, екологія, промисловість, освіта, наука, мистецтво тощо — це короткий перелік літератури.

Поличка «З історії Одеси» знайомить читачів з історією розвитку Одеси починаючи з найдавніших часів і закінчуючи сьогоdnішнім днем. Виокремлена література, що знайомить читачів з подіями, які мали місце на території Одещини під час Великої Вітчизняної війни, зі спогадами ветеранів війни.

Матеріал цієї полиці широко використовується при проведенні заходів до Дня захисника Вітчизни, до Дня Збройних Сил України, до Дня Перемоги, до Дня визволення Одеси від фашистів — 10 квітня.

Незмінний інтерес у читачів викликає полиця «Книги письменників-земляків». Ми збираємо тут як стару, так і нову літературу. Матеріали про місцевих поетів, письменників, збірки їхніх творів, альманахи, часописи, нові твори відомих і молодих авторів знаходяться в бібліотеці.

Зібрані в бібліотеці матеріали про місцевих поетів і письменників використовуються на уроках при вивченні літератури рідного краю.

Календар пам'ятних дат постійно відображає дати краєзнавчого характеру.

За останні роки вдосконалено довідково-бібліографічний апарат фонду краєзнавчої літератури:

- краєзнавча картотека;
- тематичні папки;
- тематичні полиці;
- довідково-краєзнавчий архів.

Збільшився обсяг і різноманітність виконаних краєзнавчих (фактографічних та бібліографічних) довідок. Багато запитів пов'язано з проведенням уроків з української та російської літератури, географії та історії України, біології та екології, написанням творів, рефератів учнями — членами МАН.

Уже стало традицією проводити уроки з літератури рідного краю. Літературне краєзнавство — це галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, нав'язаних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми нашого багатонаціонального краю.

Зміст сучасної освіти та особистісну орієнтацію зумовлює своєрідність виховного аспекту запропонованої концепції літератури рідно-

го краю, яка, окрім того, що дає знання й формує громадянина — патріота України, виховує любов до батьків, свого міста, вулиці. Літературний шлях від малої батьківщини до Батьківщини має формувати особистість, здатну зберегти й продовжити культурно-літературно-історичні традиції нашого народу, щоб гідно ввійти до Європейської і світової спільноти, бути відкритою для інших культур і здатною до збагачення власної духовності.

Фонд краєзнавчої літератури постійно поповнюється новою літературою. Інформаційний бібліографічний бюлетень «Знайомтеся: нові надходження» знайомить читачів з тим, яка краєзнавча література отримана бібліотекою.

Кожного року до Дня визволення Одеси від німецько-фашистських загарбників оформляється книжкова виставка (наприклад, «Одеса — землі квітучої краса», «Велика Вітчизняна війна очима письменників»). В бібліотеці зібрано багатий матеріал про наших земляків, про підпілля, про оборону Одеси, про окупацію міста, про Перемогу у війні.

Працюючи з літературою про рідний край в читальній залі бібліотеки, учні за допомогою бібліотекарів закріплюють навички пошукової роботи, розширюють свій кругозір, збагачуються новими знаннями, вчаться працювати з додатковою літературою.

В шкільній бібліотеці сформована найбільш доцільна модель бібліографічного забезпечення популяризації краєзнавчої літератури. Робота з краєзнавчого пошуку продовжуватиметься.

Література

1. Абетка шкільного бібліотекаря / Упоряд. М. Голубенко. — К.: Шкільний світ, 2006. — С. 17–34.
2. Вітебська Л. Я. Бібліотечне краєзнавство як складова частина виховання національної самосвідомості учнів // Шкільна бібліотека. — 2006. — № 5. — С. 61–66.
3. Жулканич М. І. Література рідного краю як засіб формування творчого мислення обдарованих учнів // Шкільна бібліотека. — 2006. — № 3. — С. 107–110.
4. Краткий справочник школьного бібліотекаря / О. Р. Старовойтова при участі Т. И. Поляковой и Ю. В. Лисовской; Под общ. ред. Г. И. Поздняковой. — С.Пб.: Профессия, 2001. — С. 197–198.
5. Справочник бібліотекаря / Науч. ред. А. Н. Ванев, В. А. Минкина. — 3-е изд., перераб. и доп. — С.Пб.: Профессия, 2005. — С. 162, 201–207.
6. Фарафонова Н. З досвіду краєзнавчої роботи бібліотеки ЗОШ № 10 // Шкільна бібліотека. — 2003. — № 8. — С. 51–57.
7. Чорновол О. Краєзнавча робота шкільної бібліотеки // Шкільна бібліотека. — 2003. — № 8. — С. 38–39.

А. В. ШМАТОВАЛЕНКО,
бібліотекар ЗОШ № 40 I–III ступенів
м. Одеси.

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МЕТОДИКИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ (з досвіду)

Пріоритетом розвитку освіти є використання сучасних інтерактивних технологій, які забезпечують підвищення якості навчального процесу. Значення інтерактивних технологій полягає в активізації пізнавальної і трудової діяльності студентів, підвищенні їх інтересу до занять, завдяки чому вони засвоюють навчальний матеріал більш свідомо і ґрунтовно. Це здійснюється шляхом використання в навчальній роботі таких методів, які базуються на спільних навчальних діях і сприяють самоорганізації особистості, розвитку її творчого потенціалу.

Серед таких методів: «коло ідей», «обери позицію», два — чотири — всі разом, «акваріум», презентація.

Однією із форм інтерактивного навчання, стимулюючих студентів до творчої діяльності, є підготовка та створення групою студентів презентацій. Презентації ми використовували при вивченні тем «Методи трудового навчання», «Позакласна робота», «Форми організації навчальної роботи на уроках праці». Як домашнє завдання кожна група самостійно моделює презентацію, обирає форму подання матеріалів, їх компоновку, обов'язково використовує різноманітний ілюстративний матеріал. Така робота обов'язково завершується колективним обговоренням, поданням і захистом виконаних завдань. Головні висновки і підсумки обговорення стають надбанням студентів з інших груп. Наприклад, при вивченні теми «Методи трудового навчання» студенти були об'єднані в групи з 6 чоловік, кожна міні-група готувала презентацію одного методу. Цікаво, що на одному курсі відбувалася презентація з використанням в основному теоретичного матеріалу, а на іншому — на практичній основі.

Такі заняття значно підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу. Студентам набагато цікавіше сприймати інформацію в такій формі, ніж на традиційних заняттях.

На заняттях з методики трудового навчання ми застосовуємо таку інтерактивну форму, як «акваріум». Групі студентів, яка знаходиться в центрі аудиторії, пропонується обговорювати проблему по колу. Кожен виступ триває не більше двох хвилин. Найкраще, коли для обговорення пропонується одне питання. Всі інші студенти виступають в ролі глядачів, які уважно слухають, записують незрозуміле, а після

закінчення обговорення в «акваріумі» ставлять запитання та висловлюють свою думку. Як правило, учасникам групи ми пропонуємо визначити найбільш ефективний прийом для вирішення конкретної педагогічної ситуації. Наприклад, «Як застосувати частково — пошуковий метод під час виготовлення куба учнями третього класу», «Як провести дослід по співставленню властивостей паперу, деревини, металу?». За допомогою «акваріума» студенти вирішують практичні питання: «Довести, який з видів паперу найкраще підходить для виготовлення парашута».

Серед інтерактивних методів, що ми застосовуємо на заняттях з методики, необхідно виділити «мозковий штурм». Учасникам пропонується запитання, відповідь на яке вони дають одразу з місця. Мета першого етапу — запропонувати якомога більше варіантів відповідей на запитання. Ця стадія не передбачає обговорення, критику, оцінку думок та висловлювань. Тому «мозковий штурм» доцільно використовувати на початку розв'язання проблеми або в тому випадку, якщо цей процес зайшов у глухий кут.

Один із головних принципів «мозкового штурму» — «свобода думки». Бажано, щоб його результати були перед очима учнів (на дошці або на стіні). З досвіду ми знаємо, що іноді витрачається занадто багато часу на аналізування ідей. Щоб залишався інтерес до поставленої проблеми, бажано обмежити час і виключити повтори, тому пропонуємо учням, коли всі ідеї висунуто, вибрати 3—5 найважливіших. У такий спосіб ми пропонуємо їм визначити мету уроку і вимоги до інструктажу...

Як варіант фронтального інтерактивного навчання ми використовуємо незакінчені речення. Майбутні вчителі відпрацьовують вміння говорити стисло, але по суті й переконливо. Кожний наступний учасник обговорення має починати свій виступ із запропонованої формули. Наприклад: «Практична робота репродуктивного характеру визначається...», «Ця інформація дає нам підстави для висновку, що...». Також ми пропонуємо учням вставити пропущені слова, зазвичай у визначенні терміну.

На заняттях з методики трудового навчання нами опрацьована технологія обговорення проблеми в загальному колі з метою з'ясування певних положень, привернення уваги студентів до складних або проблемних питань та

актуалізації опорних знань. Ми заохочуємо всіх учасників на рівних брати участь в дискусії. У процесі дискусії в її учасників формуються такі важливі навички, як уміння виділяти і висловлювати свою і чужу позицію, підкорятись спільним правилам і виробляти на цій основі схеми саморегуляції і самооцінки. Обговорення будується навколо запланованої теми, яку потрібно чітко визначити до початку обговорення. Учитель бере слово наприкінці обговорення, він також має право висловити свою думку. Наприклад: «Визначити раціональні прийоми розмітки 4-х однакових заготовок трикутної форми на прямокутному аркуші паперу». «Як провести вступний інструктаж щодо виготовлення іграшки на конусі в 2 та 3-му класі?»

Уроки-дискусії ми використовуємо на загальноючих заняттях. Дискусія забезпечує розвиток критичного мислення, можливість визначити власну позицію, формування навичок відстоювання своєї особистої думки, поглиблення знань з даної проблеми. Такі технології досить цікаві для майбутніх вчителів, тому ми використовуємо метод «Обери позицію», «Дискусійне павутиння».

Для професійного розвитку студентів ми використовуємо «Дискусійне павутиння». Обговорення розпочинається з постановки такого питання, яке передбачає протилежні відповіді. Наприклад: «Під час виконання яких трудових дій, завдань вчителю найкраще використовувати дослідницький метод?», «Моделювання та конструювання — це однакові поняття?»

На нашу думку, елементи дискусії необхідно включати на різних етапах заняття. Майбутні вчителі повинні володіти мистецтвом дискусії, вміти аргументовано захищати свою точку зору, що в них не завжди виходить.

Важливим методом інтерактивного навчання є рольові та ділові ігри. У рольовій грі учасникам пропонується «зіграти» іншу людину або «розіграти» певну проблемну ситуацію. Рольові та ділові ігри сприяють формуванню таких важливих для майбутніх вчителів комунікативних здібностей, як самостійність мислення, вміння співпрацювати. Провідні ролі в таких іграх ми пропонуємо не тільки сильним, впевненим студентам, а й тим, хто має посередні знання, щоб попередити їх невпевненість, хвилювання щодо зауважень з боку вчителя і товаришів. Така форма роботи забезпечує створення певного настрою, що активізує розумову діяльність студентів. У діловій грі формуються навички виконання конкретних прийомів діяльності.

На заняттях з методики трудового навчання на III курсах ми застосовували ділову гру «Лото». Дві студентки високого і середнього рівня знань проводили опитування за темою «Урок трудового навчання». Основна мета даної гри не стільки визначення рівня засвоєння знань, скільки підвищення активності сту-

дентів на занятті, формування вміння об'єктивно аналізувати відповіді, здійснювати взаємоаналіз відповідей та їх оцінювання. Студенти-консультанти заздалегідь були ознайомлені з умовами та правилами проведення гри. Питання і завдання до гри були розроблені консультантами та відкориговані вчителем. В результаті застосування ділової гри «Лото» значно підвищилась активність як учасників гри, так і спостерігачів. Всі студенти були зацікавлені грою та її результатами. Навички об'єктивного оцінювання придбали не тільки консультанти, а й спостерігачі. Але простежуються деякі недоліки в діях консультантів, а саме: не завжди об'єктивне оцінювання друзів, поблажливе ставлення до них. Тому важливо, щоб здійснювався контроль з боку вчителя і спостерігачів.

На підсумковому занятті підгрупою студентів була проведена подібна гра «НЕП» (Нова економіка праці) з музичними паузами, пропуском ходу, наданням бонусів та в результаті визначенням переможців певної команди. Що дуже важливо, студенти самі запропонували, організували, продумали правила і начісність та провели гру. Це свідчить про їх бажання співпрацювати, проявляти себе в нових умовах навчання.

Ми вважаємо доречним використання протистих ігрових ситуацій разом з іншими видами навчальної діяльності. Так при роботі з друкованим текстом ми використовуємо гру «Три речення». Студенти повинні виписати в зошит три речення. Виграє той, у кого речення найбільш точно і стисло передають зміст тексту.

Рольові ігри ми більше використовуємо на заняттях в початковій школі, але їх фрагменти (інтерв'ю, міні-демонстрування, інсценізації) доречні і на заняттях з методики трудового навчання. Кожний учасник рольової гри має чітко знати зміст та мету гри взагалі. Розігрування конкретної життєвої ситуації допоможе студентам сформувати власне ставлення до неї, набути досвіду шляхом гри, сприяє розвитку уяви і навичок критичного мислення, вихованню спроможності знаходити й використовувати альтернативні можливості дій.

У ході рольової гри учасники «розігрують в ролях» визначену проблему або ситуацію. Початкові вправи мають бути простими з наступним ускладненням. Наприклад, ми пропонуємо студентам прочитати текст «за ролями», сформулювати коротке висловлення або відповідь від імені уявної особи (винахідника, конструктора, космонавта, дизайнера), природного явища, конкретного предмета. Спочатку ми визначаємо мету рольової гри, потім — необхідні для неї компоненти: розподіл ролей, інструкції, матеріали для підготовки та проведення гри.

Після закінчення гри відбувається діловий зворотній зв'язок, тобто учасники гри, вийшовши з ролі, і спостерігачі коментують дії вико-

навця; потрібно дотримуватися правил коментування. По завершенні викладач коментує дії учасників, звертаючи увагу на плюси та мінуси коментарів, що зробили студенти.

Наш досвід свідчить, що найціннішим елементом технології проведення рольової гри є діловий зворотній зв'язок. Важливо чітко спланувати час і дотримуватися плану, щоб неодмінно встигнути обговорити дії активних учасників, тільки тоді гра матиме навчальний ефект.

На практичних заняттях з методики ми пропонуємо студентам взяти на себе роль екскурсовода (наприклад, в музеї національного одягу різних слов'янських народів, в музеї гудзиків...); винахідника паперу; роль казкового персонажу, що потрапив на паперову фабрику; бібліотекаря, який розкаже історію створення книги; ролі представників різних професій. Студентам пропонується взяти «інтерв'ю» у представника певної професії (дизайнера, ракетобудівельника, вишивальниці).

Практика доводить, що гра на занятті — це справа серйозна. Гра, організована методично правильно, потребує від її учасників активної пізнавальної діяльності не тільки на рівні сприйняття чи перетворення, але й на рівні творчого пошуку, сприяє формуванню співробітництва вчителя й студентів в процесі навчання.

Значне місце ми відводимо ігровим прийомам на педагогічній практиці. Використання студентами ділової гри на уроках трудового навчання в початковій школі допомагає з'ясувати складні поняття, зацікавити учнів молодшого шкільного віку певним видом діяльності. Навіть найпасивніші діти з величезним бажанням включаються у гру.

Гра може бути розрахована на весь урок, або використана як фрагмент заняття. Наведемо декілька прикладів:

а) Студентка пропонує учням 3-го класу уявити, що вони знаходяться в магазині «Тканини». Відкривається вітрина з видами тканин.

— Нам потрібно підібрати тканину для ляльки.

— Хто з вас бажає придбати тканину для літньої сукні?

Діти вибирають тканину, пояснюючи:

— Для літньої сукні потрібна тонка тканина, щоб не було жарко. Найкраще підходить ось ця бавовняна тканина.

б) На дошці малюнок вантажної машини з буквами.

Під час перевезення вантажу букви змішалися. Складіть назву вантажу.

Другий варіант.

— Виберіть букви в трикутниках і ви дізнаєтесь про назву вантажу, який був на машині.

в) Гра «Відгадай майстра».

— Відгадайте професію майстра за інструментами, про які йдеться в загадках.

г) — Куди пливе човник ви зможете здогадатися пройшовши шлях правильно, відпові-

ши на питання (завдання з математики, природознавства...).

Так в процесі гри діти пізнають, запам'ятовують нове, орієнтуються в незвичних ситуаціях, поповнюють запас уявлень, понять, термінів, розвивають фантазію.

Технологія рольової гри залучає до творчості і учня, і студента. Під час творчої педагогічної діяльності здійснюється інтелектуальний розвиток студентів. Моделювання уроків за ігровими інтерактивними технологіями значно підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами.

Одним із шляхів використання майбутніми вчителями рольової гри на уроках праці в початковій школі є виконання учнем ролі представника професії, екскурсовода, казкового персонажа, навіть речі:

— Відгадайте, хто я? Я необхідна частина вашого одягу. Були часи, коли мене не знали, а одяг зашнуровували, ніби черевики, зав'язували тасьму чи закріплювали запонками, виготовленими з дерев'яних паличок.

— Правильно, я гудзик...

Студент-практикант запрошує учнів до музею (інший варіант — на ярмарок) народної іграшки. Слово надається екскурсоводам (або майстрам на ярмарку), які розповідають про іграшку глиняну, дерев'яну, солом'яну, з сиру.

Другокласники перетворюються на «закрійників». Їм необхідно визначити послідовність виконання роботи, розрахувати кількість деталей, зуміти їх економно вирізати з паперу. Роботу двох «закрійників» «директор фабрики» (студент) визнав нераціональною, тому що вони неекономно використовували папір. Особлива увага звертається на наслідки виконання трудового завдання. Використання ігрового елемента на цьому етапі уроку сприяє розвитку в учнів навичок контролю і самоконтролю.

Щоб надати привабливого відтінку трудовій діяльності, студент ставить молодшого школяра в рольову позицію, надає значення реальній дитячій праці. Так студентка 4-курсу провела в 4 класі урок на тему «Робота з пластмасами», запросивши дітей на «фабрику по виготовленню сувенірів з пластмаси». Роль «директора» виконувала студентка, три учні були «майстрами цехів», решта — «робітниками», роль «працівників служби контролю» виконували дві студентки. «Робітники» першого цеху виготовляли квіти з пластмасових стаканчиків; другого — квіти з вінілу у вигляді брошки; третього — виготовляли іграшку з поролону. «Майстри» допомагали, виправляли помилки та слідували за раціональними прийомами роботи та раціональним використанням матеріалів. Діти працювали з великим ентузіазмом, тому що така форма навчання найбільш відповідає психологічним особливостям молодших школярів, відповідає їх пізнавальним потребам. Велике значення має формування навичок

співпраці, вміння працювати в команді, створення атмосфери доброзичливості, взаємопідтримки.

Через гру на уроках трудового навчання відбувається психологічна підготовка учнів молодших класів до майбутньої праці, виховання любові до роботи, формування інтересу до людей різних професій та виховання поваги до людей праці.

Під час групової роботи майбутні вчителі вчаться розподіляти увагу та керувати роботою кожної групи, кожного виконавця ролі. У груповій роботі активізується діяльність всіх без винятку її виконавців і відзначається вища якість знань, кращі практичні результати.

Використання в початковій школі інтерактивних технологій підвищує ефективність занять, сприяє духовній і творчій самореалізації, формуванню професійних навичок та якостей.

Практика показує, що головна цінність застосування інтерактивних технологій — розвиток особистості майбутнього вчителя, здатного діяти ініціативно й творчо, самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність за виконання рішень, орієнтуватися в будь-якій життєвій ситуації.

Т. В. ПРОДАН,

викладач методики трудового навчання Білгород-Дністровського педучилища.

Вчителям фізичного виховання

РОЛЬ СПОРТИВНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Мета спеціальної фізичної підготовки — розвиток фізичних якостей і рухових здібностей учнів, необхідних для гри у волейбол, а також конкретне виявлення однієї з основних фізичних якостей або їх комплексу в руховій діяльності гравців на майданчику. Наприклад, якості сили і швидкості взаємопов'язані і виявляються в стрибучості. Вони дають учням змогу виконувати стрибки з короткого розбігу або з місця, повторювати їх у складних ігрових умовах.

Спеціальна фізична підготовка сприяє підвищенню рівня діяльності всіх систем організму гравця, що необхідно для вдосконалення рухових навичок. Більшість методів, що їх застосовують на заняттях із загальної фізичної підготовки, використовуються і в процесі спеціальної фізичної підготовки волейболістів.

Спеціальну силу розвивають вибірково, впливаючи на ті групи м'язів, які виконують основну роботу, водночас удосконалюючи їхню можливість виявляти необхідні зусилля в складних ігрових умовах. Для розвитку спеціальної сили використовують засоби, що відповідають структурі ігрових рухових навичок.

Ефективність роботи ніг визначається цілим рядом прийомів техніки, що застосовуються в ігровій обстановці. Тому розвитку сили м'язів ніг необхідно приділяти особливу увагу. При цьому враховують специфіку: швидко зміню характеру зусиль; перемінні динамічні зусилля в поєднанні і переходом від максимальних напружень до відносного розслаблення і навпаки.

Виконання прийомів техніки гри (передачі, подачі, нападаючого удару, блокування) зале-

жить від рівня розвитку сили невеликих м'язових груп, з якими пов'язаний рух кисті і пальців рук. Для розвитку саме цих м'язових груп використовують такі вправи: обертання, згинання і розгинання кистей (з гантелями в руках); підкидання набивних м'ячів кистями; штовхання легкоатлетичних куль хльостким ударом кисті тощо.

Щоб учні успішно оволоділи технікою кистьових і обманних ударів, використовують вправи з малою амплітудою, які складаються з повільних і швидких рухів. Рекомендується користуватись набивними м'ячами вагою 1—2 кг.

Силу і швидкість металевих рухів, що становить основу техніки нападаючих ударів і подач м'яча, можна розвивати за допомогою таких вправ: кидання в ціль предметів порівняно невеликої ваги (набивних м'ячів, полегшених легкоатлетичних куль, каміння, мішечків з піском, німих кілець тощо) з якнайбільшою швидкістю; вправи з гантелями, що виконуються однією і двома руками з різних вихідних положень (стоячи на одній і обох ногах, на одному коліні, сидячи, лежачи на спині або животі). Головні вимоги до вправ, які спрямовані на вдосконалення металевих рухів — це швидкість, дальність, точність кидка.

В процесі тренування юних волейболістів для розвитку спеціальної сили можна застосовувати орієнтовні підготовчі вправи.

Вправи для розвитку м'язів, які беруть участь при виконанні прийому і передачі м'яча.

1. Згинання і розгинання рук у променево-зап'ястному суглобі і кругові рухи кистями;

стискання і розтискання пальців рук у положенні рук вперед, в сторони, догори, донизу, на місці і в поєднанні з різними переміщеннями.

2. Відштовхування долонями і пальцями від стіни одночасно двома руками і поперемінно правою та лівою рукою.

3. З положення в упорі лежачи пересуватися на руках вправо (вліво), по колу, не зрушуючи з місця носків ніг. Те саме, але під час переміщення вправо або вліво, одночасно виконувати приставні кроки ногами.

4. Згинання кистей (до себе) і розгинання, тримаючи набивний м'яч двома руками біля обличчя (рухи нагадують заключну фазу верхньої передачі м'яча).

5. Багаторазові кидки баскетбольного (футбольного, набивного) м'яча в стінку і ловіння м'яча, який відскочив від неї.

6. Поперемінне ловіння і кидки набивних (баскетбольних) м'ячів у різні боки.

7. Вправи для кистей рук з гантелями (вагою 1–1,5 кг), з кистьовим еспандером. Стискання тенісного (гумового) м'яча.

Вправи для розвитку м'язів, які беруть участь у виконанні подачі м'яча.

1. Напружене стискання пальців рук у кулак і розтискання пальців.

2. З положення в упорі лежачи переміщати на прямих руках вліво і вправо, під час переміщення тулуб не згинати.

3. З положення в упорі спереду поперемінно піднімати руки в сторони, вперед і назад.

4. З положення в упорі лежачи послідовно розводити руки в сторони і повертатися у в. п.

5. З положення в упорі лежачи випрямити руки, піднімаючи поперемінно то праву ногу, то ліву.

6. З положення нахилу вперед (гумові амортизатори прикріплено ззаду на рівні колін) рух руками вниз-вперед; те саме виконується правою чи лівою рукою з кроком лівої (правої) ноги вперед.

7. Кидки набивного м'яча вагою 1 кг знизу однією рукою з-за лицьової лінії через сітку (нижній край сітки не закріплений і накинута на верхній трос); кидки зверху однією рукою з положення боком до сітки (спосіб «крюк»).

Вправи для розвитку м'язів, які беруть участь у виконанні нападаючих ударів.

1. Стискання тенісного м'яча, обертальні рухи кистями з обтяжуваннями; відштовхування долонями і пальцями від стіни обома руками одночасно і поперемінно правою і лівою рукою.

2. Кидки набивного м'яча вагою 1 кг кистями (правою чи лівою) рукою або обома з положення руки вгори.

3. Удар по волейбольному м'ячу (на кисті обтяження — рукавичка із свинцевою пластинкою).

4. Вправи для плечового пояса з гумовими амортизаторами, гантелями, штангою.

5. Кидки набивного м'яча вагою 1–2 кг з-за голови двома руками, однією рукою над головою.

6. Стрибки на гімнастичні мати, стрибки з висоти 40–80 см з наступним стрибком вгору; стрибки з місця з відштовхуванням двома ногами та доставанням підвішеного м'яча, стрибки з розбігу з відштовхуванням однією або двома ногами.

7. Метання гумових м'ячів (хокейних, тенісних із свинцевим шротом) у стрибку з розгону через сітку.

8. Багаторазові стрибки з місця і з розгону в поєднанні з ударами по м'ячу на гумових амортизаторах; те саме після стрибка з висоти 40–50 см.

Спеціальна швидкість. Швидкість волейболіста виявляється в руховій реакції, різних прискореннях, ривках, швидкості, розвинутій на відрізках 3–6 м, а також у виконанні прийомів техніки з м'ячем або без м'яча. Основними засобами розвитку швидкості є легкоатлетичний біг, різні стрибки. Проводячи естафети, доцільно застосовувати змагальний метод. Для розвитку спеціальної швидкості вправи повторюються серіями, що складаються з 3–5 ривків (пауза для відпочинку між серіями 1–1,5 хв.). Більшість вправ для розвитку швидкості рекомендується виконувати за зоровим сигналом, що допомагає вдосконалювати швидкість зворотної реакції. За характером вправи можуть бути близькими до гри у волейбол. Орієнтовні вправи для розвитку швидкості; ривки з різкою зміною напрямку і блискавичними зупинками; імітаційні з акцентованим швидким виконанням окремого руху; швидкісні переміщення з імітацією або виконанням окремих рухів. При виконанні імітаційних вправ, що поєднуються з вправами для розвитку швидкості переміщення, обов'язково враховується специфіка гри у волейбол і закономірності цих дій. Наприклад, після переміщення до сітки потрібно виконати нападаючий удар або блокування.

Вправи для розвитку швидкості переміщення і відповідних дій.

1. Біг на 10–30 м з максимальною швидкістю обличчям вперед, боком (правим, лівим) вперед, схресним кроком, спиною вперед.

2. Прискорення під час бігу різними способами на майданчику: від лицьової лінії до лінії нападу, із середини майданчика до сітки, по діагоналі майданчика із зони 1 в зону 4, із зони 5 в зону 2.

3. Біг різними способами із зміною напрямку (оббігати стійки, набивні м'ячі, учнів у колоні).

4. Біг із зупинками і прискореннями з місця по прямій, із зміною напрямку, такий самий біг на майданчику.

5. За зоровим сигналом біг на 10–15 м з різних вихідних положень: стійка волейболіста (обличчям, боком, спиною до стартової лінії), сидячи, лежачи обличчям догори і вниз (щодо

стартової лінії волейболіст буває в різноманітних положеннях).

6. Біг із зупинками та зміною напрямку. «Човниковий» біг на відстань 5–10 м.

7. Зміна способу переміщення за зоровим (звуковим) сигналом: звичайна ходьба, приставними кроками, присідом, спиною вперед, стрибками на одній або на двох ногах, звичайний біг.

8. Поєднання різних видів вправ; наприклад, за сигналом підкидати м'яч вгору під час бігу з прискоренням 3–5 м, за другим сигналом опускати м'яч вниз — зупинка.

Стрибучість — одна з важливих якостей волейболістів. Вона залежить від рівня розвитку швидкісно-силових здібностей. Стрибучість ґрунтується на силі м'язів, швидкості їх скорочень і координації рухів у фазі польоту і в момент приземлення.

Враховуючи висоту волейбольної сітки і велику кількість стрибків серед інших рухів у волейболі, потрібно систематично працювати над розвитком стрибучості. Стрибкові вправи вводяться на кожному занятті.

Вправи для розвитку стрибучості у дітей.

1. Підскоки на одній нозі, з ноги на ногу, на двох ногах на місці.

2. Те ж саме після переміщення вперед з різною швидкістю.

3. Те ж саме із скакалкою.

4. З положення випаду зміна положення ніг стрибками.

5. Вистрибування з низького присідання, те ж саме з незначним обтяженням.

6. Зистрибування з одного предмета і без зупинки вистрибування на інший предмет.

7. Стрибки з доставанням підвишених предметів.

8. Стрибки на сходах через одну, дві, три сходинки.

9. Стрибки через кілька легкоатлетичних перешкод.

10. Стрибки з місця (відштовхнутися двома ногами) вперед, вправо, вліво, назад, угору; те саме, рухаючись обличчям, боком або спиною вперед; те саме з опором амортизаторів (прикріплених до підлоги).

11. З положення присівши швидко випрямити ноги із змахом рук; те саме, стрибок угору, руки піднести догори.

12. Стрибки з відштовхуванням двома ногами (з місця і з розгону) та доставанням підвишеного набивного м'яча; те саме з дотиком до волейбольного м'яча на амортизаторах (в останній момент натиснути на м'яч руками вперед-донизу), те саме після стрибка вниз.

13. Стоячи біля стіни, підкинути м'яч угору, підстрибнути і двома руками (долонями) відбити м'яч у стінку, після приземлення підняти м'яч (м'яч відбивати в найвищій точці зльоту); те саме, м'яч підкидає партнер.

14. Переміщення біля сітки, зупинка і стрибок угору, долонями доторкнутися до підвише-

ного над сіткою волейбольного (набивного) м'яча.

15. Переміщення одночасно двох партнерів з двох боків біля сітки; вони виконують стрибок і торкаються руками один одного над сіткою в зонах 2 і 4, 3, 4 і 2.

Спеціальна витривалість. Велике навантаження, що припадає на волейболіста в процесі гри, потребує від нього високого рівня витривалості. Для розвитку спеціальної витривалості добре виконувати вправи із спеціальної фізичної підготовки, які моделюють вправи і навчальні двосторонні ігри із зменшеним складом команди, ігри підвищеної інтенсивності (введення другого м'яча замість того, який вийшов з поля).

Особлива увага приділяється розвитку стрибкової витривалості. Для цього багато разів повторюються стрибки на максимально можливу висоту в умовах атаки й блокування.

На тренувальних заняттях доцільно чередувати вправи, спрямовані на вдосконалення техніки, із серіями вправ, які потребують великого фізичного напруження. Таке переключення стимулює спеціальну витривалість та емоційний стан учнів, внаслідок чого центральна нервова система менше стомлюється.

Орієнтовні вправи для розвитку спеціальної витривалості.

1. Стрибки на одній і двох ногах на різну висоту.

2. Серії стрибків (протягом 15 с). У першій серії використовується максимально можлива кількість стрибків, у другій — виконуються стрибки максимальної висоти. 2–3 серії стрибків виконують без зупинок протягом 1–1,5 хв. У цій вправі можна використати скакалку.

3. Переміщення в низькому в. п. в різних напрямках протягом 0,3–1 хв., потім надається відпочинок; повторюється 2–3 рази (можна з обтяжуваннями вагою 1–2 кг).

4. Гравець послідовно імітує нападаючий удар і блокування (удар — два блоки і т. д.), після чого якнайшвидше відходить на лінію нападу, звідки знову починає виконувати вправу. При цьому виконується 15–20 стрибків.

5. Кількаразове падіння (4–6) з перекатом на груди, між падіннями виконується 2–3 кроки переміщення.

6. Захисні дії в парах. Партнери підкидають один одному м'ячі, намагаючись посилати їх не гравцеві, а вбік або вперед. Кожний захисник в ході тренування може виконувати серії таких вправ. Проводити їх необхідно з максимальною інтенсивністю. Тривалість кожної серії — 30 с, перерва між ними — 1–1,5 хв.

Для розвитку спеціальної витривалості безпосередньо в процесі гри застосовують різноманітні ігрові вправи.

1. Гра у волейбол. Одночасно двома м'ячами в різному кількісному складі гравців: 3–3, 4–4, 5–5, 6–6 (гра проводиться тільки за допомогою передач або нападаючих ударів).

2. Гра у волейбол в складі: 2–2, 3–3, 4–4, 5–5, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6.

3. Чередування гри у волейбол з грою в баскетбол: грають 1–2 партії у волейбол, потім 6 хв. — у баскетбол і т. д.

Однакові вправи, наприклад нападаючий удар, залежно від тривалості, інтенсивності, кількості виконаних спроб неоднаково впливають на організм, спричиняючи різну його реакцію.

Спеціальна спритність. Для волейболіста надзвичайно важливі висококоординовані дії з м'ячем у безопорному положенні і в складних мінливих умовах.

Під час гри виникають різні рухові завдання, які потребують швидкої реакції. Деякі прийоми техніки виконуються в безопорному положенні, що ставить особливі вимоги до розвитку спеціальної спритності і точності рухів. Для розвитку цих якостей використовують такі вправи:

1. Перекиди вперед і назад.
2. Стрибки з місця і з розбігу з поворотом на 180°, 270° і 360°.
3. Стрибки через різні предмети і прилади з поворотом і без поворотів.
4. Стрибки з підкидного містка з різноманітних положень і з поворотами в повітрі.
5. Стрибки на батуті з різними рухами в безопорному положенні і з поворотами.
6. Естафети з подоланням перешкод.

Для розвитку у волейболістів координації рухів в ігрових ситуаціях, які швидко змінюються, рекомендуються комплексні вправи, які виконуються в швидкому темпі. Деякі з них наводимо.

1. Акробатичний стрибок, перекид через перешкоду, після короткого розбігу стрибок у «вікно», відштовхування від пружинного містка, стрибок на канат, піднімання по канату до певної позначки, зіскакування і точне приземлення, заключний ривок до фінішу.

2. З положення лежачи на спині за сигналом встати, зробити короткий розбіг (3–4 м), потім — стрибок через бар'єр, відразу перелізти через гімнастичну колоду, зробити ривок на 5–7 м, залізти на гімнастичну стінку і торкнутися рукою позначки — злізти на підлогу і зробити заключний ривок до фінішу.

3. Гравці розміщуються попарно обличчям один до одного на відстані 6–8 м. Першу передачу виконують над собою, другу — партнерові, після чого гравець робить перекид вперед або назад. Вправу повторюють 8–10 раз.

4. Один з гравців стоїть з м'ячем під сіткою, другий — на лицьовій лінії в різних вихідних положеннях: сидючи обличчям або спиною до партнера, лежачи на животі або спині і т. д. Перший гравець виконує удар об підлогу, другий після того, як м'яч відскочить від підлоги, повинен встати і зробити передачу партнерові.

Вправи, спрямовані переважно на розвиток спеціальної спритності, виконуються на початку основної частини заняття.

Спеціальна гнучкість. Для розвитку гнучкості застосовують гімнастичні вправи, що виконуються з поступовим збільшенням амплітуди і повторенням пружинних рухів; вправи, що виконуються з допомогою партнера і з великим обтяженнями.

Комплекси вправ на гнучкість поступово ускладнюються, рухи виконуються активно, але повільно, з наступним збільшенням амплітуди; частіше застосовуються інерція, додаткова опора, активна допомога партнера і невелике обтяження, повторюються пружинні рухи. Коли в заняття включаються парні вправи, то бажано добирати партнерів, зріст і вага яких приблизно однакові. Це, звичайно, впливає на ефективність занять.

Враховуючи, що зросли вимоги до універсальної підготовки волейболістів, на тренування виділяється багато часу, тому актуальним є питання щодо поєднання спеціальної фізичної підготовки з удосконаленням прийомів техніки, тобто використання методу взаємних впливів.

Дуже важливо в процесі підготовки юних волейболістів добирати підготовчі вправи для спеціальної фізичної підготовки, які за характером виконання і структурою руху подібні до тих або інших прийомів техніки, до їхніх різновидностей та елементів. Систематичне застосування підготовчих вправ створює сприятливі передумови для формування стійких рухових навичок.

Рекомендується під час виконання підготовчих вправ додержуватися певної послідовності, а саме: вправи на швидкість реакції, спостережливість, координацію, швидкість відповідних дій і швидкість переміщення, для розвитку дій і швидкісно-силових якостей, ігри та естафети з перешкодами, вправи для розвитку спеціальної витривалості.

Підготовчі вправи проводять в першій частині заняття, їх можна також застосовувати і перед виконанням вправ з техніки і тактики гри. Наприклад, перед тим, як виконувати складні вправи з волейбольним м'ячем, використовуються вправи з набивними м'ячами. Потрібно систематично включати до занять ігри-естафети (протягом 5–10 хв.). Це сприяє створенню емоційного піднесення в юних волейболістів, що дає можливість протягом всього заняття підтримувати певний рівень навантаження.

Література

1. Платонов В. Н. Современная спортивная тренировка.
2. Чулвич М. М. Как быть здоровым.
3. Исаев А. А., Деркач Н. А. Педагогическое мастерство тренера.
4. Демчишин А. П., Мозола Р. С. Подготовка юных волейболистов.

М. Б. АЛЕКСЕЄНКО,
вчитель фізичної культури
ЗОШ № 35 м. Одеси.